

T.C.

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**SUUDİ ARABİSTAN VE İRAN GÜÇ MÜCADELESİNDE
YEMEN FAKTÖRÜ**

BESRA TOKTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR, 2021

©2021-Besra TOKTAŞ

T.C.

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**SUUDİ ARABİSTAN VE İRAN GÜÇ MÜCADELESİNDE
YEMEN FAKTÖRÜ**

**YEMEN FACTOR IN IRAN AND SAUDI ARABIA POWER
STRUGGLE**

Hazırlayan

BESRA TOKTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

KIRŞEHİR- 2021

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Besra TOKTAŞ tarafından hazırlanan “*İran ve Suudi Arabistan Güç Mücadelesinde Yemen Faktörü*” adlı tez çalışması 03/08/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği ile **YÜKSEK LİSANS** olarak kabul edilmiştir.

Danışman .....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

Üye.....(İmza)

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

(İmza)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../20..

Besra TOKTAŞ

İmza

ÖZET

**İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN GÜÇ MÜCADELESİNDE
YEMEN FAKTÖRÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Besra TOKTAŞ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

Yılı – Toplam Sayfa----2021- xxx

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Jüri

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

Arabistan Yarımadası'nın stratejik noktalarının birinde yer alan ve kırılğan bir yapıya sahip Yemen halen Suudi Arabistan ve İran arasındaki güç mücadelesine sahne olmaktadır. Yemen topraklarında devam eden jeopolitik ve ideolojik mücadele 2011 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın bazı bölgelerinde başlayan halk hareketleriyle birlikte derinleşmiştir. Statükocu bir dış politika izleyen Riyad'ın aksine dış politikada revizyonist bir politika izleyen Tahran, Arap Baharı'ndan sonra Riyad'la arasındaki bu güç mücadelesini hat safhaya taşımıştır. Riyad ve Tahran arasındaki rekabet ve karşılıklı düşmanlık Yemen'in iç savaşa sürüklenmesine yol açmıştır. İki bölgesel gücün müdahalesi nedeniyle BM ve diğer

küresel güçlerin tüm diyalog girişimlerine ve barış görüşmelerine rağmen siyasi açmaz sürmeye devam etmiştir. Elbette Riyad ve Tahran'ın güç mücadelesine ek olarak Yemen'deki iç dinamikler de çatışmanın fay hatlarını derinleştirmiştir. Hatta iç dinamikler bölgesel güçlerin müdahalesine davetiye çıkarmıştır. Bu minvalde İran yumuşak güç unsurlarını kullanarak Şiiilerin ağabeyi rolüyle Husiler aracılığıyla müdahalede bulunurken, Suudi Arabistan ise sert güç unsurları çerçevesinde müdahaleci bir politika izleyerek meşru hükümet aracılığıyla çatışmaya müdahil olmuştur. Böylece Riyad ve Tahran vekil gruplar aracılığıyla birbirini dengelemeye çalışmıştır. Kriz basit bir iktidar kavgası ve iç savaştan evrilerek vekâlet savaşına dönüşmüştür. Bazen de Riyad ve Tahran menfaatleri uğruna mezhepçi politikalar izleyerek Şii-Sünni arasındaki gerilimin de tırmandırmasına neden olmuştur. Son olarak İran ve Suudi Arabistan arasındaki güç mücadelesinin ne kadar süreceğini ve ne tür kazanımlar elde edeceği, Yemen'in geleceğinin ne yöne evrileceğine dair net bir tablodan bahsetmek doğru olmaz.

Anahtar Kelimeler: Güç Mücadelesi, İran, Suudi Arabistan, Yemen

ABSTRACT

YEMEN FACTOR IN IRAN AND SAUDI ARABIA POWER STRUGGLE

M.Sc.Thesis

Preparer: Besra TOKTAŞ

Advisor : Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAŞ

Year – Page-----2021---xxx

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

International Relations Department

Jury

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Assoc. Prof. Dr.Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Asst. Prof. Dr. Ayşe ATAŞ

Yemen, which is located in one of the strategic points of the Arabian Peninsula and has a fragile structure, has today been the scene of a power struggle between Saudi Arabia and Iran. The ongoing geopolitical and ideological struggle on Yemeni soil has deepened with popular movements that began in 2011 in parts of the Middle East and North Africa. Unlike Riyadh, which pursued a status quo foreign policy, Tehran pursued a revisionist policy in foreign policy and escalated its power struggle with Riyadh after the Arab Spring. Rivalry and mutual hostility between Riyadh and Tehran have led to Yemen's plunge into civil

war. Due to the intervention of the two regional powers, despite all the dialogue initiatives and peace talks of the UN and other global powers, the political impasse was not possible. Of course, in addition to Riyadh and Tehran's power struggle, internal dynamics in Yemen have deepened the fault lines of the conflict. In fact, internal dynamics have invited the intervention of regional powers. In this respect, Iran intervened through the Houthis as the brother of the Shiites using soft power elements, while Saudi Arabia intervened in the conflict through the legitimate government by pursuing a interfering policy within the framework of the elements of hard power. Thus, Riyadh and Tehran tried to balance each other through proxy groups. The crisis evolved into a simple power struggle and civil war and a proxy war. At times, Riyadh and Tehran pursued sectarian policies for their benefit, escalating tensions between Shia and Sunni. Finally, it would not be right to talk about a clear picture of how long the power struggle between Iran and Saudi Arabia will last and what gains it will make, and which way Yemen's future will evolve.

Keywords: Power Struggle, Iran, Saudi Arabia, Yemen

ÖNSÖZ

Bu çalışmada 1979'dan önce müttefik olan ve aynı zamanda Körfez'in iki önemli gücü olan İran ve Suudi Arabistan'ın 1979'dan sonra İran'ın değişen dış politika anlayışıyla birlikte Ortadoğu coğrafyasında bugün iki rakip güce dönüşerek, Yemen coğrafyasında verdikleri güç mücadelesinin Yemen'e yansımalarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Elde edilen veriler sonucunda Yemen'in politik, sosyo-ekonomik ve teolojik yapısından kaynaklı sorunların İran ve Suudi Arabistan müdahalesiyle derinleştiği tespit edilmektedir. Özellikle 2011 yılında Afrika ve Ortadoğu coğrafyasında başlayan değişim rüzgârının İran ve Suudi Arabistan'ın Yemen'e müdahale etmesine davetiye çıkardığı tespit edilmektedir. Değişim rüzgârını fırsata çeviren Riyad ve Tahran'ın Yemen'de menfaatleri uğruna mezhep kartını etkili bir şekilde kullanarak dış politikada yayılmacı bir siyaset izlediği görülmektedir. Ayrıca Riyad ve Tahran rejimlerinin Yemen'de kendilerine yakın gördüğü grupları destekleyerek çatışmanın fay hatlarını derinleştirmesi ve buna bağlı olarak iki güç arasındaki diplomatik kanalların da tıkanması nedeniyle, Yemen'de siyasi çözümden uzak kalındığı sonucuna varılmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xi
BİRİNCİ BÖLÜM: GÜÇ MÜCADELESİNDE YEMEN FAKTÖRÜ	1
GİRİŞ.....	1
2.1. Genel Hatlarıyla Yemen.....	4
2.1.1. Coğrafi Yapısı.....	4
2.1.2. Demografik ve Ekonomik Yapısı.....	5
2.1.3. Dini ve Mezhebi Yapı.....	8
2.1.4. Yemen'in Jeopolitik ve Stratejik Önemi.....	10
2.2. Tarihi ve Siyasal Arka Plan Olarak Yemen.....	11
2.2.1. Birleşmeler Dönemi ve Birleşme Sonrası Yemen.....	14

2.2.2. Ali Abdullah Salih Döneminin Başlaması.....	17
2.3. İsyancı ve Ayrılıkçı Güçlerin Yükselişi.....	19
2.3.1. Yemen El Kaidesi.....	19
2.3.2. Güneyli Ayrılıkçılar.....	22
2.3.3. İsyancı Husiler.....	23
2.3.3.1. Husilerin Ortaya Çıkışı ve Amaçları.....	24
2.4. Arap Baharına Kavramsal Bir Bakış ve Arap Baharının Ortaya Çıkış Nedenleri.....	29
2.5. Yemen’de Arap Baharı.....	32
2.6. Geçiş Süreci ve Ulusal Diyalog Konferansı.....	37
2.7. Husi Darbesi.....	40
2.BÖLÜM	
SUUDİ ARABİSTAN’IN YEMEN POLİTİKASI	41
2.1. Etnik ve Mezhepsel Olarak Suudi Arabistan.....	41
2.2. Suudi Arabistan Dış Politikası.....	42
2.3. Yemen’in Suudi Arabistan Açısından Jeopolitik ve Stratejik Önemi.....	43
2.4. Yemen Krizinde Suudi Arabistan’ın Oynadığı Rol.....	44
2.4.1. Suudi Arabistan, Koalisyon Güçleri ve Kararlılık Fırtınası.....	44
2.5. Yemen’in Suudi Arabistan’ın Güvenlik Politikalarına Etkileri.....	49
2.6. Suudi Arabistan Açısından Yemen’in Geleceği.....	52

3.BÖLÜM

İRAN'NIN YEMEN POLİTİKASI.....	56
3.1. Etnik ve Mezhepsel Olarak İran.....	56
3.2. İran Dış Politikası.....	59
3.3. Yemen'in İran Açısından Jeopolitik ve Stratejik Önemi.....	66
3.4. Yemen Krizinde İran, Husiler ve Ensurallah Örgütü.....	68
3.5. Yemen'in İran'ın Güvenlik Politikalarına Etkileri.....	72
3.6. İran Açısından Yemen'in Geleceği.....	73
SONUÇ.....	77
ÇÖZÜM VE ÖNERİLER.....	80
KAYNAKÇA.....	82

KISALTMALAR

Kısaltma	Açıklama
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerikan Birleşik Devletleri
ARAMCO	: Saudi Arabian Oil Company
AYEK	: Arap Yarımadası El Kaidesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
CIA	: Central Intelligence Agency
DAEŞ / İŞİD	: Devlet-Al-Islamiya Fil Irak Wel Şam / Irak Şam İslam Devleti
DMO	:Devrim Muhafızları Ordusu (Pâsdârân)
GPC	: Genel Halk Kongresi (General People's Congress)
H.z.	:Hazreti (Saygıdeğer)
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
OPEC	:Organization of Petroleum Exporting Countries
SSCB	: Sovyet Sosyalist Devletler Birliği
UDK	: Ulusal Diyalog Konferansı
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund
YAC	: Yemen Arap Cumhuriyeti
YSP	: Yemen Sosyalist Partisi

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜÇ MÜCADELESİNDE YEMEN FAKTÖRÜ

GİRİŞ

Yemen politik öneminin yanında stratejik ve jeopolitik konuma haiz bir bölgede olması dolayısıyla yüzyıllar boyunca küresel/bölgesel güçlerin çatışmalarına ve müdahalelerine sahne olmuştur. Bu minvalde dış güçlerin sık sık müdahalesi siyasi bütünlüğün sağlanmasını engellemiştir. Günümüzde bu dış müdahale, 1979'da rejim değişikliği yaşamadan önce Batı ve Suudi Arabistan müttefiki olan ve bu ekseninde bir politika izleyen ancak rejim değişikliğinden sonra Batı ve Suudi Arabistan tersine bir dış politika izleyen İran ve bölgesel rakibi Suudi Arabistan'ın güç mücadelesi şeklinde kendini göstermektedir (Qadri, 2016:1).

Şiiliği resmi bir ideoloji olarak benimseyen İran, bu dönemden sonra Şiiliğin hamiliğine soyunarak Şii nüfusa sahip ülkelerin iç işlerine müdahalede bulunmuştur. İran'ın Şii jeopolitiği üzerinden dış politikada mezhep temelli bir politika izlemesi Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir. Elbette aralarındaki güç mücadelesinde mezhep tek başına bir etken değildir ve savaşın mezhep savaşı üzerinden yürütüldüğü algısını da doğru kabul etmek yanlış olacaktır. Mezhep hegemonik mücadeleye yol açan parametrelerden sadece bir tanesidir. Ancak Tahran ve Riyad'ın zaman zaman izlediği mezhepçi politikalar, Şii- Sünni gruplar arasındaki gerilimi artırdığı gibi Şiiiler ve Sünniler arasındaki çatışmanın da mezhebi bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Özellikle de Şiiiler ve Sünniler arasındaki gerginlik yakın zamanda Husilerin askeri kanadı olan Ensarullah Hareketi'nin faaliyete başlamasıyla daha da görünür hale gelmiştir.

Tahran ve Riyad bugün yukarıda değinilen parametreler ekseninde sert ve yumuşak güç unsurlarını kullanarak Yemen topraklarında vekâlet savaşı vermektedir. İran bu savaşı 2004'te meşru hükümete karşı ayaklanan Zeydi Husiler aracılığıyla yürütürken, Suudi Arabistan ise güvenlik endişelerini göz önünde bulundurarak coğrafi olarak sınırına yakın olan Yemen'de Şii bir iktidarın kurulmasını tehdit olarak algıladığı için Tahran'a karşılık meşru hükümete destek vererek bu savaşı yürütmektedir. Arap Baharı'yla birlikte rekabet ve karşılıklı düşmanlığın hat safhaya ulaşmasıyla çatışmanın da seyri değişmiştir. Arap

Baharı'ndan önce Husiler, El-Kaide ve Hirak Hareketi gibi isyancı grupların ve buna ek olarak diğer iç sorunların üstesinden gelmeye çalışan hükümet Riyad ve Tahran'ın müdahalesiyle yeni bir sorunla daha yüzleşmek ve uğraşmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Husilerin başkent Sanaa'yı ele geçirerek güç dengesini Riyad aleyhine değiştirmesi üzerine, Riyad yönetimi "Kararlılık Fırtınası" adı altında askeri bir operasyon başlatarak mevcut krizin derinleşmesine yol açmıştır.

Çalışmanın temel sorusu; Riyad ile Tahran arasındaki güç mücadelesinin şiddetli çatışmalarına sahne olan Yemen'de bu rekabetin hangi parametreler (etnik, mezhepsel, ekonomik, jeopolitik, stratejik, güvenlik veya siyasi) çerçevesinde olduğu ve bu parametrelerin etkisinin incelenmesidir. Bölgesel güç mücadelesinin farklı alanları incelenip, sorunun mezhepsel olup olmadığı incelenecektir. Yemen sorununun iki ülkenin güç mücadelesi çerçevesinde nasıl şekillendiği ve gelecekte nasıl şekilleneceği incelenecektir. İran ve Suudi Arabistan'ın Yemen'e yönelik politikaları nelerdir ve bu politikaları hangi yöndedir sorularına cevaplar bulunarak, bu konuların bağlamında da sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca Yemen'deki iç dinamiklerin de güç mücadelesine etkisinin olup olmadığına değinilecektir. Bu sorulara cevaben genel hatlarıyla Yemen faktörü ele alındıktan sonra Suudi Arabistan ve İran'ın Yemen krizinde oynadığı rol ve izlediği politikaya değinilecektir.

Tezin önemini ise şu şekilde açıklamak mümkündür: İlk olarak Ortadoğu'nun önemli ülkelerinden biri olan Yemen'i genel hatlarıyla anlamak ve bu çerçevede Yemen'in coğrafi, demografik, ekonomik, stratejik durumu ve din/mezhebi hakkında bilgi edinmeye ek olarak Yemen'in siyasal arka planı ve tarihi hakkında bilgi vermek açısından önemlidir. İkinci olarak, Yemen'deki güç mücadelesinde önemli rol oynayan İran ve Suudi Arabistan'ın etnik ve mezhepsel yapısını öğrenmek ve dış politika anlayışını kavramak, Yemen krizinde oynadığı rol ve Yemen'in geleceğinde nasıl bir siyaset izleyeceklerini öngörmek açısından önemlidir. Ayrıca Yemen'in Riyad ve Tahran güvenlik politikalarına etkisi ile jeopolitik ve stratejik açıdan önemini anlamak için de katkısı büyüktür. Son olarak bu konu, Yemen'de yaşanmakta olan iç savaşın dinamiklerine değinilmesi ve bu savaşın mezhep savaşı olup olmadığını öğrenmeyi ve aydınlatmayı hedeflemesi açısından da önemlidir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar güç mücadelesinin temel faktörü olan Yemen'in sosyal, siyasal, ekonomik ve diğer alanlardaki yapısının ele alındığı birinci

bölüm, Suudi Arabistan'ın Yemen politikasının anlatıldığı ikinci bölüm ve İran'ın Yemen politikasının anlatıldığı üçüncü bölümdür.

Birinci Bölüm'de; Yemen'in coğrafi, demografik, ekonomik, stratejik, dinsel ve mezhepsel yapısı, siyasi ve tarihi arka planı, isyancı ve ayrılıkçı güçlerin yükselişi ve buna ek olarak Yemen'de Arap Baharı'nın nasıl ortaya çıktığı konu edinilmektedir. Yemen, coğrafi özellikleri ve sosyal yapısı dolayısıyla hükmedilmesi zor bir devlet olarak bilinmektedir. Coğrafi özellikleri ve sosyal yapısı dolayısıyla Zeydi Şiiilerinin kolayca faaliyet alanı bulmalarına neden olmuştur. Ayrıca kabilecilik anlayışının hakim olması da dini/mezhebi ve siyasi yapısının şekillenmesinde rol oynamıştır. Şii mezhebinin yanında ülkenin sosyal ve siyasal yapısında önemli rol oynayan diğer bir mezhep de Sünniliktir. Ülke zaman zaman iki mezhep arasındaki gerilime de şahit olmuştur. Mezhep gerilimlerinin yanında hükümet ülkenin siyasi bütünlüğüne engel olan ayrılıkçı ve isyancı güçlerin neden olduğu sorunlarla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Tüm bu sorunlara ek olarak hükümet 2011'de başlayan ve ülkeyi iç savaşa sürükleyen Arap Baharı'nın getirdiği sorunlarla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Yemen stratejik ve jeopolitik açıdan kilit bir noktada yer alması hasebiyle de dış güçlerin rekabet sahasına dönüşmüştür. Kısaca bu bölümde ülkenin rekabet sahasına dönüşmesine yol açan sebeplere ve iç dinamiklere değinilmiştir.

İkinci ve Üçüncü Bölüm'de ise; Yemen'de rejim karşıtı gösteriler başladıktan sonra Ortadoğu'nun iki önemli aktörü olan İran ve Suudi Arabistan'ın hangi nedenlerden ötürü Yemen'e müdahale ettiklerine değinilmiştir. Ayrıca eski iki müttefik olan Tahran ve Riyad'ın dış politika izlediği farklı siyaset anlayışlarına ve Yemen'e yönelik siyasetlerine değinilmiştir. 2015 yılında Riyad öncülüğünde başlatılan Kararlılık Fırtınası operasyonu ile kriz derinleşmiş ve Yemen İran ve Suudi Arabistan arasında yaşanan vesayet savaşına dönüşmüştür. Bu vesayet gerek bölgede gerekse Yemen'de istikrarın kaybolmasına, binlerce insanın ölmesine ve yerinden edilmesine neden olmuştur. Suudi Arabistan bölgede güç kaybederken, İran ise Husiler sayesinde elde ettiği avantajla bölgesel güç dengesini lehine çevirmiştir. Son olarak Riyad ve Tahran'ın ne tür kazanımlar elde edeceği ve Yemen için nasıl bir gelecek planladıkları ise tartışma konusudur.

2.1. Genel Hatlarıyla Yemen

2.1.1. Coğrafi Yapısı

Coğrafi konum olarak Yemen (Arapça al-Yaman), Arabistan yarımadasının güney kısmını içene alan bölgede yer almaktadır (Uğurlu, 2007, s.15). Kuzeyde Suudi Arabistan ile komşu iken doğuda ise Umman ile komşudur. Güneyinde ise Aden Körfezi ve Umman Denizi konumlanmaktadır. (Açıkalın, Coşkun ve Laçiner, 2010). Orta kısımlarda da coğrafyası Suudi Arabistan'ın Dehna Çölü'ne kadar genişlediği görülmektedir. Yemen, bazı bölgelerinde yüksek platoların ve verimli arazilerin bulunduğu bölgelere sahip iken, bazı bölgelerinde ise (Sera ve Tihame gibi dağlık ve ovalık bölgelerinde) tarıma elverişsiz arazilere sahiptir (Yeşilyurt ve Şığva, 2011: 104). Yüz ölçümüne bakıldığında, sabit bir yüz ölçümünden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü yüz ölçümü daha çok yaşanan olaylar ekseninde sürekli değişip şekillenmektedir. Bu bağlamda Yemen üzerinde araştırmalar yapan kişiler tarafından bu rakam sürekli olarak farklı gösterilmiştir. Es'ad Cabir b. Osman Ragıb ise Yemen'in coğrafyasını şöyle tanımlamaktadır: “*İşbu nâm ile adlandırılan yer deniz kıyısından itibaren ortalama olarak 200 kilometre genişliğinde olup, Babül-Mendeb Boğazının güney ve kuzeyine doğru genişleyerek, Taif'den başlayıp, Hürmüz Boğazı girişinde bulunan Cebel-i Ehdar'a 400 kilometre uzunluğunda bulunur*” (Sırma, 2010: 13-14).

Kızıldeniz'i Aden Körfezi'ne bağlayan Yemen, Afrika ile Arap yarımadası arasında da bir köprü konumundadır (Yünce, 2019: 60-61). Afrika boynuzu ile birlikte stratejik öneme sahip olan Bab'ül Mendeb boğazına kıyısı bulunmaktadır. Öte yandan da Arabistan yarımadasının güneydoğusunda bir parçası bulunan ve Kızıl Deniz'in Hint Okyanusu'na açılan kapısı konumundadır (Aydıntepe ve Artokça, 2018: 3). Yaklaşık 527.970 km² yüzölçümüyle Yemen dünyada büyüklük bakımından 49. sıradadır. 288 km'si Suudi Arabistan ile olmak üzere toplam sınır uzunluğu 1.746 km'dir. Yemen toplam sahil şeridi ise 1.906 km uzunluğundadır (Sodan, 2011: 64). 1990'lı yıllara kadar Kuzey Yemen ve Güney Yemen olmak üzere ikiye bölünmüş yapı olarak siyasi varlığını sürdüren Yemen, 22 Mayıs 1990'da her iki tarafın uzlaşarak yaptığı bir anlaşma ile Yemen Cumhuriyeti adını alarak bütünlüğünü sağlamıştır (Ayhan, 2010: 9).

Başkenti Sanaa diğer önemli şehirleri ise liman kenti Aden başta olmak üzere Taiz, İb, Hudeybe ve Mükella'dır (Gökalp, 2016: 293). Yemen, iklim bölgesi bakımından sıcak kuşakta yer almaktadır. Ülkede yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise aşırı yağış ve fırtına nedeniyle soğuk geçmektedir; batı kıyısı sıcak ve nemli, muson ikliminden etkilenen dağlık kesimler ise ılımandır (Sodan, 2011: 64). Sahip olduğu körfez ve kıyıların, bulunduğu denizlerin etkisiyle ılıman ve ekvatorial iklimin yanı sıra dağlık kesimlerinde muson iklimi etkileri görülse de ülkede hâkim olan iklim çöl iklimidir. Ancak hâkim çöl iklimine rağmen bereketli topraklarıyla da daima ön plana çıkmıştır. Bu özelliğinden dolayı Yeşil Yemen ve Arabia Felix gibi isimlerle anılmıştır (Ünal, 2018: 2). Su kaynakları göz önüne bulundurulduğunda, dünyanın en çok su kıtlığı yaşayan ülkeleri arasında olan Yemen'de kişi başı su tüketimi, yıllık minimum kullanılması gereken su miktarının çok altındadır (Sodan, 2011: 64). Son yıllarda da hükümetin uyguladığı yanlış politikalar nedeniyle hızla tükenerek mevcut nüfusun ihtiyacını karşılamamaktadır (Sümer, 2016). Oxfam yardım kuruluşunun 2015'te temiz su ile ilgili yaptığı araştırma ve eksende ulaştığı veriler de bu tezi destekler niteliktedir (Muslu, 2015: 252).

2.1.2. Demografik ve Ekonomik Yapısı

Bugün çetrefili bir krize sahne olan Yemen hızlı nüfus artışı gösteren ülkeler listesinde. 1950-2004 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarına göre toplam nüfusu gösteren rakam giderek büyümüştür. Bu yıllardan sonra da Yemen'deki nüfus artış oranı bu istikrarı korumuştur (Kurt, 2013: 400). 2016 yılında yapılan Birleşmiş Milletler (BM) istatistiklerine göre, Yemen Cumhuriyeti'nin nüfusu 27 milyon 478 bine ulaşmıştır (Abubakr, 2019:5). Nüfusun neredeyse tamamı Müslümanlardan oluşmaktadır. Nüfusun mezheplere göre dağılımı ise şöyledir; yaklaşık %65'i Sünni %35'i Zeydi Şii geri kalanı da farklı mezheplerden oluşmaktadır. Etnik olarak dağılımı da şöyledir; yoğun Arap nüfusunun yanında Asyalılar ve Avrupalılar da ülkede yaşamaktadır (Açıklan, 2010: 21).

Yıllık nüfus artış hızı %3,2'dir. Yemen'de doğum oranları oldukça yüksektir. Toplam nüfusun %34'ünü 0-9 yaş gurubu oluşturmaktadır. Ortalama ömür, 2002 yılı verilerine göre 60 yıldır (erkek: 58,45, kadın: 62,05). Nüfus yoğunluğu kilometrekareye 39 kişidir. Yemen'de iki kesim olan güney ve kuzey nüfusu yaşadığı bölgelere göre farklılık göstermektedir. Muhafazakâr kesim olan Zeydiler kuzeydeki kırsal kesimlerde ikamet

ederken Sünniler ise Güney kesimlerdeki kentlerde ikamet etmektedir. Ülkedeki kabilelerin dağılışı daha çok bölgelerin gelişmişlik düzeyiyle paralellik göstermektedir. Bu bağlamda kabiller kırsal kesimlerde büyük rol oynamaktadır. Kabilelerin özellikle kuzey ve kuzeybatı da etkin olduğu açıkça görülmektedir. Etkin olduğu bölgelerin başında ise Amran, Saada, Ceuf, Zammar ile antik şehir olan San'a ve bir dönem Saba Krallığına başkentlik yapan Ma'rib gelmektedir. Liman şehirleri olan Aden, Hudeyde, Mukalla ve hem liman şehri hem de kahve yetiştiriciliği ile bilinen Taiz'de ise kırsal kesimlerin aksine kabile etkinliğinin kısıtlı olduğu görülmektedir (Domazeti, 2019: 1-6).

Yemen'in dört büyük şehrinden ve dünyanın yüksek rakımlı başkentlerinden biri olan Sana, yüksek tepelerde verimli topraklar üzerine kurulmuştur. Ülkenin siyasi şehri olan Sana yaklaşık 3,937 milyon nüfusa sahiptir. Stratejik özelliğe sahip liman şehri ve aynı zamanda Güney Yemen'e de başkentlik yapan Aden ise 562 bin kişilik nüfusa sahiptir (Aydın, 2006: 4). Ancak kalabalık nüfusu ve zayıf ekonomisi nedeniyle şehirlerde nüfusun yarısı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. İşsizliğe henüz bir çözüm üretemeyen hükümet işsizliğe ek olarak birçok farklı sorunla da uğraşmak zorunda kalmaktadır. Ülkede uzun yıllardır devam eden siyasi istikrarsızlık hasebiyle de giderek işsizlik ve yoksulluk oranı artmaktadır (Açıklan, 2010: 23).

Yemen'deki kaotik durum ve siyasi istikrarsızlıktan etkilenen diğer büyük sorunlardan bir tanesi de eğitimidir. Ülke halkının eğitim seviyesi son derece düşüktür (Özey, 2012: 298). Yemen Anayasası'nın bütün vatandaşlarına eğitim hakkı talep etmesine rağmen devletin eğitim sisteminin halka erişiminin zor olmasından kaynaklanan düşük eğitim seviyesinin buna ek olarak ülkede istikrarın kaybolmasıyla birlikte de iyice kötüye gitmiştir (Aydın, 2006: 4). 1975 yılında, 10 yaşın üstündeki toplam nüfusun %83'ü okuma-yazma bilmemektedir. Ancak son yıllarda yapılan eğitim seferberliği sonucunda bu oran kısmen düşürülmüştür. 1990 yılında 15 yaşın üstündeki toplam nüfusun %38'i okuryazardır. Ancak okuryazar oranında cinsiyet durumuna göre belirgin farklılık vardır (Özey, 2012: 298). Bu oran kadın nüfusunda daha belirgindir. Okula giden kız çocuklarının oranı %64'ü iken bu oran erkeklerde %97'dir. Okuryazarlık durumu ise kadın nüfusunda %33 iken erkek nüfusunda ise bu oran %73'tür (Aydın, 2006: 4).

Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) Yemen eğitimi hakkında yaptığı açıklamada ülkedeki istikrarsızlık dolayısıyla eğitimin zarar gördüğünü ve aynı zamanda

ülkedeki çalkantılı durum sebebiyle okula giden öğrencilerin büyük bir oranının eğitim hayatına son verdiğini dile getirmiştir. Yemen'deki UNICEF Temsilcisi Meritxell Relano, bu durumu şu sözleriyle dile getirmiştir; *"Yemen'deki tüm çocuk neslinin eğitime erişimi kısıtlı ya da hiç olmadığından kasvetli bir gelecekle karşı karşıyadır. Okulda kalanlar bile ihtiyaç duydukları kaliteli eğitimi almıyorlar"* (<https://www.bolgegundem.com>).

Sulak ve verimli toprakları dolayısıyla Arabia Felix olarak adlandırılan Yemen, Arap Yarımadası'nda zengin komşularla çevrili olmasına rağmen ekonomik olarak komşularıyla tezatlık göstermektedir (<https://insamer.com>). Zayıf ve kırılğan ekonomisi 2011'de başlayan rejimi karşıtı gösterilerden sonra iyice çökmüştür. Ülkede oluşan istikrarsızlıkla birlikte enflasyon oranları da yükselmiştir. Özellikle de ülkenin ekonomik olarak bağlı olduğu petrolün olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Hükümet ekonomiyi iyileştirmeye yönelik politikalar uyguladıysa da kısmen başarılı olmuştur (Gezgin ve Muslu, 2013: 15). Petrolün yanında tarım ve hayvancılık da ülke ekonomisinde büyük rol oynamıştır. Çünkü Yemen'de ekonominin temeli petrol bulunmadan önce tarıma dayalıdır (Küçükönder, 2007: 26).

Tarım ve hayvancılık devletin ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir ekonomik faktördür (Aydın, 2006: 4). Yemen tarımda daha çok kahvesiyle ön plana çıkmaktadır (Ünal, 2018: 2). Kahve aynı zamanda Yemen için önemli bir ihrac maddesidir. Plantasyonlarda üretilen kahve Avrupa ve Ortadoğu ülkelerine gönderilmektedir. Kahveyi takip eden diğer önemli ihrac maddesi ise ham deridir (Karaaslan, 2006: 107). Petrol dışında diğer türden doğal kaynaklar da bulunmaktadır. Ancak bu doğal kaynakların bazıları işletilmemektedir. Ayrıca el sanatları da ekonomiye katkı sunmaktadır. (Karaaslan, 2006: 107). Yoksulluk sınırındaki ülke özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda komşu ülkelerden ve Batı dünyasından aldığı yardımlarla ekonomisini ayakta tutmaya çalışmaktaydı. (Aydın, 2006: 4). Bugünkü ekonomisi ise standardı düşük ve bitmekte olan petrole bağlı kalmaktadır. Ülkede istikrarın kaybolmasında rol oynayan etkenler ve bazı diğer nedenler sebebiyle 2003'ten sonra petrolden elde edilen gelir azalmaktadır (https://tasam.org/tr-TR/Raporlar/Rapor/55/yemen_raporu). Petrol ve tarımın yanında doğal gaz da önemli bir ekonomik faktördür. Özellikle son yıllarda doğalgaz ihracatından elde edilen gelir zayıf ekonomiyi kısmen de olsa canlandırmaktadır. Önemli bir ekonomik faktör olan petrol bazı etkenler nedeniyle azalmakta ve bu da ileriki zamanlarda ülkenin petrol ithalatçısı olacağını işaret etmektedir (Gün, 2013: 128). Sonuç olarak nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal alanda

yaşaması ve tarımın da ekonomiye kazandırdığı faydadaki istikrarı koruması dolayısıyla Yemen’de önemli bir ekonomik faktör olarak önemini korumaktadır (<https://www.deik.org.tr/uploads/yemen-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf>). Tarımın katkısına ek olarak devlet tekstil, halı, örme, iplik ve dokuma, çimento, sigara, tuz, gıda işleme ve balık konserve gibi birçok sektörden de gelir elde etmektedir (Alowaa, 2019: 7).

Dini ve Mezhebi Yapı

Yemen dini bakımdan heterojen yapıya sahip bir ülkedir. İnanç bakımından heterojen bir yapıya sahip olmasında hem farklı medeniyetlerin idaresi altında kalmasının hem de göçlerin büyük etkisi olmuştur (Barlak, 2013: 49). Yemen’de İslam’ın yayılmasından önce Yahudilik, Hıristiyanlık ve köklü bir geçmişe sahip olan Putperestlik Mecusiliği benimsenmekteydi. Yemen’in İslamiyet’le tanışması ise bölgede varlığını muhafaza eden ve birbirinden ayrı bir şekilde varlığını devam ettiren kabileler aracılığıyla gerçekleşmiş ve böylece de yeni bir dönemin kapıları da aralanmış oldu. Mezheplerin varlık göstermeye başlamasıyla kabilecilikle birlikte mezhebi yapıda giderek şekillenmiştir (Gökalp, 2016: 293-294).

Yaklaşık 29 milyonluk ülke nüfusunun % 99’u Müslümanlardan oluşmaktadır. Müslüman nüfusun yaklaşık % 65’i Sünni (genelde Şafi ve Hanefi) mezhebine mensup iken % 35’i ise Şii mezhebine mensuptur. Müslümanların çoğu güneyde ikamet ederken Arap Müslümanların bir kısmı ve diğer dini azınlıklarda da kuzeyde ikamet etmektedir. Kuzeyde ikamet eden Müslüman halk ülkede baskın mezheplerden biri olan ve aynı zamanda Şiiliğin bir kolu olan Zeydiliği benimsemektedir. Müslüman halkın dışında Hıristiyan ve Yahudi olanlar da ülkede ikamet etmektedir (Yeşilyurt, 2011: 32).

Yemen birçok itikadı ve fikhî mezhebi bünyesinde barındırmaktadır. Ancak baskın iki mezhep olan Zeydilik ve Sünnilik dışında bir zamanlar İsmâîlilik ve Mu’tezililik de büyük bir etki yaratmıştır. Aslında rejim değişikliklerinin itikadî mezheplerin benimsenmesinde büyük rol oynadığı söylenebilir. Bu durum da iktidar ve mezhep arasındaki bağın güçlü olduğunu ve mezheplerin iktidarın ideolojisini yansıttığını göstermektedir. Fikhî mezheplerin ise Yemen’deki durumu şöyledir; Yemenliler Şiiliğin etkisi altına girmeden önce Sünniliğe bağlı iki mezhep olan Maliki ve Şafii mezhebini benimsenmekteydi. Ancak Maliki mezhebi zamanla etkisini kaybedince Şafii mezhebi

ülkenin önemli bir bölümde etkili hale gelmiştir. Zeydîlik mezhebi ise Yahyâ b. Hüseyin'in Yemen'de kontrolü ele geçirilmesiyle birlikte yayılmaya başlamıştır (Karaoğlan, 2017: 514).

Zeydiler, Şia'nın kolu olmasına rağmen diğer Şia kolları olan Caferiyye ve İsmailiyye mezheplerinden kendine özgü bir imamet anlayışı hasebiyle farklılık göstermektedir (Arslan, 2015: 20). Zeydilerdeki imamlar diğer Şia ekollerdeki imamların aksine gerektiğinde huruç ve kıyam yapacak kadar cesur olmalıdır. Zeydiler huruç ve kıyam geleneğini kabul edip İmamiyye mezhebinde olan takiyye prensibini ise kabul etmemektedir. Zeydiler yine imametın sadece Hz. Hüseyin soyundan gelenlerin hakkı olmadığını Hz. Hasan soyundan gelenlerin de bunu iddia edebileceği fikrini savunmaları nedeniyle Caferiyye (On İki İmam) ve İsmailiyye ekollerinden ayrılmaktadır. Aynı zamanda 'Ehl-i Sünnet'e olan yakınlığı ile de bilinmektedir. (Arslan, 2015: 20).

Bu yakınlık özellikle Zeydilerin Ehl-i Sünnet 'in dört fıkıh mezhebinden olan Hanefilik ile fıkhi konularda ve diğer konularda yaptığı fikirsel alışverişten ve Zeydiye'nin alt kollarından biri olan Salihyye'nin de bazı konularda Sünnilerle görüş birliği içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır. İmamet iddiaları çerçevesinde ortaya çıkan ve Yemen'deki diğer mezhepler gibi siyasi bir aktör olan Zeydiler yönetimin imamlarda olması gerektiği düşüncesini savunmaktadır. Zeydiler yine benimsediği bazı farklılıklar sebebiyle kolu olduğu Şii ve yakınlığı ile bilinen Sünnilikten ayrılmaktadır. Dört halifeden mefdul (az faziletli) olan Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i ile efdal (faziletli) olan Hz. Ali'yi kabul etmesiyle Şiilerden ayrılırken halifeliğin sadece Muhammed'in ev ahaliyle sınırlandırması sebebiyle de Yemen'de kendisinden sonra etkili mezhebi unsur olan Ehl-i Sünnet 'ten ayrılmaktadır. Bu sebeple, Zeydiler sadece efdal kişileri kabul gören İran'daki İснаaşeriyye (On İki İmam) olan Şia mezhebindeki imamamet anlayışından farklılık göstermektedir. Zeydilere göre imamlık 1970'li yıllarda Ayetullah Humeyni tarafından öne sürülen ve İran anayasasının beşinci maddesinde düzenlenen Velayet-i Fakih teorisinde geçen imamlığın vesayet yoluyla devam etmesi fikrinin aksine imamlığın yalnızca Hz. Ali kanalıyla devam etmesini benimsemektedir. Beşinci hak mezhep olarak bilinen Zeydiyye 'den sonra Yemen'de etkili ve önemli diğer mezhebi unsur Ehl-i Sünnettir. Yemen'de önemli bir yer tutmakla birlikte Taiz, San'a, Tihama ve zamanla Güney Yemen'de benimsenmektedir.

Sünniler ve Şiiiler arasında iktidar-mezhep nedeniyle çatışmacı ilişkilerin devam ettiği dönemde Osmanlının bölgeye tahakkümü ile bu durum değişmiştir. Bu dönemde çıkan Yemen isyanlarına katılmadıkları için Yemen Fatihisi olarak bilinen Gazi Sinan Paşa tarafından sadakatlerinden ötürü idari birimler verilmiş ve kendilerine Mazlum denilmiştir. 1980'den sonra Sünnilerin Yemen'deki faaliyet alanı genişleyerek günümüze kadar devam etmiştir. Sünni ekolün dört fıkıh mezhebinden olan Şafilik benimsense de Ali Abdullah Salih'in Kuzey Yemen'de iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra etkisini kaybetmiştir. Ali Abdullah Salih'in pragmatist politikaları nedeniyle Vahabilik hızlı bir şekilde yayılmıştır. Ancak Yemen'deki bazı mezheplerin aksine Vahabilik burada fazla tutunmamıştır. (Ayhan, 2010: 6-7).

Yemen'in siyasi ve dinî hayatının şekillenmesinde kadîm bir gelenek olan kabileciliğin, eski din ve felsefî ekollerin, dışarıdan gelerek bölgenin idaresini ele alan devletlerin ve İslam düşüncesinin ürünü olan mezheplerin etkili olduğu görülmektedir. Yemen, bir taraftan büyük çoğunluğu Araplardan oluşan kabileler ve bölgeye sonradan gelerek burayı kendilerine dini-siyasi hâkimiyet alanı olarak seçen mezheplerden oluşan bir dini toplumsal yapıya sahiptir (Gökalp, 2016: 294).

Yemen'in Jeopolitik ve Stratejik Önemi

Arap Yarımadası'nın güneybatı ucunda yer alan Yemen, sahip olduğu bereketli ve yaşamaya müsait topraklarıyla komşularından farklılık göstermektedir. Dolayısıyla Yemen'de yerleşik hayatın başlangıcı çok eskilere M.Ö. 5000'lere dayanmaktadır. İklim koşullarının uygunluğu ve verimli topraklara sahip olması özelliğiyle bu ülke erken dönemlerden beri Arapların kurmuş olduğu birçok eski devlete ev sahipliği yaptığı gibi birçok kabileyi de bünyesinde barındırmaktaydı. Bu devletler Ad kavmi olarak da bilinen Main, günümüzde Kuhlan bölgesi olarak bilinen Katabân, Seba Krallığı ve Kahtan'dan geldiği iddia edilen Himyeri'lerden oluşmaktadır (Döner, 2014: 210).

Yemen stratejik ve jeopolitik öneme haiz bir bölge kategorisinde olması sebebiyle uzun yıllar boyunca Avrupalılar gibi emperyalist güçlerin saldırılarına maruz kalmıştır. Bu güçler Ümit Burnu'nun keşfedilmesiyle stratejik ve jeopolitik öneme sahip yerlerden faydalanabilmek için daha fazla konuşlanmaya başlamıştır (Gültekin ve Tilkiş, 2018: 1282). Avrupalı devletler özellikle de Portekizliler, kendileri gibi Hıristiyan olan Habeşistan

ile misyonerler vasıtasıyla devamlı bir münasebet kurmuşlar. Portekizlilerin asıl amacı, Hristiyan olan Habeşistan'ın yardımıyla askeri ve ticari stratejik yönden, son derece önemli bir noktada olan Babü'l-Mendeb Boğazı'na hâkim olmaktır. Bir Fransız profesörün dediği gibi; '*Süveys Kızıldeniz'in anahtarı ise, Babü'l-Mendeb de kapısıdır*' (Sırma, 1994: 57). Bu stratejik alanlara hâkim olma isteği Fransa ve Portekiz'le sınırlı kalmamıştır ülkedeki ayaklanmaları ve misyonerlik çalışmalarını destekleyen Amerika ve diğer Batılı güçlerde de buraya hâkim olmak istemiştir (Gültekin ve Tilkitaş, 2018: 1282). Çünkü Yemen sahip olduğu stratejik ve jeopolitik noktalar dolayısıyla büyük güçler tarafından belli noktalara ulaşmak için bölge tutunma noktası olarak kullanılmıştır. Aden Körfezi, Perim adası ve Arap yarımadasını Afrika kıtasından ayıran ve bölgedeki körfez ile bazı denizlere yapılan geçişleri kontrol eden stratejik Babülmendep boğazı ülkenin önemini daima muhafaza etmiştir (Çakaloğlu, 2009: 24). Hint denizi ve Kızıldeniz'e girip çıkan petrol tankerlerini kontrol etmek bakımından stratejik önemi büyüktür (Kışlakçı, 2013: 218).

Yemen'in ve özellikle de Aden Limanı'nın stratejik konumu uluslararası ticarete Yemen'i daha da güçlendirmiştir. Aden Körfezi'nin bu coğrafyada olması ve Kızıldeniz ile Hint Okyanusu'nu birleştirme görevinin Yemen'e verilmesi özellikle de denizlerde yapılan coğrafi keşiflerden sonra, ülkenin stratejik önemini iyice arttırmıştır (Yeşilyurt ve Şığva 2011: 107-108). Bu stratejik konumu aynı zamanda Yemen'in bahtsızlığının da sebebidir. Ülke stratejik konumu dolayısıyla sürekli olarak iç çatışmalara maruz kaldığı gibi dış güçlerin de saldırılarına uğramıştır (Kışlakçı, 2013: 218).

2.2. Tarihi ve Siyasal Arka Plan Olarak Yemen

Kur'an-ı Kerim'de yer alan Saba Melikesinin yaşadığı Yemen, genellikle 'mutlu' anlamına gelen bir sıfatla nitelendirilir: Yemenü'l-meymun, Arabiyyetü'ide, l'Arabie Heureuse, Arabia Felix gibi. Ancak bu ifadeler Yemen'de tarihten beri yaşanan hadiseler nedeniyle doğrulanmamaktadır (Sırma, 1994: 24). Bunun nedenlerinden biri de stratejik açıdan önemli olan Kızıl Deniz'in Hint Okyanusu'na açılması ve ticari canlılıktan doğan güvenlik ile diğer sorunların baş göstermesidir (Aydın-tepe ve Artokça, 2018: 3). Yemen Avrupa-Uzakdoğu ticaret güzergâhında bulunması dolayısıyla ayrıca önem arz etmektedir (Coşkunoğlu, 2015: 37-38). Yemen, tarihi boyunca birçok hanedanlık ve imparatorluğun hâkimiyetinde kalmıştır. Roma ve Persler tarafından da birçok defa istilaya uğrayan ülke M.S. 632'de İslam egemenliğine girmiştir (Acet, 2017: 115). İslam birliğini sağlamak

amacıyla fetihler yapan Osmanlı Devleti özellikle Portekizlerin bu bölgeye olan ilgisinin artmasıyla Hindistan ve Yemen'deki Müslümanları ile Mekke'yi Portekizlilere karşı korumak, İran'a gelebilecek Portekiz yardımına engel olmak, Portekizlilerin Arap Yarımadası'nın güneyine yerleşerek kuzeye doğru hareketine engel olmak maksadıyla Yemen'e hâkim olma düşüncesi içerisine girmiştir (Coşkunoglu, 2015: 38).

Yemen Müslümanların egemenliğine ilk defa Hz. Ali döneminde girmiştir. Yemen, 1173'te Eyyüblerin, ardından Memlüklerin ve son olarak da 1517'de Yavuz Sultan Selim'in Mısır'a düzenlediği seferle Mısır ve Suriye'nin ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun buyruğuna geçmiştir (Arı, 2012: 218). Ancak birinci dünya savaşından sonra Yemen Lozan Antlaşması ile Osmanlı devletinden ayrılmıştır. Çünkü hem Yemen'e hükmetmek zordu hem de Osmanlı yöneticilerinin sorumsuzlukları nedeniyle bu bölge daha fazla kontrol altında tutulamamıştır (Açıkalin, 2010: 54). 1517 Mısır Seferi ile Yemen'i ele geçiren Osmanlı'nın buradaki egemenliği, Şii Zeydi imamlarının kıyam ve huruç hareketiyle birlikte darbe almıştır. Bu kıyam ve huruç hareketi Osmanlı egemenliğini sarstığı gibi yeni sorunlara da kapı aralamıştır. Bunun ilk örneği de Zeydi imam Yahya'nın 1904 yılının sonlarına doğru Osmanlı devletine karşı ayaklanmasıyla kendini göstermiştir (Sert, 2016: 22).

Yemen siyasi hayatında önemli bir rol oynayan Şii Zeydiler ve Sünniliğin Şafii mezhebi arasındaki gerilim 19.yy'da yerini rekabete bırakmıştır. Beşinci hak mezhep olan Zeydiyye mezhebine göre imamlar seçimle başa gelmelidir. Ancak İmam Yahya 1891'de bu uygulamaya son verip kendi hanedanlığını kurduğunda bu durum kendisi gibi Yemen'de siyasi hayatı etkileyen Sünniliğin Şafii mezhebi tarafından olumlu karşılanmamıştır. İmam Yahya daha sonra 1910'da Osmanlılara karşı cihat ilan etmiştir. Bu şartlar altında hem Yemen'de otoritesinin sarsılması hem de uluslararası arenada başlayan savaşlar nedeniyle Osmanlı Yemenle yeni bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Böylece Osmanlı hükümeti ile İmam Yahya arasında Daan Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla içişlerinde serbest hareket eden İmam Yahya'nın hanedanlığı Kuzey Yemen'de büyük bir hâkimiyeti de ele etmiştir (Arslan, 2015: 20-21).

Osmanlıların 1918'de Kuzey Yemen'den çekilmesinden sonra Zeydi İmam Yahya Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra bağımsızlığını ilan etmiştir. 1924 yılında da Kuzey Yemen'de krallığını ilan etmiştir (Karaköse, 2019: 335). Ayrıca İmam Yahya bu dönemde Suudi Arabistan ile yaşanan sınır problemlerine çözümler getirdiği gibi Arap Birliği'ne ve

Birleşmiş Milletler'e de üye olarak 1948'deki ölümüne kadar Kuzey Yemen'i yönetmiştir (Ünal, 2016: 337).

İmam Yahyâ'nın ölümünden sonra yerine oğlu İmam Ahmet geçmiştir. Ancak İmam Ahmet'in başa gelmesiyle darbe ve arkası kesilmeyen birçok kanlı isyan meydana gelmiştir. Bu kaotik süreçte kendisi de 1961'de suikastta uğramıştır. Yaşanan karışıklıklardan dolayı hasar gören başkent Sana'da tutunamayan İmam Ahmet başkenti Taiz'e taşımıştır. Ortadoğu'da 1950'li yıllarda bir dönüm noktası yaşanmıştır. 1952'de Mısır'da Cemal Abdülânâsır öncülüğünde gerçekleşen Hür Subaylar darbesi ve sonrasında başlayan Arapçılık ve Pan-Arabizm fikrinin yükselmesi nedeniyle milliyetçi akımlar etkinlik kazanmaya başlamıştır. Mısır darbesi ve milliyetçi akımları İngiliz müstemlekesinde bulunan Güney Yemen için de ilham kaynağı olmuştur (Tomar, 2013: 413). Mısır'da yaşanan darbeden ayrıca Kuzey Yemen'de nasibini almıştır. Kuzey Yemen'de iki gruba ayrılan Cemal Abdülânâsır taraftarı cumhuriyetçiler ve Suudi Arabistan'ın desteklediği kralcılar arasında çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmalar İmam Ahmet'in ölümünden sonra 1962'de yerine geçen oğlu İmam Bedir'in Albay Abdullah Sallal tarafından bir darbeyle devrilmesi ve Abdülânâsır taraftarı cumhuriyetçilerin zaferiyle son bulmuştur. Böylece Albay Abdullah Sallal Yemen Arap Cumhuriyetini ilan ederek imamet rejimine son vermiştir. Kuzey'de iç karışıklıklar ve darbe yaşanırken Güney'de ise İngiliz müstemlekesine karşı bağımsızlık savaşı devam etmiştir. Böylece Ekim 1963'te Kathan El- Şaabi öncülüğünde başlayan bağımsızlık savaşı Güney Yemen'in 30 Kasım 1967'de bağımsızlığını ilan etmesiyle son bulmuştur. Kathan El- Şaabi tarafından kurulan Güney Yemen Halk Cumhuriyeti'nin adı daha sonra yönetimi ele geçiren Marksistler tarafından 30 Kasım 1970 yılında Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir (Arslan, 2015: 22).

İngiliz idaresinden çıkan Güney Yemen, ilk olarak Kathan El- Şaabi tarafından yönetilmiştir. Daha sonradan da 1978'de kurulan Yemen Sosyalist Partisi tarafından yönetilmeye başlamıştır. Bu süreçten sonra çalkantılı bir dönemden geçen Kuzey Yemen ve Güney Yemen'in birleşik bir devlet fikri için aralarındaki gerilimi geride bıraktığı zamanlar da olmuştur (Akpınar, 2019: 7). İki Yemen'de 1960'lardan itibaren kanlı çatışmalara sahne olmuştur. 1970 yılında hızını kaybeden Kuzey Yemen'deki iç savaş ülkenin tamamını paralize etmese de 1982 Haziran'ına kadar devam etmiştir. Güney Yemen de bu kanlı hesaplaşmadan zarar görmüştür. Yemen Sosyalist Halk Partisinin içindeki farklı hizipler

arasında Ocak 1986'da patlak veren iç savaşta on binden fazla Yemenli hayatını kaybetmiştir. Ayrıca iki Yemen'de de kanlı iktidar değişikliklerine sıklıkla rastlanmıştır. Kuzey Yemen'de başkan İbrahim El-Hamdi ve El-Casmi öldürülürken, Güney Yemen'de Salim Robea Ali iktidardan kanlı bir şekilde uzaklaştırılmıştır (Turan, 2003: 361-362).

İbrahim El-Hamdi yerine geçen Ahmet Hüseyin el-Haşimi zamanında Şiiler yönetimde etkili olmaya başlamıştır. Ancak 1978 yılında Güney Yemen'den gelen bir elçinin taşıdığı çantanın, ziyaret esnasında patlaması ile Haşimi hayatını kaybetmiştir. Bu durum üzerine Kuzey Yemen ile Güney Yemen arasında gerginlik çıkmıştır (Yeşilyurt, 2015: 143). Bütün bu kanlı çatışmaların arasında iki Yemen'in birleşmesine yönelik adımlar da atılmıştır. Eylül 1972'de Mısır'ın Kahire kentinde Kuzey ve Güney arasındaki gerginliğe son vermek için bir birlik anlaşması imzalanarak olumlu bir adım atılmıştır. Ancak iki devlet arasındaki farklı ideolojiler ve istekler dolayısıyla anlaşmayı uygulamak mümkün olmuştur (Turan, 2003: 361-362).

Kısaca Yemen 1990'lı yıllardan önce birleşmeye engel olabilecek pek çok çatışmaya sahne olmuştur. Aynı zamanda bu kronik istikrarsızlık ve çatışmalarla geçen tarihi Yemen ve diğer devletlerarasındaki ilişkiyi de engellemiştir (Gün, 2013: 122). Yemen çok aşiretli yapısı nedeniyle uzun dönem boyunca tek parçalı bir yönetime sahip olamamıştır. Aşiretler kendi bölgelerinde bağımsız olsa da coğrafyayı kontrol eden egemen güce sık sık isyan etmek şerhiyle, genel olarak bağımlı şekilde yaşamışlardır. Bu yapı 1990'daki birleşmeye kadar Kuzey ve Güney olarak iki ayrı devlet yapısını ortaya çıkarmıştır (Çimen, 2015: 308).

2.2.1. Birleşmeler Dönemi ve Birleşme Sonrası Yemen

Farklı ideolojileri benimseyen Kuzey Yemen ve Güney Yemen iki ayrı devlet olarak 1990 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Güney Yemen SSCB'den etkilenip Marksist bir ideoloji benimserken Kuzey Yemen ise Suudi Arabistan ve ABD ekseninde pragmatist bir politika benimsemiştir (Cingöz, 2018: 60). Güney Yemen'in bağımsızlığını kazanmasından önce birleşik demokratik bir Yemen'in kurulması fikri doğmuş ve bu fikir Zeydi imamlar, cumhuriyetçiler ve milliyetçi kesimlerce destek bulmuştur. Birleşik demokratik Yemen fikrini savunan milliyetçilerin amacı Kuzey ve Güney Yemen'in önemli şehirleri olan Aden, Sana'a ve Taiz'de bir araya getirmektir. Güney'de İngiliz hâkimiyeti sona erdiğinde Kuzey'de ise Haşimi hanedanlığı yıkıldığında Yemenli entelektüeller ve milliyetçiler

birleşik demokratik bir Yemen'in kendiliğinden olacağı üzerinde durmuşlardır. 1962'de Kuzey'de yaşanan çatışmada ilk etapta Cumhuriyetçilerin kazanamaması ve Güney'deki Marksist kesimin Kathan El- Şaabi'yi devirip yönetime el koyması ve iki kesim arasındaki farklı ideolojiler dolayısıyla birleşik Yemen fikrinin gerçekleşmesi mümkün olamamıştır (Ayhan, 2010:6).

Ülkenin bu iki farklı devleti barındıran bölünmüş yapısı istikrarın sağlanmasını engellememiştir (Acet, 2017: 116). Kuzey Yemen ve Güney Yemen arasındaki gerginlik 1980'lerin sonuna kadar sürmüştür. Ancak 1989'da iki Yemen arasında bulunan Maribü'l Cevf adlı bölgede petrolün bulunması ve bulunan petrolün ortak işletilmesi birleşik bir Yemen için taslak bir anayasanın hazırlamasını da beraberinde getirmiştir (Yılmaz, 2011:154). İki taraf arasında uzun süren gerilimden sonra barış ve birleşme müzakereleri çerçevesinde birleşik Yemen devletinin kurulmasına karar verilmiştir. Ancak Kuzey Yemen daha çok kendi egemenliğinde birleşik bir Yemen istemiştir (Acet, 2017: 116).

Birleşmeden sonraki süreçte 1991 Mayıs'ında anayasanın referandumla sunulmasıydı ve halkın büyük bir çoğunluğu tarafından birleşmenin kabul edilmesiyle bu süreç de geçilmiştir. Bu çerçevede birleşmeden sonraki iki yıllık sürecin geçiş dönemi olarak kabul edilmesi, bu sürenin bitiminde demokratik seçimlerin yapılması ve geçiş dönemi sonrası idari mekanizmanın da bu seçim sonuçlarına göre belirlenmesi öngörülmüştür. Beş kişiden oluşan içlerinde kabile liderlerinin de bulunacağı bir başkanlık konseyinin kurulması öngörülmüştür. Ayrıca kurulan yeni birleşik devletin iki meclise sahip olması kabul edilmiştir. Bunlar halkoyu ile seçilen ve yasama gücünü elinde bulundurup Başkan tarafından atanan toplam 60 üyeli Şura Konseyi ile Şura Konseyi'nin yanında doğrudan halk tarafından seçilen 301 üyeden oluşan parlamentodur. 1991 referandumundan sonra 1992 yılında parlamento için seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Güney Yemen geçiş sürecinin bitiminde yapılan seçimde arzu edilen başarıyı elde edemeyeceğini fark edince seçimlerin ertelenmesi talebinde bulunmuştur. Ayrıca Güney Yemenli partiler de bazı hak taleplerinde de bulunarak, bu hakları seçimden sonrası hayata geçirmeyi istemiştir. 1993'te yapılan 301 kişilik parlamento seçimlerinde Güney Yemen partisi olan Yemen Sosyalist Partisi (YSP) talep ettiği hakları alamadığı gibi Kuzey'in de elini güçlenmiştir (Arı, 2012: 225). Böylece iki yıl içinde yapılması öngörülen seçimler ancak 27 Nisan 1993'te yapılmıştır. Seçimde başarılı çıkan Genel Halk Kongresi (121 sandalye), El-İslah (62) ve

Yemen Sosyalist Partisi (56) arasında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur (Turan, 2003: 361-362).

Kuzey'in lideri Ali Abdullah Salih birleşik Yemen'in yeni devlet başkanı olurken, Güney'in lideri Ali Salim el Beyd de yardımcısı olmuştur (Öztürk, 2019: 86). Birleşmeyle birlikte Sanaa politik başkent Aden ise ekonomik başkent olarak belirlenmiştir (Cingöz, 2018: 60). Ancak Kuzey'in birçok açıdan Güney'e üstün olması ve Kuzey'in birleşme öncesi verdiği vaatlere uymaması iki taraf arasındaki gerilimi tırmandırmıştır (Öztürk, 2019: 86). İki taraf arasındaki sorunlara ek olarak 1990'ların sonunda Irak-Kuveyt savaşının başlamasından hemen sonra Yemen'de yeni sorunların kapısı da aralanmıştır. Ülke ekonomisini kalkındırmaya Suudi Arabistan ve Irak'tan aldığı desteklerle ayakta tutmaya çalışan Yemen, savaşta Irak'tan yana bir tavır sergilemesi nedeniyle ekonomik olarak bağımlı olduğu Suudi Arabistan'la yolları ayırmak zorunda kalmıştır (Akpınar, 2019: 8). Sadece Suudi Arabistan'a değil müttefiki ABD'ye karşı da bir tutum sergilediği için uluslararası arenada yalnızlığa itilmiştir. Suudi Arabistan ayrıca hem ülkesindeki Yemenli işçileri sınır dışı ederek hem de Yemen'e verdiği finansal desteği keserek ekonomisinin zarar görmesine neden olmuştur (Cingöz, 2018: 62). Diğer bir ekonomik problem ise Güney Yemen'in SSCB'den aldığı silahların birleşik Yemen ekonomisini olumsuz etkilemesidir. (Kaya, 2009). Irak-Kuveyt savaşından sonra ülkenin yaşadığı ekonomik buhran siyasi birliğin sağlanmasını engellemiştir. Ayrıca Yemen'in gerek uluslararası siyasetten dışlanması gerekse de ekonomisinin zarar görmesine neden olmuştur. Bu durum petrol zengini Güney'in ayrılık talepleriyle neticelenmiştir (Cingöz, 2018: 62). Güney Yemen 1994'te tekrar bağımsızlık taleplerini dile getirerek ayaklanmıştır. İsyen Kuzey lideri Salih tarafından kanlı bir şekilde bastırılarak Güney Yemen liderinin ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanmıştır (Öztürk, 2019: 86). Ali Abdullah Salih 1999'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların % 91,2'sini alarak seçimden büyük bir zaferle çıkmıştır.

2.2.2. Ali Abdullah Salih Döneminin Başlaması

Kuzey Yemen’de 1978’de Ahmet El-Haşimi öldürülünce yerine devlet başkanı olarak Ali Abdullah Salih geçmiştir. 1946’da Yemen’de doğan Ali Abdullah Salih, 1978’den itibaren Kuzey Yemen’in ve ardından Yemen Cumhuriyeti’nin tartışmasız tek lideri olmuştur. Salih, 1958’de orduya katılarak Kuzey Yemen’deki birçok askeri operasyon ve savaşlarda orduda bulunmuştur. 1975-78 yılları arasında ise Ta’iz’deki Halit bin Velit askeri kampının komutanlığını yapmıştır (Yeşilyurt, 2015: 149). Salih ayrıca 1962’de Kuzey Yemen’de Nasır taraftarı Cumhuriyetçiler ile Suudi Arabistan’ın desteklediği kralcılar arasında patlak veren iç savaşta Cumhuriyetçilerle aynı safta savaşmıştır (<http://www.gazetevatan.com/ali-abdullah-salih-kimdir-iste-oldurulen-devrik-liderin-portresi-1123902-dunya/>). Ancak Salih 1978 yılında Suudi Arabistan’dan aldığı güç sayesinde Kuzey Yemen’de iktidara gelmeyi başarmıştır. Suudi Arabistan Salih’in uzun süre iktidarda kalması için de ordu komutanlarına ve kabile reislerine finansal destek sağlamıştır. Böylece yapılan finansal desteklerle Salih ve halkının Suud hükûmetiyle arasındaki ilişki kuvvetlenmiştir. Suudi Arabistan birçok amaçtan dolayı Salih iktidarını desteklemiştir. Riyad yönetimi sınırında güçlü ve demokratik bir devlet istememektedir; çünkü bu durum muhalif kesimleri ayaklandırabilir ayrıca Yemen’i politik ve finansal olarak kendisine bağımlı bırakarak ekonomik açıdan güçlü bir devletin varlığını görmek istememektedir. Öte yandan da genç kesimin iktidardaki boşluğu doldurmasından endişelenmektedir (Kışlakçı, 2013: 220).

Salih, 17 Temmuz 1978’de yapılan seçimlerde üstün çıkarak Yemen’in yakın tarihine damgasını vurmuş en önemli liderdir. Salih iktidara gelir gelmez dış dünyaya ülkesini tanıtmak ve ekonomisini güçlendirmek için dış dünyaya açılmıştır. Bu minvalde dış dünyada birçok ekonomik anlaşmaya taraf olmuştur. SSCB’yle askeri yardım anlaşması imzalarken, komşu ülkelerle de hasar gören ilişkileri düzeltmek için resmi ziyaretler gerçekleştirmiştir. Salih pragmatist politikaları sayesinde tekrar iktidar koltuğuna geçmiştir (Yeşilyurt, 2015: 149). 1990’larda da birleşik Yemen fikri için önemli adımlar atmıştır. SSCB’nin dağılmasıyla birlikte birleşik Yemen’in de kurulması için tüm engeller ortadan kalkmıştır (<https://tr.euronews.com/2017/12/04/ali-abdullah-salih-kimdir->).

İki ayrı devlet ortak bir anlaşmayla birleşerek 1993'te sandık başına geçmiştir. Seçimlere katılan partilerin dağılımı ise şöyledir; Güney Yemen'i temsilen Yemen Sosyalist Partisi (YSP), Kuzey Yemen'i temsilen Genel Halk Kongresi (GPC), Müslüman Kardeşler'in Yemen'deki uzantısını temsilen İslah Partisi ve yeni kurulmuş birçok parti bulunmaktadır. Seçimden ise aşiretlerden aldığı destekle zafer çıkan Kuzey Yemen lideri Salih olmuştur (Kaya, 2011). Fakat Salih elde ettiği güçle halk nezdinde tabanı geniş YSP ve İslah Partisi'nin karşı çıkmalarına rağmen anayasada değişiklik yaparak iktidarının ömrünü uzatmak istemiştir. Anayasa değişikliği için referanduma milyonlarca kişi katılmıştır (Arı, 2012: 226). Onaylanan anayasayla Salih'in hem iktidarının ömrü uzatılmış hem de yetkileri artırılmıştır. Salih yine 2006 seçimlerinden rakiplerine karşı ezici bir üstünlükle çıkararak 2013'e kadar iktidarda kalmayı başarmıştır. Diğer partiler Salih'e karşı bugünkü adıyla Joint Meeting Parties (Ahzab al-Liga' al-Mushtarak) olan "Politik ve Ulusal Reform için Ortak Birliktelik Programı" adı altında birleşmiştir. Birleşik parti ilk olarak 2006'da seçimlerinde Salih'e karşı yarışmıştır. Muhalefet bir dönem Petrol ve Maden Kaynakları Bakanlığı yapmış siyasi reformist Faysal Bin Şaman'ı aday göstererek seçimlere katılmıştır. Ancak muhalefet seçimde arzu ettiği sonucu alamamıştır (Kaya, 2011).

Kısaca fiili olarak yönetimi ele geçiren Salih'in iktidara geldiği günden beri gerek devlet idaresinde yaşanan zafiyet gerekse de ülkede yaşanan kronik istikrarsızlık bugün de varlığını sürdürmektedir. Demokratik bir ülke için seçimlerle başa gelen Salih'in meşruiyeti kanun ve demokrasiden çok uzaktır. Salih daha çok ülkesini patronaj ilişkileri üzerinden yönetmiştir. Sosyo-ekonomik, kültürel ayrımcılık ve mezhepsel problemler ülkede iç istikrarın kaybolmasına yol açtığı gibi ülkenin uluslararası arenada prestijinin kaybolmasına ve beraberinde birçok başka kronik sorunların da oluşmasına neden olmuştur. Salih ülkedeki mevcut sorunlara makul çözümler üretmek yerine bu sorunları daha da derinleştirmiştir. Bölgesel ve mezhepsel ayrılıklarla boğuşan Yemen'de Salih yönetiminin böl ve yönet strateji doğrultusunda müttefiklerini ödüllendiren rakipleriniyse ya sindiren ya da saf dışı bırakan bir anlayışla hareket etmesi, birçok grup ve kabilenin marjinalleşmesine yol açmıştır. Salih özellikle ekonomik ayrımcılık, politik anlamda geri bırakma, mezhepsel ayrımcılık ve kültürel marjinalizasyon gibi uygulamaları daha çok Kuzey'de yaşayan Zeydiler ile Güney'de yaşayan Yemenli halka uygulamıştır. Salih'in patronaj yönetimi ile ekonomik adaletsizlikteki tutumu ülkedeki farklı kesimler arasındaki ayrılıkları derinleştirdiği gibi iç istikrarın da kaybolmasına neden olmuştur (Cingöz, 2019: 7).

Salih'in yanlış politikaları ülkenin kuzey ve güney kesiminde ayrılıkçı ve isyancı güçlerin yükselişine davetiye çıkarmıştır (Ayhan, 2011). Kuzey'de Husi ailesinin liderliğinde Zeydiler ayaklanırken Güney'de ise Aden merkez olmak üzere ayrılıkçı güçler ayaklanma çıkarmıştır. Öte yandan da devam eden El Kaide saldırıları ve kabileler arasındaki iktidar çatışmaları ülkeyi içinden çıkması güç bir krizin eşğine getirmiştir (Arslan, 2015: 23).

2.3. İsyancı ve Ayrılıkçı Güçlerin Yükselişi

2.3.1. Yemen El Kaidesi

Bugün Yemen'de giderek güçlenen El-Kaide'nin tarihi, 24 Aralık 1979 yılında Brejnev Rusya'sı tarafından Afganistan'ın işgali ve Afganistan lideri Davut Han'ın devrilmesinden sonra Carter rejimi tarafından ülkeye gönderilen Sünni mücahitlerin geri çekildiği döneme denk gelmektedir. Afganistan'ın SSCB tarafından işgali Müslümanların şiddetli reaksiyonuyla kendini göstermiştir. Mücahitler İslami temalar kullanarak bölgeye cihat için gitmiştir. Ancak ilk olarak CIA tarafından kurulan kod adıyla Siklon Operasyonu sayesinde ABD'den finansal yardım, askeri eğitim ve silah desteği almıştır. Mücahitler CIA dışında ISI (Pakistan İstihbarat Teşkilatı) ve Usame Bin Ladin'den de destek almıştır. Böylece Sovyet işgalinin davetiye çıkardığı ve Siklon Operasyonunun da temelleri attığı El-Kaide kurulmuştur (Açıklam, 2010: 102).

El Kaide, ilk olarak 11 Eylül 2001 Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yaptığı saldırılarla dünya gündemini işgal etmiştir. Özellikle de güvenlik alanı üzerindeki etkileriyle gündemi sarsmıştır. Dünyayı derinden etkilediği gibi uluslararası ilişkilerin de gidişatını değiştirmiştir. Daha sonra ideolojisi, örgütsel yapısı, eylemleri ve finansal kaynakları her şeyden önce uluslararası güvenlik üzerindeki etkileri hakkında araştırma ve çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Yapılan araştırmalar bağlamında birçok farklı tez ortaya atılmıştır. Bazı araştırmacılara göre El-Kaide diye bir örgütün varlığının söz konusu olmadığı ABD'nin sadece menfaatleri uğruna yapacağı saldırılara meşruiyet kazandırmak için planladıkları bir oyun iken bazılarına göre ise dini fanatizm, Batı karşıtlığı gibi söylemler ekseninde kendisini ve ideolojisini dünyaya tanıtmak isteyen bir örgüttür (Doğan, 2011).

Doğu ve Batı blokunun iki süper gücü olan ABD ve SSCB'nin yürüttüğü vekâlet savaşlarının bir uzantısı olarak da bilinen El- Kaide'nin temeli Afganistan işgaliyle birlikte atılmıştır. 1979'lardan sonra da örgüt ABD ve Suudi Arabistan'dan aldığı destek sayesinde tabanını genişleterek güç kazanmıştır. Özellikle de günümüzde Arap yarımadasının yoksul ülkesi Yemen'de giderek güç kazanmaktadır. SSCB'nin işgali esnasında Afganistan'a giden Yemenli ve Suudi Arabistanlıların dokuz yıldan fazla süren işgalden sonra burayı terk ettiklerinde savaş esnasında edindiği askeri deneyimle ideolojik hedeflerini gerçekleştirme fırsatı da elde etmiştir. El Kaide Yemen'de ilk olarak 29 Aralık 1992'de faaliyetlerine başlamıştır. İlk faaliyeti ise Yemen'in Aden şehrindeki Movenpick Hotel ve Goldmohur Hotel'deki ABD askerlerine karşı gerçekleştiği bombalı saldırılardır (Ayhan, 2010).

Ortadoğu'nun "Mutlu Arabistan'ı" sıfatından çok uzak olan ve aksine sıklıkla çatışmalara sahne olan Yemen sahip olduğu suyu güzergâhlarından dolayı kritik bir jeopolitiğe sahiptir. Sahip olduğu konum itibarıyla bugün de birçok çatışmaya sahne olmaktadır. Aynı zamanda Yemen genç, eğitimsiz ve çoğunun yoksulluk sınırı altında yaşadığı yaklaşık 29 milyon nüfusuyla Arap ülkeleri arasında en hızlı nüfus artışına sahip ülke olarak da bilinmektedir. Bölgede hâkim olan muson ikliminden dolayı dağlık bir coğrafyaya ve kumla kaplı bir bölgeye sahiptir. Yemen'deki bu sosyal ve coğrafi yapı El-Kaide'nin faaliyete bulunması için gerekli tüm şartları barındırmaktadır (Taflıoğlu, 2009).

El Kaide özellikle 12 Ekim 2000'de 17 kişinin öldüğü 37 kişinin ise yaralandığı ABD USS Cole savaş gemisine yaptığı saldırıyla Yemen gündemini işgal etmiştir (Kurt, 2015: 11). 11 Eylül 2001 saldırılarıyla da genelde dünya özelde ABD gündeminde sıklıkla yer almıştır. ABD, El-Kaide'yi bitirmek için Salih'in hükümetiyle ortak çabalar yürüterek operasyonlar düzenlemiştir. Ancak bu operasyonlardan somut sonuçlar elde edilememiştir. Cihatçı Selefilik olarak da bilinen El Kaide, yalnız askeri ve diplomatik misyon temsilciliklerine yaptığı saldırıyla sınırlı kalmamıştır. Amaçlarından bir tanesi de İslam'ı Batı'nın etkisinden kurtarmak olduğu için, bu amaç çerçevesinde Batılı sivilleri de hedef tahtasına oturtarak kendisinden söz ettirmiştir. Örgüt 2006-2008 yılları arasında da birçok turisti hedef alarak ölümlerine neden olmuştur. Ayrıca örgütün İtalya ve ABD büyükelçiliklerine karşı gerçekleştirdiği bombalı saldırılarda da birçok kişi ölmüştür (Ayhan, 2010).

2009 yılında Nasır Abdulkerim Abdullah el-Vuheyşi liderliğinde Yemen ve Suudi Arabistan'daki yapılanmaların birleşmesiyle Arap Yarımadası El Kaidesi (AYEK) kurulmuştur. Cihatçı Selefi örgütün temel amaçları arasında Batı'ya cihat çağrısı yapmak ve bulunduğu yerlerde daha fazla eylem yapmak ve yaptıkları eylemlerin de ses getirmesi vardır. Örgütün cihad çağrısı yaptığı Batılı ülkelerin başında ise ABD gelmektedir. Ancak örgütün ABD'ye karşı gerçekleştirdiği eylemlerde başarılı olduğu söylenemez. Buna rağmen örgütün Yemen'de taraftar bulması ve Salih hükümetinin El Kaide'ye gereken mücadele ve önemi vermemesi, örgütün Yemen'de tutunarak başarı elde etmesine yol açmıştır (Yıldızgil, 2016: 137).

Ortadoğu coğrafyasında başlayan halk hareketlerinden sonra Cihatçı Selefi örgüt kazandığı güçle Yemen şehri Şebva'yı kontrol altına almayı başarmıştır. 7 Ocak 2015'te ise Fransa gündemini işgal eden ve dünyanın birçok ülkesinde basın ifade özgürlüğünü savunan yürüyüşler düzenlemesine neden olan Fransa'nın Paris şehrindeki hiciv dergisi Charlie Hebdo saldırısı El Kaide tarafından gerçekleştirilmiştir. ABD hükümeti ve Salih Hükümeti El Kaide'ye karşı ortak çalışmalar çerçevesinde başlattığı operasyonları insansız hava araçlarına ağırlık vererek sürdürmüştür. Ancak DEAŞ'ın 2014 yılında Irak'ta halifeliğini ilan etmesi, El Kaide örgütünün ciddi anlamda güç kaybetmesine neden olmuştur (Kurt, 2015: 11). Ayrıca CIA ile terörle mücadele adı altında birlikte atılan askeri adımlarda sadece El Kaide zarar görmemiş bu durumdan sivil toplum da nasibini almıştır (Mercan, 2014: 27-28).

CIA'nın başlatmış olduğu saldırılarda ABD doğumlu din adamı ve aynı zamanda ABD ile BM tarafından "özel görevli küresel terörist" listesine eklenen El Kaide lideri Enver el-Avlaki de öldürülmüştür. Yemen'de birçok önemli El Kaide lideri öldürüldüyse de örgüt hala ABD'nin güvenlik gündemini işgal etmeye devam etmektedir. Çünkü Bin Ladin'in sağ kolu olarak da bilinen Afganistan'daki El Kaide lideri Şeyh Eymen Zevahiri'den sonra hilafetin Yemen El Kaide'sine geçeceği iddialar arasındadır (Yıldızgil, 2016:138).

Çatışmalarla dolu tarihi nedeniyle çökmüş devlet durumuna gelen ülkede güç kazanan El Kaide'ye 2009 yılında büyük çapta iki operasyon gerçekleştirilmiştir (Mercan, 2014: 27-28). El Kaide'nin önemli liderlerinin öldürüldüğü ABD'nin Cruise füzeleriyle desteklediği bu operasyonlardan ilki Yemen'in güneyinde bulunan Abyan vilayetinde gerçekleştirilmiştir. Diğer bir operasyon ise Yemenin güneydoğusundaki Şabva bölgesine

düzenlemiştir. Bu operasyonlarla El Kaide sert bir darbe almıştır (Doğan, 2009). ABD'nin Yemen'de El Kaide'ye yönelik operasyonlarına hız vermesiyle birlikte ülkede suikastlar da artmıştır. ABD yürüttüğü stratejiyle El Kaide'ye sert bir darbe vurduysa da Yemen açısından durum farklı gelişmiştir. Operasyonlar ülkede iç istikrarın kaybolmasına neden olduğu gibi ilerleyen dönemde El Kaide gibi örgütler nedeniyle de yeni sorunların ortaya çıkmasına davetiye çıkarmıştır (Yıldırım, 2013: 11). Washington Post'ta David Ignatius tarafından kaleme alınan bir makalede Yemen'in terörle mücadelesi ve ülkedeki siyasi istikrarsızlığı şöyle öngörmüştür: *“Bu her yönüyle iğrenç bir kavga ve şu anda bitmekten çok uzak”* gibi bir ifade kullanmıştır (Yakut ve Hıra, 2014: 19).

2.3.2. Güneyli Ayrılıkçılar

Yemen'de aşiret bağlarının yol açtığı bir çeşit kavmiyetçi ayrışma ve Şii-Sünni şeklindeki mezhepsel farklılaşmadan başka bir de Kuzey-Güney şeklinde kısmen ideolojik bir siyasi karşıtlık da mevcuttur. Ülkede, 1990 yılında Kuzey Yemen ile Güney Yemen'in birleşmesinin ardından bu birlikteliğe karşı çıkararak Güney Yemen'in bağımsızlığını savunan gruplar ortaya çıkmıştır (Muslu ve Gezgin, 2013: 278). 1994 yılında patlak veren iç savaş Güneylilerin başarısızlığıyla neticelenmiştir. Ancak Salih iktidarını pekiştirmek için Güneylileri baskı yoluyla kontrol altına alıp aynı zamanda ekonomik ve politik olarak da kasıtlı geri bırakarak Güneylilere verdiği hiçbir sözü yerine getirmemiştir. Salih'in baskıcı ve ötekileştirme politikalarına karşı Güneyliler ayaklanmıştır. Ayaklanma esnasında Güney lideri Ali Salim el Beyd dâhil olmak binlerce kişi yaşamını yitirmiştir (Öztürk, 2019: 92). Aden merkezli ayrılıkçı hareket, sık sık gösteriler düzenleyerek Güney Yemen'in bağımsızlığını talep etmiştir. 2007 yılında Aden'deki yüzlerce askeri personelin Kuzey'deki meslektaşlarıyla eşit haklar talep etmeleri üzerine başlayan gösteriler, güneyde yaşayan halk tarafından da sahiplenilince bağımsız Güney Yemen talebine doğru evrilmiştir. Temelde ise bölge halkı kendilerine ayrımcılık yapıldığını ileri sürerek tepki göstermiştir (Muslu ve Gezgin, 2013: 278). Günümüzde de Güney Yemen sorunu Yemen hükümetinin mücadele ettiği sorunların başında gelmektedir.

2.3.3. İsyancı Husiler

Yemen’de adı sık sık geçen Zeydi Husi grup akademik kaynaklarda el-Husi, Hutsi veya Husi olarak geçmektedir. Yemen’in kuzeybatısında yer olan Amran’a bağlı bir bölgede bulunan Hûs şehriyle bağlantısı bulunan Zeydi Husilerin kökleri çağdaş Zeydi imamlardan biri olan Bedrettin Husi ve ailesine dayanmaktadır. Soyu Ehli Beyt’e dayanan Husi ailesi yoğun olarak Yemen’in Sa’de vilayetinde yaşamaktadır. Husi ailesi Şia mezhebinin kollarından biri olan Beş imam Şiası ya da Hz. Hüseyin’in torunu Zeyd bin Ali’den adını alan Zeydiyye mezhebi olarak da bilinen mezhebin takipçileridir. Zeydi Hûsîler, yoğun olarak yaşadığı Sa’de vilayetinde, yetiştirdikleri imamlarla günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır (Büyükkara, 2011: 116).

Zeydiyye mezhebine göre imamet sadece Hz. Ali ve soyundan gelenlerin kanalıyla devam etmelidir. Zeydiyye mezhebi, tevelli tutumlarıyla Şii fırkasıyla benzerlik gösterirken imamet anlayışı dolayısıyla da diğer Şii fırkalardan ayrılmaktadır. Ayrıca Zeydiyye mezhebinin sahabeler hakkındaki görüşleri ve Ehlisünnete olan yakınlığı hasebiyle de farklılık göstermektedir. Hz. Ali dışındaki üç halifeden Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir’den bahsederken Hz. Osman’dan bahsetmezler. Yine bu görüşlerinde imamet anlayışı önemli bir rol oynamıştır. Yine imamette liyakati dikkate almaları hasebiyle de kolu olduğu Şii fırkasından farklılık göstermektedir. Zeydiler tarih boyunca Sünni mezhebin Şafi koluyla bir arada yaşamalarına rağmen zaman zaman problemler olsa da genel olarak gerilimden uzak bir şekilde hayatlarına devam etmişlerdir. Yine farklı din anlayışlarına rağmen Zeydilerle Şafiler ibadetlerini aynı mekânlarda yaptıkları gibi birçok merasimlerde birlikte olmuşlardır. Diğer Şii fırkalarının tersine Zeydiler Sünni Şafilerle yıllarca tekfir suçlamalarından uzak durarak barış ve huzur içinde bir arada yaşamışlardır (Cingöz, 2018: 74-75).

Kısaca Saada, Husilerin dini merkezi sayılmakla beraber Husilerin sosyal ve dinsel doğuşu da çoğunlukla Zeydilere dayanmaktadır. Zeydiler her ne kadar Şii bir fırka olarak tanımlansa da ‘Ehl-i Sünnete’ daha çok yakındır. Bazı Zeydiler, 1979 Devrimi’nden sonra Humeyni devrimi söyleminin cazibesine kapılmıştır. Özellikle Zeydilerin dini liderleri Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır’ın desteği ile ‘İmamet Devleti’ni yıkan milliyetçi ve cumhuriyetçi akıma karşı öfke beslemektedir. Buna rağmen Hadî Abdu Rabbuh’tan önceki devlet başkanların hepsi Zeydi’dir. İmamet Devleti’nin yıkılmasından bu yana Saada, artık arka plana atılarak devlet otoritesinin dışında tutulmuştur. Saada’ya uzun yıllar boyunca

herhangi bir vali atanmamıştır. Bu durum insanların devlete karşı duydukları öfkeyi daha da artırmıştır. Böylesi bir ortamda Zeydilere eğitim veren Salah Ahmet Felite başta olmak üzere gençlere İran Devrimi konusunda ders veren Muhammed Bedrettin el-Husi gibi dini liderlerin rolleri ön plana çıkmaya başlamıştır (Ferhavi, 2015: 120-121).

2.3.3.1. Husilerin Ortaya Çıkışı ve Amaçları

SSCB'nin çökmesi ve Kuzey'de başlayan iç savaşın sona ermesinden sonra birleşen Kuzey ve Güney Yemen devletiyle birlikte kurulan Şii Zeydi Hak Partisi'nden ayrılan günümüz çağdaş Husi âlimi Bedrettin Bin Emireddin el-Husi, İran'da molla sınıfı ve Humeyni'yle kurduğu ilişkiler sonucunda Mümin Gençler (el-Şabbab el-Mümin) adı altında bir örgütün temelini atmıştır (Semin, 2015). Yemen'deki Beş İmam Şiası genel olarak üçe ayrılmaktadır. Bunlar Carudiye, Salihîye ve Saleymani'dir (Semin, 2017: 88) On iki İmam Şiası ve Beş İmam Şiası arasında köprü vazifesi gören mezhep ise Carudiye ekolüdür.

Yemenli Prof. Dr. Ahmed Muhammed ed-Dağşi, *“Zeydi Mezhebi'nin genel görüşleri arasında yer almayan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı Hz. Ali'den önce halife oldukları için suçlu ya da kâfir görmek şiiliğe aykırı görüşlere sahip olan Carudiye ekolüne mensup olan Husi lideri Bedreddin el-Husi'nin İran'ın Kum kentinde ve Lübnan'da gördüğü ilahiyat eğitimi sonucu 12 İmamcı Şii Caferî mezhebini kabul ettiğine dikkati çekiyor”*. Dağşi, Husi hareketinin, ideolojik açıdan Yemen'deki Sünnî ve Zeydi hareketlerden bağımsızlaşarak İran yönetimiyle paralel bir siyasal oluşuma dönüştüğü değerlendirmesinde bulunmuştur (THM Haber - 2014 - thmhaber.com). Bedrettin Bin Emireddin el-Husi tarafından Zeydi Husilerin çoğunluk gösterdiği Saade vilayetinde temelleri atılan Mümin Gençler örgütü eğitim ve sağlık hizmetlerinin yanında ayrıca sosyal dayanışmayı da ön plana çıkardığı için daha çok vakıf özelliği taşıyan bir örgüttür (Semin, 2015: 88).

Ancak örgüt vakıf özelliğinden giderek uzaklaşmıştır. Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesinden sonra arka plana atılan Zeydi Husiler önce Bedrettin Bin Emireddin el-Husi tarafından kurulan Mümin Gençler örgütü altında birleşmiş, daha sonra da silahlı bir örgüte evrilerek Ensarullah Hareketi adını almıştır. Zeydiler Osmanlı hâkimiyeti ve 1962 yılındaki huruç hareketinden uzun zaman sonra ilk kez Suudi Arabistan destekli Salih rejimine karşı

huruç hareketi başlatmıştır. Zeydi Husilerin çoğunlukta bulunduğu bölgelerde Salih rejimi tarafından kasıtlı olarak ekonomik ve politik ayrımcılık uygulanması ve ikincil plana atılması Husilerin muhalif bir hale gelmesine yol açmıştır. Zeydi Husiler de bu doğal haklara kavuşmak ve yıkılan imameti yeniden tesis etmek amacıyla huruç hareketinde bulunmuştur. Husilerin ayrıca Zeydi nüfusunu tehdit edecek kadar yayılan Selefilikten duyduğu rahatsızlık da bardağı taşıran son damla olmuştur. Özetle Husiler talep ettiği hakları kazanmak, Selefilik engelleyen ve Salih'in nepotist iktidarına son vermek için ortaya çıkmıştır (Cingöz, 2019: 10). Yaklaşık 29 milyon nüfusa sahip ülkenin yaklaşık % 35'ini Zeydiler teşkil etmektedir. Husiler ise daha az bir kesim olarak yüzde 2'lik bir orana sahiptir (Semin, 2015). Salih rejimine karşı tehdit olarak ortaya çıkan Husiler, Sa'da dışında Suudi Arabistan sınırına yakın bölgelerde de yoğun olarak yaşamaktadır (Kurt, 2015: 10).

Husiler daha çok 1970'lerde Ayetullah Humeyni tarafından ortaya atılan Velayet-i Fakih teorisine benzer bir İmamet sistemi istemektedir. Hatta bazen Husiler 1982-1985 yıllarında temelleri atılan İran destekli Hizbullah örgütüne de benzetilmiştir (<https://www.sabah.com.tr/galeri/aktuel/husiler-kimdir>). 2004 yılından beri Yemen gündemini işgal eden Husi isyanları, 1962 yılına kadar devam eden imamlık dönemi sonrası ihmal edilmiş olan sorunları gündeme getirmiştir. Bu noktada Osmanlı döneminden itibaren kuzeyde zaten var olan Zeydi isyanlarına bölgede zaman zaman yaşanan mezhepsel, siyasi ve aşiret kavgaları da eklenmiştir. Husiler bugün Zeydi kimliğini canlandırmaya ek olarak İsrail ajanlarının idam edildiği ülkede ABD, İsrail ve Yahudi karşıtlığıyla da bilinmektedir. Devlet isyancı Husileri İran'ın da desteğini alarak 1967 devrimi ile kaldırılan imamlık makamını tekrar kurmaya çabalamakla suçlamıştır. Fakat Husiler İran ile bağlantı iddiasını reddederek, hükümet ile yaşanan ayrılığın temelinde Batı ve Suudi Arabistan ile kurulan ittifak ilişkisinden kaynakladığını iddia etmişlerdir (Açıklan, 2010: 80).

2003 Ocağında Sa'da vilayetindeki İmam Hadi camisinde Cuma namazı sonrası Yahudi, İsrail ve Amerikan karşıtı sloganların atılmasıyla gösteriler vuku bulmuştur (Ayhan, 2009). Bu doğrultuda "*Kahrolsun Amerika*", "*Kahrolsun İsrail*", "*Zafer İslam'ın*" gibi İran İslam devriminde sıkça kullanılan sloganlar isyancı kesimlerce de benimsenmiş ve kullanılmıştır (Cingöz, 2019: 11). Hüseyin Husi öncülüğünde başladığı iddia edilen gösteriler kısa sürede Zeydi husiler ve hükümet güçleri arasında gerginliğe yol açmıştır. Salih gösterin bir an önce bitmesi için Husi lidere çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine Salih

rejiminin gösterileri bitirme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Gösterileri bastıramayan Salih eylemlere karışan grupların yakalanması emrini vermiştir (Ayhan, 2009). Husi isyancılar kendi aralarında gruplara ayrılmaktadır. İran İslam Devrimi ve Humeyni'nin fikirlerinden etkilenen, ideolojik amaçları olan, sömürgeci güçlere karşı birleşen, 1962'de yıkılan Haşimi hanedanlığını başka bir deyişle imamet anlayışını canlandırmak isteyen, asimilasyona karşı Zeydi kimliğini korumayı hedefleyen ve menfaatleri uğruna silahlanan gruplardan oluşmaktadır. Yine bu gruplar hükümetin güvenlik güçlerine karşı canını ve malını korumak isteyen aşiret mensuplarıdır (Açıklalın, 2010: 83). Yemen'de Sünni-Şafi çoğunluklu iktidara karşı Bedrettin el Husi liderliğinde ayaklanan Husiler rejim güçlerinin yanında sivil halk ve eğitim kurumlarını da hedef alarak eylemlerini genişletmiştir. Ayrıca ilk başlarda vakıf özelliği taşıyan örgüt masum insanları hedef alarak terör örgütüne ait özellikler edinmeye başlamıştır (Mercan, 2014: 27).

10 Eylül 2004 yılında Salih güçleri ve Husi militanlar arasında başlayan çarpışmada Hüseyin el Husi ve arkadaşları öldürülmüştür. Husi cephesinde önemli kişilerin öldürülmesiyle çatışmanın seyri değişmiştir (Ayhan, 2009). İsyanın körüklenmesiyle örgüt Ensarullah adı altına silahlı bir harekete dönüşerek öldürülen Hüseyin Bedrettin el-Husi yerine geçen Abdumelik el-Husi liderliğinde eylemlerine devam etmiştir (Semin, 2015: 2). Hüseyin El Husi'nin ölümünden sonra Zeydilerin yoğun olarak yaşadığı kuzeyde isyanlar vuku bulmuştur. Sürece Yemenli kabileler ve marjinalleşmiş grupların da dâhil olmasıyla çatışmalar kritik bir aşamaya kaymıştır (Cingöz, 2019: 11). Salih rejimi, çarpışmaya son vermek için tek taraflı bir karar aldığını dile getirmiştir. Bununla birlikte iç savaşın da devam etmeyeceğini duyurmuştur (Ayhan, 2010: 14). Böylece birinci raunt çatışmalar da sonlandırılmış oldu. İlk başlarda küçük bir grup olmalarına rağmen Husi sempatanlarının sayısının, hükümetin uyguladığı yanlış politikalar ve çatışmalar nedeniyle 100 binin üzerine çıkmıştır (Açıklalın, 2010: 82).

2005 Martında Yemen'in kuzeyinde konuşlanan Husiler ve Salih güçleri arasında topyekûn saldırıların başlamasıyla ikinci raunt çatışmalar da alevlenmiştir. Bu çatışmalarda İmanlı Gençlik hareketinin kurucusu Bedrettin el-Husi ileri yaşına rağmen hükümet güçleri tarafından gözaltına alınmıştır. Muhalifleri ayaklandırmakla suçlanan Bedreddin Husi, hükümet güçleri tarafından ailesiyle beraber öldürülen oğlunun "İslam'ı savunmak dışında bir amacının olmadığını" dile getirmiştir. Rejim güçleri ayrıca muhalefeti desteklediği

iddiasıyla Zeydi partiler olan Halkçı Kuvvetler Birliği ve Hak partisine karşı suçlamalarda bulunmuştur. Husilerin saldırılarını genişleterek kuzeyde Suudi Arabistan sınırına kadar yakınlaşması da Suudilerin endişelenmesine neden olmuştur (Ayhan, 2010: 14).

Hükümet güçleri Nisan ayında Husi saldırılarını durdurmak için Husilerin yoğun olarak yaşadığı kuzey bölgesine geniş çaplı bir operasyon gerçekleştirmiştir. Husiler ve hükümet güçleri arasındaki çatışmalar nedeniyle birçok Yemenli çatışmanın ilk günlerinde yaşamlarını yitirmiştir. ABD bölgede artan güvenlik problemleri ve Husi eylemleri nedeniyle Sana Büyükelçiliğini kapatmıştır (Balcı, 2005: 256). Helikopter ve tanklarla sürdürülen savaşta hükümet güçleri zafer elde etmesine rağmen Husi kontrolündeki bölgeleri almayı başaramamıştır. Ayrıca hükümet düşük yoğunluktaki çatışmalara da tam olarak son vermemiştir (Ayhan, 2010: 14). Operasyonlar devam ederken Ali Abdullah Salih isyancı güçlerin hükümete karşı bu derece büyük bir tehdit oluşturmasının nedenini dışarıdan destek almalarına bağlamıştır. Salih özellikle iki İslamcı muhalif parti olan El-Hak Partisi (al-Haq Party) ve Halk Kuvvetleri Federasyonu Partisinin (Popular Forces Unionist) isimlerini zikrederek bu partilerin isyancılarla iş birliği içinde olduklarını ve bu işbirliğine dair elinde belgelerin bulunduğunu dile getirmiştir. Yemen'deki kabile şeyhlerinden biri olan Muhammed Shajee Mayıs ayının sonlarına doğru hükümet ve isyancı gruplar arasında uzlaşmayı sağlamak için arabuluculuğu üstlendiyse de taraftarlar arasında mutabakat sağlanamamıştır. Hükümet yetkililerinin isyancıların silah bırakmalarında ısrarcı olması ve resmî bir özür beklemesi isyancıların ise ısrarla hükümetten somut adımlar atmasını beklemesi dolayısıyla Shajee'nin girişimleri başarısız olmuştur (Balcı, 2005: 257).

Üçüncü raunt çatışmalar ise 2005'in sonunda patlak vermiştir. Üçüncü raunt çatışmalar hükümet yanlısı aşiretler ve isyan destekçileri arasında baş gösterip 2006 yılının ilk aylarına kadar sürmüştür. Hüseyin El-Husi'nin ölümünden sonra kardeşleri birer lider olarak sahneye çıkmıştır (Açıkalm, 2010: 86). Hükümet ile isyancı güçler arasındaki sürekli gerilimin büyük nedenlerinden biri de hükümetin El-Husi destekçilerine yönelik çift taraflı bir politika yürütmesinden kaynaklanmıştır. Hükümetin bir taraftan askeri operasyonlara devam ederken bir taraftan da destekçilere yönelik belli vaatlerde bulunması taraflar arasındaki gerilimi sürekli tırmandırmıştır (Balcı, 2008: 333). Hükümet özellikle 2006 Eylül ayındaki cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde çatışmaların devam etmemesi için kısa vadeli çözümler üretmiştir. Buna ek olarak tutuklu isyancılar serbest bırakılmıştır. 2007

yılının Şubat ve Haziran ayları arasında da dördüncü raunt çatışmalar başlamıştır. Bu dönem çatışmaları Sa'da'daki Yahudi toplumun tehdit edildiği iddiası ile gerçekleştirilmiştir; fakat bu durum Husiler tarafından kabul edilmemiştir. Husilerle mücadele etmekte zorlanan Yemen hükümeti 2007'de Sa'da'ya 60 binin üzerinde asker konuşlandırmıştır. Buna rağmen hükümet giderek büyüyen çatışmaların başkent in kuzeyine sığramasının önüne geçememiştir (Açıklan, 2010: 86).

2006'nın Eylülünde cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde yapılan kısa süreli ateşkesin ardından Ocak 2008'de İran destekli olduğu ileri sürülen Zeydi Husiler ve Salih güçleri arasındaki gerginlik yeniden alevlenmiştir. Hükümet güçleri ve Husiler arasındaki çatışmalar devam ettiği süreçteki boşluğu avantaja çeviren El-Kaide ülkedeki birçok yeri bombalamıştır. Birçok cephede savaşmak zorunda kalan hükümet son olarak bir gösteri dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Kasım 2008'de başkent Sana'da geniş çaplı protesto gösterileri vuku bulmuştur. Bu gösteriler halkın ekonomik ve siyasi reform taleplerinin ilk kez ciddi boyutlara ulaşmasının göstergesi olmuştur. Şubat 2008'de Katar'ın girişimiyle protestocular ve hükümet arasında Doha'da bir anlaşma imzalanmıştır (Ünal, 2016: 341-342).

Anlaşmanın imzalanmasının ardından Salih, barış anlaşmasını destekleyen bir dizi girişim başlatmıştır. Yemen Cumhurbaşkanı Salih, Sada'daki tüm askerî operasyonlara ara verilmesini emrederek çatışmaların sona ermesi için de yeni bir başkanlık komitesi oluşturulmasını kararlaştırılmıştır. Komite, öncelikle çatışmaların yoğunlaştığı Sada'ya giderek anlaşmanın iki taraf arasında nasıl uygulandığını incelemiştir (Köseoğlu, 2009: 305). Fakat yapılan ateşkest en bir buçuk yıl sonra çatışmalar, İran destekli Husilerin silahlı faaliyetleri neticesinde yeniden başlamıştır. Öte yandan İran yönetimi, sık sık Husilere silah ve para desteği vermekle itham edilmiştir. Bu suçlamalar sonrasında İran'a ait bir gemi tarafından Yemen'e yasa dışı yollardan silah sokulduğu basına sızmıştır. 2009'da El-Kaide terör örgütü kuzeydeki isyancıları destekleyen İran'a karşı güneydeki ayrılıkçı gruba olan desteğini açıklamıştır. Ağustos 2009'da Yemen ordusu eşitsizlik ve yolsuzluklara karşı ayaklanan isyancı Husilere karşı operasyon düzenlemiştir (Ünal, 2016: 341-342).

Hükümet güçleri 12 Ocak 2010'da Sa'da'nın eski şehir bölgesindeki bir sığınağı ele geçirmek üzere "Baş Uçurma Operasyonu (Operation Blow to the Head)" başlatmıştır. Çatışmada 19 savaşçı öldürülürken, 25 savaşçı da tutuklanmıştır. 31 Ocak'ta Savunma

Bakanlığı'ndan gelen habere göre Safia bölgesine düzenlenen saldırıda 20'nin üzerinde isyancının öldürüldüğü açıklanmıştır. Husiler 5 Şubat'ta askeri teçhizat taşıyan bir konvoyu el-Cebera Vadisi'nde bir saldırı düzenleyerek bu saldırıda 15 Yemenli askerin hayatının kaybetmesine yol açmıştır. Sa'da şehrindeki çatışmalarda da 8 Yemen askeri hayatını kaybetmiştir. 10 Şubat'ta Amran eyaletindeki Burkat el-Şemsî bölgesinde şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışma da ise 12 Yemen askeri ve 24 Hûsi savaşçısı öldürülmüştür (Akyurt, 2010: 319).

Artan katılımlar sonrasında olayları bastırmakta zorlanan Salih, Ocak 2010'da şiddetin sona ermesi için ateşkes yapmaya hazır olduğunu açıklamıştır. Şubat 2010'da Yemen Hükümeti ile göstericiler arasında yeni bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır (Ünal, 2016: 341-342). Bu anlaşma kapsamında Hûsiler ve hükümet güçleri arasında 6 yıl aralıklarla devam eden çatışmaların sona ermesi için taraftarlar öne sürülen 6 şartı kabul etmiştir. Bu şartlar arasında isyancıların dağdan inmesi ve silah bırakması da yer almıştır (Akyurt, 2010: 319). Ancak ateşkes anlaşması Güneyli ayrılıkçılara karşı Yemen ordusunun Eylül 2010'da bir hareket gerçekleştirmesi ile sona ermiştir (Ünal, 2016: 341-342). Ancak Ağustos ve Eylül 2009'da Salih güvenlik güçleri ile Husiler arasında çatışmaların durdurulması için ateşkes antlaşması imzalanmasına rağmen birçok sivilin ölmesinin önüne geçilememiştir. Tanklarla ve uçaklarla başlatılan operasyonlarda da sivillerin çoğu yaşamlarını yitirirken çoğu da evsiz barksız kalarak başka yerlere iltica etmek zorunda kalmıştır. Öte yandan da Yemen'de iç istikrarın kaybolması Arap Yarımadasını da etkilemiştir (Ayhan, 2009).

Arap Baharına Kavramsal Bir Bakış ve Arap Baharının Ortaya Çıkış Nedenleri

Arap Baharı 2010'dan sonra gerek Ortadoğu coğrafyasının gündemini gerekse de dünya gündemini işgal eden bir süreç ve kavram olmuştur. Bu baharla birlikte halkta siyasi bir uyanış gerçekleşmiş ve çoğu ülke liderinin iktidarı sorgulanmaya başlanmıştır. Bazılarına göre bu bahar; bir emperyal aklın kendisini perdelemek amacıyla halkları öne çıkarıp demokrasi ve özgürlük gibi çağımızın kült kavramlarıyla destekleyerek grupsal arzuları olumlayan bir süper egonun ya da emperyal projenin estetize edilmiş süslü adıdır. Başka bir ifadeyle emperyal güçlerin Ortadoğu coğrafyasından çekilmesinden sonra bu sefer de

diktatör liderlerin zalim yönetimine karşı mücadele veren halkta oluşmaya başlayan siyasi uyanıştır (Çetin, 2012: 9).

Diğer bir ifadeyle; Arap ve Arap olmayan ülkeleri etkileyen bu süreçte uzun süredir iktidarı elinde bulunduran liderlerin rejimleri başta olmak üzere kamu binalarına saldırarak demokrasiye dayalı yeni bir düzen inşa etmek için halk nezdinde başlatılan protesto, kıyam, huruç hareketi ve daha birçok kavramı bünyesinde barındıran devrimin başlangıcı ve adıdır (Buzkıran, 2013: 149). Diğer tanım olarak ise Arap Baharı 21. Yüzyılın küresel siyasete hediyesi olarak ifade edilebilir. Arap coğrafyasında yaşanan bu olayın dinamikleri sadece Ortadoğu siyasetini değil küresel siyaseti de ciddi ölçüde şekillendirmiştir. Bu süreç aynı zamanda yaşananlardan bazı dersler çıkarmamızı da sağlamıştır. Buna geçmişteki SSCB'yi (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) ve Irak'taki Saddam Hüseyin rejimini örnek verebiliriz. SSCB ve Irak gibi otoriter yapılar her ne kadar dış güçlerin müdahale ve saldırılarına maruz kalsa da yönetimlerin değişimi söz konusu olmamıştır. Ancak iki devletin yönetimi kendi haklarından gelen tepkiler dolayısıyla yıkılmıştır. Tıpkı Arap Bahar'ında olduğu gibi; Arap Baharı siyasetin en iyi kuralının meşruiyet olduğunu ve halkı tarafından meşru görülmeyen rejimlerin sadece baskı ürettiğini ve fazla ayakta kalamayacağını göstermiştir (Bacık, 2011: 16).

Arap Baharı'nın temelini atan dinamikler iç dinamikler ve dış dinamikler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç dinamikler; Arap ve Arap olmayan ülkelerin Osmanlı'nın çökmesinden sonra Avrupalı devletlerin müstemlekesi haline gelmesi ve Avrupalı devletlerin de bu devletlerin sınırlarını kendi çıkarları için çizmesi, yönetime de kendilerine yakın kişiler getirmesi ve yine bağımsızlıklarını da Avrupalı emperyalilerin yapmış olduğu gizli anlaşmalarla elde ederek devletlerini kurmaları olarak sıralanabilir. Avrupalı güçlerin kendilerine dayattığı düzene razı olmak zorunda kalan bu devletler, iki büyük savaş arası dönem ve sonrasında da tam olarak bağımsızlıklarını kazanamadıkları gibi halen de mandater devletlerin büyük dayatmaları ve aşağılanmaların getirdiği yük altında ezilmeye devam etmektedirler. Bugün de bu güçlerin çizdiği sınırlar nedeniyle Ortadoğu coğrafyasında devam eden kaotik bir süreç var olmaktadır. Bunlar Arap Baharı'nın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan iç dinamikler olarak gösterilebilir. Dış dinamikler ise; El Kaide öncülüğünde 2001 yılında ABD'de bulunan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılar sonrası ABD Başkanı George Bush'un İslam devletlerini terörist ilan ederek ve bu

cihatçı saldırılara yönelik mücadeleyi 1096-1272 yılları arasındaki Haçlı akınlarına benzeterek, Müslümanların ve Arap halkının dünyadaki güvenliği tehdit ettiğini dile getirdiği süreç sonrası Ortadoğu coğrafyasında başlayan müdahaleler ile tetiklenmiştir. Bu minvalde ABD terörizmle mücadele adı altında Arap ve Arap olmayan İslam devletlerine yapılan saldırıları meşrulaştırmıştır. Bu çerçevede ABD 7 Ekim 2001 yılında Afganistan'ı 20 Mart 2003 yılında da Irak'ı işgal etmiştir. Özetle bu iç ve dış dinamikler de Arap Baharı'na giden sürecin temellerini atmıştır (Buzkıran, 2013: 150).

Bu sebeplere baktığımızda Arap siyasi sistemini temelden sarsan sosyal patlamaları açıklayan tek bir sebep yoktur. Sosyal bilimlerde net bir şekilde tasvir edilen tek sebepler, daha çok ilgi çekseler de toplumun nüans ve karmaşıklıklarını anlatmada yetersiz kalmaktadır. Analistler, ayaklanmanın arkasındaki etmenler olarak ya siyasi değişkenliklere ya da ekonomik kırılmalara odaklanmıştır. Biri olmadan sadece diğerine odaklanmak, daha karmaşık bir gerçeğin basitleştirilmesidir. Protestocuların sürekli kullandığı bir slogan olan özgürlük, ekmek ve sosyal adalet, Arap isyanları arkasındaki sosyopolitik ve sosyoekonomik etmenleri bir araya getirmiştir. Protestocuların en sık kullandığı slogan ise Al-Karama (onur ve gurur)'dur. Bu slogan halkın büyük bir bölümünün maruz kaldığı ekonomik ve siyasi haklardan yoksunluğu, muhaberat ve baskıcı polis devletleri eliyle aşağılanmalarını yansıtmıştır (Gerges, 2014: 27-71).

Bu sebeplerin arasında en çok da rejimlerin ekonomik iflası temel neden olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla Hristiyan, dindar, Müslüman, seküler gibi heterojen gruplar birlikte hareket ederek, Arap siyasetini sarsmıştır. Bu heterojen yapının ortak hareket etmesindeki dinamik ekonomik başarısızlıktır. Bu nedenle Arap Baharı İran'daki İslam Devrimi gibi dinsel sebeplerden kaynaklı olmadığı gibi, ideolojik temelli olan Nasır olayından da farklıdır. Bu tamamen yoksulluk altında ezilen halkın temel ihtiyaçlarına ulaşmada yaşadıkları sıkıntılar dolayısıyla gün yüzüne çıkan sorunlardan kaynaklı bir süreçtir (Bacık, 2011: 16). Bahar denen bu süreç ilk olarak Tunus'ta cereyan etmiştir. 2010 yılı sonlarında Tunuslu seyyar satıcı Muhammed Bouzizi hükümetin baskılarına karşı çaresiz ve umutsuz bir öfkeyle kendisini hükümet binası önünde ateşe vermiştir (Gerges, 2014: 27-71). Hastaneye kaldırılan Tunuslu Bouzizi tüm çabalara rağmen kurtarılamamıştır. Bu olay üzerine Tunus halkı 4 Ocak 2011'de 500 kişilik bir gösteri düzenlemiştir. Daha iyi

yaşam koşulları için sokağa dökülen Tunuslu göstericiler polislerin sert müdahaleleriyle karşı karşıya kalmalarına rağmen gösterilerine devam etmiştir (Kırık, 2012: 90).

Tunus Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali olayların büyümesi üzerine 14 Ocak 2014'te Tunus'u terk ederek Suudi Arabistan'a gitmiştir. Bu olaydan sonra ülkede devrimi kurumsallaştırma ve demokratikleşme hareketi çerçevesinde çok partili hayata geçiş dönemi başlamıştır (Şahin, 2014: 35-36). Tunus'ta yaşanan süreç Tunus'la sınırlı kalmayıp Afrika ve Ortadoğu coğrafyasında da domino etkisi yaratmıştır. Ancak süreç Tunus'tan farklı olarak diğer ülkeler üzerinde ciddi etkiler oluşturmuştur. Başka bir deyişle Arap Baharı'nın ana yurdu Tunus olsa da Mısır, Bahreyn, Cezayir, Suriye, Ürdün, Yemen, Libya gibi ülkelerde de bu süreç etkisini sert bir şekilde göstermiştir (Kırık, 2012: 90).

Tunuslular, Mısırlılar, Libyalılar, Yemenliler, Bahreynliler ve Suriyeliler çok kötü ekonomik şartlar ve hayat standartları, umutsuzluk ve başta gençler olmak üzere kendini taze kan ve yükselişte olan yeni sosyal gruplarla yenilemeyi başaramayan siyasi sistemlerdeki tıkanıklıklar sebebiyle ayaklanmışlardır. Aynı derece de öneme sahip bir konu da ayaklanmaların otokrat yöneticiler ve aileleri eliyle yaşanan kronik sistem yozlaşmasının devleti aile temelli bir derebeyliğine çevirdiğine ve devletin artık halka değil ahabap-çavuş kapitalistleri ve onların yabancı müttefiklerine ait olduğuna dair düşüncelerden beslendiği gerçeğidir. Küçük bir sınıf olan sonradan görme zenginler servetleriyle gösteriş yapıp yaşadıkları rahatlığı halkın gözü önünde sergilerken nüfusun yarısı ise yoksulluk ve sefaletle kıvrılmaktadır (Gerges, 2014: 27-71).

Yemen'de Arap Baharı

Tunus ve Mısır'da başlayıp tüm Arap coğrafyasına sıçrayan çetrefili kriz Ortadoğu'yu da adım adım dolaşmıştır. Ortadoğu bölgesinin uzun süredir iktidarda olan bütün diktatörleri özgüvenlerini kaybetmiştir. Bölgenin her tarafında isyanlar baş göstermiştir. Giderek büyüyen kalabalıklar sokağa dökülmüştür. Diktatörler ilk kez bu kadar çaresiz durumda kalmıştır. Meydanları dolduran göstericiler tüm sıkıntılara rağmen asla sokakları terk etmemiştir (Kışlakçı, 2013: 60). Toplumsal eylemler vb. olaylar çerçevesinde

gerçekleşen bu değişimler hem yerel, hem de bölgesel anlamda birçok sonuç doğurmuş ve bölge ülkelerine politikalarını gözden geçirme gereği hissettirmiştir (Yelseli, 2017: 7).

Yemen'e ise bahar Tunus ve Mısır'ın devrim hedefine ulaşmasından kısa süre sonra başlamıştır. Arap Baharı'nın üçüncü durağı olan Yemen'de 2011 yılının başında başlayan gösterilerin etkileri günümüzde de devam etmektedir. Tunus ve Mısır'daki ayaklanmalardan ilham alan üniversite gençlerinin ilk buluşmaları başkent Sanaa'nın El Tağyir Meydanı olmuştur. Başkent Sanaa'da öğrencilerin başlattığı küçük çaplı gösteri Yemen'deki diğer vilayetleri de etkisi altına almıştır. Göstericiler yıllardır diktatörler tarafından demir yumrukla yönetilen diğer Arap devletlerinin halklarına da rejim değişikliği ve temel hak ve özgürlükler için ayaklanma çağrısında bulunmuştur. Gösteri gruplarının çağrıları insan hakları aktivistleri tarafından da karşılık bulmuştur. Öğrenciler başta İslah Partisi olmak üzere diğer muhalif partilerce desteklenmiştir. Bir diğer yandan da Salih yanlısı öğrenciler "*Ali ya da ölüm*" ve "*İslah Partisi teröristtir*" şeklinde sloganlar atarak tepkilerini dile getirmiştir. Sakin geçen gösterilerden sonra önemli bir gelişme yaşanmıştır. Göstericilere eşlik eden aynı zamanda Nobel Barış ödüllü alan aktivist Tevekkül Karman gösteriler esnasında tutuklanmıştır. Ancak aktivist ailesi ve göstericilerden gelen yoğun tepkiler sonrasında tahliye edilmiştir. Başkent Sanaa'da başlayan bu küçük çaplı gençlik hareketi topladığı taraftarlarla büyük çaplı bir kitlesel gösteri halini almıştır. Bu büyük çaplı gösteriler giderek Yemen'deki Arap Baharının fitilini de ateşlemiştir (Muslu, 2011: 328).

Kısa sürede milyonlarca Yemenli Devlet başkanı Salih'i protesto etmek için sokaklara dökülmüştür. Tarihte ilk kez Yemen gibi kabile yapısına sahip bir devlet halkı sahip oldukları silah ve hançerleri kullanma gereği duymadan sokakları doldurmuştur. Salih iktidarının sonunun geldiğine dair ilk işaret ise Salih'in kuvvetlerinin 29 Mayıs'ta Taiz şehrinde işlediği katliamlardır. Salih'in güvenlik güçleri şehirdeki Özgürlük Meydanı'na girerek göstericilerin çadırlarını ve alandaki hurma ağaçlarını yakarak çadırdaki Yemenlilerin ölümüne neden olmuştur (Kışlakçı, 2013: 223-224).

Ülkede ayaklanma ve çatışmalar çıktığında siyasi kontrol Salih rejiminden ziyade uzun zamandan beri ülkede ağırlığını hissettiren aşiretlerin elindedir. Temelde siyasi güç ve kontrol Salih rejiminin elinde gibi görünse de aşiretlerden farklı olarak Salih rejimine bağlı ordu içindeki bölünme bunun aksini göstermiştir. Bir başka deyişle, Yemen çatışmalar sırasında "değişik meşruiyet mefhumlarının bir arada yaşadığı ve yarıştığı" bir "mücadele

alanına” dönüşmüştür. Özetle Salih rejiminin ülkede büyük ölçüde kontrolü kaybetmesi ve orduda bölünmenin yaşanması nedeniyle isyancı gruplar karşısında güç kazanmasını zorlaştırmıştır (Gün, 2013: 126).

Elbette Yemen’deki gösterilerin arka planında daha çok tarihsel nedenler yatmaktadır. Uzun yıllardan beri gelenekselmiş iç çatışmalar, Salih’in patronaj ve nepotist iktidarı, ülke içinde devam eden kuzey güney rekabeti, Şiiilerin yoğun yaşadığı bölgelerde yayılan Vahabizm etkisi, ülkenin kabilecilik yapısından kaynaklanan sorunlar ve ülkede uzun zamandan beri devam eden finansal sorunlar Yemen’deki asıl gösterilerin nedeni olmuştur. Çatışmaları körükleyen bir diğer neden ise devlet başkanı Salih’in ülkeye veraset anlayışını getirmek istemesidir. Salih bu anlayıştan vazgeçtiğini ayrıca kendisinin ve oğlunun seçimlere katılmayacağını açıklasa da artan gösterileri engellemeye yetmemiştir (Yorulmaz, 2018: 247-273).

Ayrıca Salih halkı memnun etmek için geçim yardımlarını arttırmak, sübvansiyon programını uygulamak, gelir vergilerini düşürmek, askeri ve sivil devlet görevlilerinin maaşlarını yükseltmek gibi pek çok yenilik yapmıştır. Göstericilerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan üniversiteli gençler için de taleplerini karşılamak üzere çeşitli iş olanaklarının yaratılacağına dair sözler vermiştir. JMP (Joint Monitoring Program -Muhafif grupların birleşerek oluşturduğu Ortak Toplantı Partileri veya Ortak İzleme Programı) ve diğer muhafifet odakları bu tavizlere inanmadıklarını dile getirerek Devlet Başkanı Salih’in 2005’te de benzer vaatler verdiğini fakat vaatlerini yerine getirmediğini savunmuştur. Muhafif kesimlerin liderleri eylemlerini giderek artıracığını dile getirerek ilerdeki dönemlerde gösterilerin daha çok büyüyeceğinin sinyalini vermiştir. Salih verilen vaatlere ve yeniliklere rağmen artan tepkilerin önüne geçememiştir (Kaya, 2011). Göstericiler tarafından 3 Şubat 2011’de Gazap Günü adı altında büyük bir protesto düzenlenmiştir. Değişim Meydanı’nda yapılması planlanan gösteriye 20 binden fazla kişi katılmıştır. Ancak Devlet başkanı Salih’in sempatanları Salih karşıtı göstericilerden daha erken davranarak Değişim Meydanı’nda Salih lehine gösteriler düzenleyince karşıt taraf da Sana Üniversitesi önünde Salih aleyhine gösteriler düzenlemiştir. Çatışma olasılığına karşı güvenlik güçleri devreye girince iki tarafta olaysız dağılmak zorunda kalmıştır. Sana’da düzenlenen diğer bir gösteride ise tersi bir durum yaşanmıştır bu defa Salih’e sadık muhafif kesimler Salih’e bağlı emniyet güçleri müdahaleleriyle karşı karşıya kalmıştır. Gençlerden

oluşan muhaliflerin Yemen'in başkenti Sanaa'daki Tağyir Meydanı'nda gösteri düzenlemek istemesi üzerine göstericiler ve kolluk kuvvetleri arasında gerginlik tırmanmıştır. Olay birçok göstericinin yaralanması ve tutuklanmasıyla neticelenmiştir. Yaklaşık 3 bin muhalif 14 Şubat'ta Salih taraftarlarının şehir merkezinde kurdukları kampa doğru yürüyüş düzenlemiştir. Fakat muhalifler güvenlik güçlerince durdurulmuştur. Bir sonraki gün sayıları yaklaşık bin olan muhalifler bu sefer Başkanlık Sarayı'na doğru eylem yapmak için harekete geçmiştir. Muhaliflerin eylemleri her ne kadar güvenlik güçlerince durdurulmaya çalışılsa eylemler hız kesmeden devam etmiştir (Muslu, 2011: 328-329).

Bu süreç özellikle 2000'li yıllardan beri Kuzeyde Husi ailesi öncülüğünde başlayan Şii isyanları ile Güneyde bağımsızlık talepleriyle ortaya çıkan Hirak Hareketi'yle mücadele eden 1978'den beri devam eden iktidarı devirmekten ziyade uzun zaman devam edecek kronik bir istikrarsızlığı beraberinde getirecek olan endişelere yol açmıştır (Yorulmaz, 2018: 247-273). Yemen halk ayaklanması, gerek komşu Körfez ülkelerinde ABD'nin kontr terör siyasetini riske atma ihtimali gerekse de Ali Muhsin'in ayrıldıktan sonra şiddete bulaşması dolayısıyla hem Suudi Arabistan hem de ABD hükümetini teyakkuza geçirmiştir. Halk hareketlerinin ilk safhalarında, AB ve ABD hükümeti yetkilileri protestolarda yer alan Yemenli aktivistleri caydırmaya çalışmıştır. Böylece devlet başkanı Salih'i devirmeden devrimi bitirmek istemişlerdir. Bu amaçla Salih danışmanı Abdülkerim el-Iryani ve diğerleri önemli bazı şahsiyetlerle istişare içinde bir anlaşma taslağı hazırlamıştır. Ancak Ali Abdullah Salih bu sürece Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) de dâhil olmasını istemiştir. Böylece taslak anlaşma Körfez İşbirliği Konseyi genel sekteri Abdüllatif el-Zayani tarafından kabullenmiştir. Bu dönemde başta Suudi Arabistan olmak üzere diğer körfez ülkeleri de Salih'in ayrılması nedeniyle anlaşmaya taraf olmamıştır. Ancak Katar anlaşma da bazı roller üstlendikten sonra arabuluculuk sürecinden çekilerek diğer Körfez ülkeleriyle benzer bir tavır sergilemiştir. Bu bağlamda Körfez İşbirliği Konseyi bir muhalefet liderinin başkanlığında hükümet kurulması ve gösterilerin sona ererek kamusal alanların boşaltılması taleplerine odaklanmıştır (Gerges, 2014: 341).

Dolayısıyla Körfez İşbirliği Konseyi ülkedeki keşmekeşi durdurmak için Ali Abdullah Salih'in görevi bırakması ve ülkedeki şiddetin bir an önce bitmesi için hazırladığı teklifi sunmuştur (Ünal, 2016: 342). KİK'in teklifindeki maddeler ise şu şekildedir; 1978'den beri iktidarı elinde bulunduran Salih'in yetkisini bir dönem orduda görev yapan

yardımcısı Abdurabbuh Mansur Hadi'ye devrederek bir ay içerisinde istifasını açıklaması, Salih ve ailesine yargı muafiyeti tanınması, yarısının iktidar partisi ve diğer yarısının da muhalefet ve bağımsız partilerden olmak koşuluyla bir ulusal birlik hükümetinin kurulması ve hazırlanan yeni anayasayla 60 gün içerisinde seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır (<http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-yemenin-donum-noktalari>).

Körfez İşbirliği Konseyi'nin hazırladığı teklif, uluslararası alanda Suudi Arabistan, ABD, Avrupa Birliği (AB) ve İngiltere; ülke içinde ise muhalif partiler tarafından destek bulurken, bir grup sivil aktivist tarafından ise reddedilerek tepki içeren gösterilere devam edilmiştir. Ancak 21 Mayıs'ta öneriyi imzalayan muhalefet liderlerinin Salih'in görevini devretmediği gerekçesiyle başkanlık sarayına girmeyi reddetmesi, tarafların karşılıklı imza sürecini sekteye uğratmıştır. Buna karşılık 22 Mayıs 2011 tarihinde Devlet Başkanı Salih'in görevini devredeceğine yönelik yapılan anayasal düzenlemeyi imzalamaktan vazgeçtiğini bildirmesi üzerine muhalif partiler, Cumhurbaşkanı Salih'in görevini devretmesine dek gösterilerin devam edeceğini açıklamıştır (Akpınar, 2019: 25).

Salih muhaliflerin güç kazanması ve olayların büyümesi sonrasında ülkede olağanüstü hal ilan etmek zorunda kalmıştır. Olağanüstü hal sürecinde başkent Sana'da muhalifler ve güvenlik güçleri arasında yaşanan çatışma dolayısıyla onlarca Yemenli hayatını kaybetmiştir. Göstericiler Haziran 2011'de başkent Sana'daki Başkanlık Sarayı'na bir saldırı düzenlemiştir. Düzenlenen saldırıda yaralanan Cumhurbaşkanı Salih 5 Haziranda tedavi olmak amacıyla Suudi Arabistan başkenti Riyad'a gitmiştir. Tedavi bittikten sonra Yemen'e Eylül 2011'de geri dönen Salih iktidar değişikliğine dair bazı tartışmaları da beraberinde getirerek gerçekleşecek anayasal yetki devrine muhaliflerinin aday olmasını engelleyecek şekilde bazı şartlar öne sürmüştür. Ancak bu talep kabul edilmemiş ve Birleşmiş Milletler ülkede derinleşen insani krizi dikkate alarak Cumhurbaşkanı Salih'in demokratik bir süreç için acil yetki devrini onaylaması çağrısında bulunmuştur (Ünal, 2016: 342).

Salih, 2011 Ocağından beri derinleşen insani krizi, iktidar mücadelesini ve güvenlik sorunlarını bitirmek ve hızla iç savaşa evrilen ülkesindeki krizi durdurmak için önemli bir adım atmıştır. Bunun için bölgesel ve küresel uzlaşma girişimlerini ile Birleşmiş Milletler çağrısını dikkate alarak demokratik bir süreç amacıyla Körfez İşbirliği inisiyatifinde ortaya koyulan yetki devri ve çözüm arayışları için hazırlanan anlaşma metnini imzalamıştır.

Cumhurbaşkanı Salih'in anlaşmayı imzalamasında etkili olan temel sebeplerin başında ise ülkede birçok kesimin desteğini önemli ölçüde kaybetmesi gelmektedir. Salih'in de bağlı olduğu büyük ve güçlü Haşid konfederasyonuna bağlı aşiretler ve aşiret liderlerinin desteğini çekmesi özellikle de daha önce Zeydi isyanlara karşı devlet başkanı Salih'e destek vermesiyle ön plana çıkan Ahmar aşiretinin muhaliflerin safına geçmesi ve ordu ile güvenlikte kilit noktalarda görev yapan Ali Muhsin El Ahmar gibi generallerin karşıt bloğa geçmesi anayasal yetki devrini hızlandırmıştır. Ayrıca iyi bir şekilde organize edilmiş olan Mısır'daki Müslüman kardeşlerin Yemen'deki uzantısı İslah Partisi ve lideri, Şii aşiretler ve birleşik Yemen Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri Salih rejimine muhalefet eden Yemen Sosyalist Partisi'nin rejime sert muhalefet etmesi süreci hızlandıran sebeplerden bir tanesidir (Yorulmaz, 2018: 247-273). Özetle daha önce muhalefeti ülkedeki istikrar ve bütünlüğü bozduğu gerekçesiyle Salih rejimine destek veren kabileler muhaliflerin safına geçerek ve rejimin muhalifler karşısında güç kaybetmesine neden olarak Salih'in kısa sürede görev ve yetkisini bırakma sürecini hızlandırmıştır (Arı, 2015: 2-3). Anlaşmadan sonra ülkeyi tekrar terk eden Salih, Umman'a gitmiştir. Böylece Yemen hükümeti için de yeni bir dönemin kapısı aralanmıştır.

2.5. Geçiş Süreci ve Ulusal Diyalog Konferansı

Suudi Arabistan'da tedavisi biten Ali Abdullah Salih ülkesine gelir gelmez muhalifler tarafından görevini devretmesi talebi bir kez daha gündeme getirilmiştir. Yemen'deki keşmekeşin bitmesi ve yetki devrinin barışçıl yollarla gerçekleşmesi için Salih'e sadece ülke içerisindeki güçler değil aynı zamanda bölgesel ve ulusal güçler de baskı yapmıştır (Akpınar, 2019: 25). Yönetime karşı artan protestoların ardından Yemen Devlet Başkanı Salih Kasım 2011'de görevi yardımcısı Abd Rabbu Mansur Hadi'ye devretmeyi öngören bir geçiş anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır (Gerges, 2014: 328). Anlaşmaya göre içinde muhaliflerin de yer alacağı geçici bir hükümet kurulacağı belirtilmiştir. Üç ay içerisinde 2 yıl süreyle görevde kalacak geçici cumhurbaşkanlığı seçimlerinin de gerçekleştirileceği kararlaştırılmıştır. Buna ek olarak Ali Abdullah Salih'e, ailesine ve üst düzey yöneticilerine yargı dokunulmazlığı hakkı verilmiştir. Salih'e verilen dokunulmazlık hakkı kararını 301 milletvekilinden oluşan Yemen Meclisi hükümetin sunmuş olduğu tasarıda belli düzenlemeler yaptıktan sonra 20 Ocak'ta kararı onaylamıştır. Bu çerçevede Salih'in yasal dokunulmazlığına yönelik tartışmalar oy çokluğuyla sonuçlandırılmıştır.

Karar BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Uluslararası Af Örgütü ve devrimci gençlik tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Diğer yandan parlamento, kısa bir süre sonra gerçekleşecek olan cumhurbaşkanlığı seçimleri için en güçlü aday olarak Devlet Başkanı Salih'in yardımcısı Mansur El-Hadi'yi göstermiştir (Akpınar, 2019: 27).

Mansur El-Hadi'nin aday olarak gösterilmesi Suudi Arabistan'ın öncülük ettiği Körfez İşbirliği Konseyi'nin Barış Planı Yemen için dönüm noktası olmuştur. Eğer Barış Planı olmasaydı, bugün Suriye'de yaşanan iç savaş ve katliamların Suriye'den önce Yemen'de Salih tarafından yapılması ihtimali yüksektir (Semin, 2015:2). Yıllarca iktidarda kalan Salih'in zor da olsa görevi bırakmasından sonra Yemen'de muhaliflerden seçilen başbakanın liderliğinde birlik hükümeti adı altında yeni bir kabine kurulmuştur (Ünal, 2016:342-343). Mansur El-Hadi'nin başkanlık edeceği Yemen'de cumhurbaşkanlığı seçimi 21 Şubat 2012'de yapılmıştır. Hadi seçimlere rakipsiz bir şekilde girmiştir. Yemen'de uzun zamandır devam eden hükümet karşıtı gösterilerin ardından cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Seçimden önce başlayan şiddet olayları seçim esnasında da devam etmiştir. 2004 yılında Salih rejimine karşı Bedreddin el-Husi liderliğinde ayaklanan Husi ailesi ile uzun zamandan beri bağımsızlık talebinde bulunan güneyli ayrılıkçı hareket seçimi boykot ederek seçim faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır. Özellikle ayrılıkçı hareket Aden vilayeti başta olmak üzere birçok bölgede seçimi boykot etmeye çalışarak silahlı eylemlerde bulunmuştur. Ancak tüm yaşananlara rağmen Yemen halkı sandık başına gitmiştir (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/02/120221_yemen_elections). Yemen Yüksek Seçim Konseyi'nin seçim sonuçlarına ilişkin yaptığı açıklamada, ülkedeki seçmen sayısı toplam 10 milyon 243 bin 364'tü. Seçime katılım oranı % 66 iken oy kullan seçmen sayısı da 6 milyon 660 bin 93 olarak açıklanmıştır. Hadi oyların % 99'unu olarak yeni devlet başkanı seçilmiştir (Semin, 2015: 2).

Yemin konuşması yapan Yemen'in yeni devlet başkanı Abdurabbu Mansur El Hadi Yemen'deki iktidar çatışması ile 33 yıl boyunca iktidarı elinde bulunduran Salih ve Salih'in iktidarı boyunca ordu, güvenlik ve diğer kilit noktalarda görev yapan kişilere dokunulmazlık tanınmasına yönelik çıkan gösteri ve çatışmalardan yararlanarak Yemen'i bir üst ve sığınak haline getirip güneyde güç kazanan El Kaide örgütüne, kuzeyde selefi ve Zeydi Husilere ile yine güneyde bağımsızlık talebinde bulunan Hirak Hareketine karşı mücadele edeceğine ayrıca kabileler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle zarar gören ve yerinden edilen Yemen

vatandaşlarını geri getirme gibi birçok vaatte bulunmuştur. Hadi arkasından da “*El Kaide’ye karşı dini ve ulusal bir görev olarak yürüttüğümüz savaşın sürdürülmesi ve yerinden edilen insanların yurtlarına döndürülmesi en önemli görevlerimizden biridir*” şeklinde açıklamada da bulunmuştur (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/yemin-gununde-bombali-saldiri-19998505>).

Böylece Yemen’de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin iki yıllık geçiş süreci başlamıştır. Yemen’deki muhalif kesim Hadi’ye iki yıl içerisinde parlamento seçimini ve anayasa ile seçim kanununda değişiklik yapması için ön koşul sunmuştur (Semin, 2015: 2). Yemen 21 Şubat 2012’de yapılan seçimden sonra, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde domino etkisi yaratan Arap Baharı devletleri Mısır, Tunus ve Libya’nın ardından lideri değişen dördüncü devlet olmuştur (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/yemende-yeni-donem>). Salih ve muhalefet arasında mutabakat sağlandıktan sonra 18 Mart 2013’te KİK inisiyatifinde ve BM karar ve gözetiminde Salih yardımcısı Mansur Hadi başkanlığında Ulusal Diyalog konferansı başlatılmıştır (Kurt, 2015: 11). Konferansa hükümetin yanında isyancı kesimlerden Ensarullah Hareketi (Husiler) ve Güneyli ayrılıkçılar da katılmıştır. Taraflar Yemen’in yaşadığı güvenlik sorunları, Saada sorunu, güneydeki muhalefetin talepleri ve çözüm tavsiyeleri gibi konuları konferansta karara bağlarken, bunların yanı sıra yeni devlet başkanının da demokratik geçiş sürecini tamamlaması için bir yıl daha görevde kalmasına karar vermiştir. Konferanstaki bir diğer karar da silah taşıma konusundaki sınırlamadır. Sınırlamaya göre sadece silahlı kuvvetler mensupları silah kullanabilecektir. Ayrıca Yemen’in kuzeyindeki Saba, Janad, Azal ve Tahama bölgeleri ile güneydeki Aden ve Hadra bölgeleri olmak üzere ülkenin altı federal bölgeye ayrılması kararlaştırılmıştır. Grupların konferansta anlaşmalarına rağmen Ensarullah Mansur Hadi’nin hiçbir vaadi yerine getiremeyeceğini ve ekonomik ayrımcılığa çözüm üretemeyeceğini öne sürerek diyalog sürecinden çekilmiştir. Husiler ayrılrsa da ülkedeki diyalog süreci devam etmiştir; aynı şekilde ülkedeki siyasi kriz ve çatışmalar da istikrarını korumuştur (Semin, 2015: 2).

Ancak 2013 Martında başlayan Ulusal Diyalog Konferansı 24 Ocak 2014’te sonlandırılmıştır (Arı, 2015: 6). Ülkede artan ekonomik sıkıntılar dolayısıyla da Hadi’nin meşruiyeti iyice azalmaktadır. Hadi çözüm olarak tasarruf tedbirleri kapsamında bazı sübvansiyon ve yardımları kısıtlayan bir karar almıştır. Karar yüksek maliyetlerden şikâyetçi olan halkın sokaklara inerek yeni sorunlara davetiye çıkarmasına neden olmuştur. Bu

durumu fırsata çeviren Husiler, halkın taleplerinin karşılanmaması halinde yönetime karşı ayaklanacaklarını açıklamıştır. Böylece 18 Ağustos 2014'te ülkedeki Husi krizi yeniden baş göstermiştir (Cingöz, 2019: 8)

2.6. Husi Darbesi

Husiler, Hadi'nin zayıf yönetiminden ve ülkedeki sosyoekonomik sorunlardan yararlanarak oluşan güç boşluğunu doldurmaya kalkmıştır. Öte yandan da hükümetin güvenlik güçleriyle çatışmalarına ek olarak El-Kaide ile de çatıştıkları için ülkede siyasi bir aktör olarak önemli bir rol oynadıklarını ve halkın yeni rejimi benimsemediklerini de göz önünde bulundurarak halk tarafından büyük bir destek aldıklarını düşünmüşlerdir. Ayrıca Husilerin lideri Abdülmelik el-Husi Devlet Başkanı Hadi'ye karşı yoksul halk için başlattığı yardım kampanyaları ve sübvansiyonları iptal etmesi ve Yemen halkını istenilen biçimde yönetilmemesi nedenleriyle şiddetli bir muhalefet oluşturmuştur (Arslan, 2015: 27).

Devam eden süreçte Husi lider Abdülmelik el-Husi 18 Ağustos 2014'te Hadi yönetimini protesto etme çağrısında bulunarak ülkedeki krizin daha da büyümesine yol açmıştır (Semin, 2015: 2). Salih'ten sonra Abdu Rabbu Mansur Hadi'nin yönetimini de protesto eden Husiler Hadi hükümetinin desteklediği, "altı bölgeyi Yemen" önerisini reddederek altı bölgeyi Yemen önerisinin yerine, kendilerine daha fazla manevra alanı sağlayacak olan iki bölgeyi Yemen tasarısını destekleyip zamanla silahlı direniş kapasitelerini artırmıştır (Telci vd, 2020: 5). Güç boşluğundan yararlanan Husi göstericiler Salih yanlılarının da desteğini alarak ilk olarak başkent Sanaa'da hükümet binalarının bazılarını ele geçirmiş sonrasında da başkenti kontrol altına almıştır (Semin, 2015: 2). Başkent Sanaa'nın Husi göstericiler tarafından teslim alınmasından sonra, Yemen'de çatışma hatları belirginleşmeye başlamıştır (Telci vd, 2020: 5).

Yemen hükümeti çatışmaları ve Husi Ensarullah Hareketi'nin ilerleyişini durdurmak için 21 Eylül 2014'te tüm grupları başkent Sanaa'ya toplayarak UDK (Ulusal Diyalog Konferansı) kararlarına uygun olarak federal bir yapının oluşmasını içeren Barış ve Ulusal Ortaklık Anlaşması (The Peace and National Partnership Agreement) imzalamıştır. Husiler barışa rağmen başkent Sanaa'daki egemenliklerinde vazgeçmemişlerdir. Anlaşma'da 30 gün içinde yeni bir teknokrat hükümetinin kurulmasını, Husilerden ve Güney Hareketi'nden birer cumhurbaşkanı yardımcısı atanmasını ve petrol fiyatlarının yüzde 25 düşürülmesini

öngören maddelere yer verilmiştir. Ancak Husiler anlaşmadan bir gün sonra Cumhurbaşkanı danışmanı olan General Muhsin el-Ahmar'ın evini basarak onun komutasındaki birinci zırhlı tümeninin karargâhını kontrole geçirmiştir (Arı, 2015: 7). Aynı zamanda Husiler, hükümete ait tesislere el koyup yönetimi ele geçirmiştir. Başkent Sana'daki Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın Husiler tarafından kuşatılması sonucu ilk olarak Başbakan Halid Mahfuz Bahhah hükümeti, daha sonra da Devlet Başkanı Hadi, Ocak 2015'de istifa ettiklerini açıklamıştır. Ev hapsinde tutulan Hadi, daha sonra Sana'dan Aden'e kaçımayı başarmıştır (Arslan, 2015: 27). Parlamentoyu da dağıttıklarını açıklayan Husi göstericiler, kendi egemenliklerinde bir "Cumhurbaşkanlığı Konsülü" oluşturmuştur. Husi-Salih ittifakı Yemen'deki ilerleyişini sürdürerek rakiplerini bertaraf etmiştir. 2015 Mart ayında da Yemen'in en güneyine kadar ilerlemeyi başarmıştır (Cingöz, 2019: 8)

2. BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN'IN YEMEN POLİTİKASI

2.1. Etnik ve Mezhepsel Olarak Suudi Arabistan

Homojen bir nüfusu bünyesinde barındıran Suudi Arabistan Krallığı'nın nüfusunun yaklaşık yüzde % 90'ını Araplar oluştururken geri kalanını da farklı etnik kökenden gelenler oluşturmaktadır. Neredeyse nüfusun tamamı Arap ve Müslümanlardan oluşan ülkenin %85'i Sünni %15'i de Şii'dir (Efegil, 2013: 108). Arap Yarımadasının en büyük ülkesi olan Suudi Arabistan İslam'ın merkezi ve kutsal yerlere sahip olması ve aynı zamanda sahip olduğu kutsal yerlerinde sorumluluğunu üstlenmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır (Şahin ve Doğan, 2016: 30).

Abdülaziz İbn-i el-Suud tarafından 1932'de kurulan Suudi Arabistan birçok bölge, mezhep ve kabileye ev sahipliği yapmıştır. Sahip olduğu bu çeşitlilik 18. yüzyılda Muhammed İbni Abdülvehhab tarafından temeli atılan Vehhabilik ekolu içerisinde revize edilerek tek bir siyasi yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Mezhepleri bölgelere göre ayırıp incelediğimizde Vehhabiliğin temellerinin atıldığı Necid bölgesinde Hanbelilik mezhebi, Hicaz bölgesinde Maliki ve Şafi mezhebi, Katif, El-İhsa bölgesinde Caferiye mezhebi ağırlık

göstermektedir. Asir, Ceyzan ve Necran bölgeleri ise mezhep olarak heterojen bir yapıya sahiptir. Ülkenin resmi mezhebi ise Muhammed İbni Abdülvehhab'ın kurucusu olduğu Vehhabiliktir (Mirizada, 2016: 15-20). Vehhabi hareketi Suudi Arabistan'ın gerek kuruluşundan itibaren gerekse günümüzde iç ve dış politikasında önemli bir rol oynamıştır. Kurucularının işbirliği sonucunda Vehhabilik ekolu dini bir ideoloji olarak benimsenerek resmi bir boyut kazanmıştır. 1960'lar ve sonrasında da biçimlenmeye başlamıştır (Akdoğan ve Kalaycı, 2014:157).

Riyad'a bağlı Uyeyne kasabasında doğan Abdülvehhab ilk dini eğitimini babasından almıştır. Daha sonra Suudi Arabistan dâhil olmak üzere Irak, Yemen ve Suriye gibi birçok yerde fıkıh ve hadis eğitimi görmüştür. Abdülvehhab'ın fikirleri en çok Necd'de benimsenerek yaygınlık kazanmıştır (<http://eski.tariharastirmalari.com>). Abdülvehhab'ın kurucusu olduğu bu ekol 8. ve 9. yüzyıllarda gelişen Selefilik akımının günümüzdeki evrilmiş halidir (Akdoğan ve Kalaycı, 2014: 158). Bugün Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi olarak kabul edilen Vehhabilik ve bunun yanında Arap etnik kimliği Suudilerin dâhil olduğu bölgesel güç mücadelesinde etkin olarak rol oynayan nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Nüfusun büyük çoğunluğu Sünni olan ülke özellikle kendi dini ekollerine ters düşen diğer mezheplerin yükselişinden rahatsızlık duymaktadır. Bu rahatsızlık ve gerginlik de bugün buldukları coğrafyada Sünni-Şii rekabeti adı altında kendini gösteren nedenlerden bir tanesidir (Kocatepe, 2017: 68-82).

2.2. Suudi Arabistan Dış Politikası

Suudi Arabistan dış politikası belirli temel ilke ve amaçlar doğrultusunda şekillenmektedir. Temel amaçları ülkeyi dış tehditlerden korumak ve Suud aile tahtının iktidarını güçlendirmek ve devam ettirmektir. Temel ilkeleri ise İslam dinin koruculuğunu ve sorumluluğunu üstlenmek, ulusal ekonomiyi korumak, Müslümanlara destek olmak ve asıl temel ilke olan iktidarının güvenliğini sağlamaktır. Yine Suudi Arabistan dış politikasında Arapçılık ve İslamcılık akımları da belirleyici ve önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu akımlara rağmen Suudi iktidarı Arap dünyasıyla uzun zamandan beri gergin ilişkiler yaşayan İsrail ve diğer yandan kendi iktidarına büyük destek veren müttefiki ABD gibi ülkelerle dengeli ve mesafeli ilişkiler sürdürmektedir. Dış politikasını şekillendiren

diğer bir önemli sorun da güvenlik ikilemidir. Bu güvenlik kaygısı da Riyad rejimini ittifak arayışlarına yöneltmiştir. Buna Arap devrimi sonrası güçlenen Şiiilere karşı başlatılan Sünni ittifak arayışları örnek verilebilir (Efegil, 2013: 106-107). Ayrıca dış politikası doğrultusunda gerek İslam devletlerinin kalkındırılmasına destek olmak gerekse de Müslümanları bir araya toplamak temel amaçlarının arasında yer almaktadır. Riyad bu minvalde 1969'da İslam İşbirliği Teşkilatı, 1981'de Riyad'da Körfez İşbirliği Konseyi, 1973'de Cidde'de İslam Kalkınma Bankası'nın kurulmasına önyak olmuştur (Diriöz, 2012: 97).

Her ne kadar dış politikası belli ilke ve amaçlar doğrultusunda gelişse de bulunduğu coğrafyada kısa zaman içerisinde meydana gelen özellikle de El Kaide'nin gerçekleştirdiği 11 Eylül saldırıları ve 2010 yılında başlayan Arap devrimi ve diğer bazı önemli gelişmeler dolayısıyla zayıf ve kırılğan askeri yapısını etkilemiştir. Bu yüzden de dış politikasını bu gelişmeler ekseninde yeniden revize etme ihtiyacını hissetmiştir. Bu olaylardan sonra özellikle de Arap Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra Suudi Arabistan sahada yerini alarak devrimin gerçekleştiği ülkelerde kendine yakın rejimleri savunmak ve bu rejimlere yönelik tehditleri bertaraf etmek için bölgede kendisine rakip güçlerin nüfuzunu kırmaya çalışmıştır (Akdoğan ve Ataman, 2013: 133). Buna örnek olarak Yemen hükümetini verilebilir. Bugün Yemen'de rakibi olan İran'ın destek verdiği Husilere karşı rejim güçlerini savunarak İran'ın buradaki etkisini kırmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda İslam ve Arap dünyasında üstlendiği liderlik, kutsal yerlere ev sahipliği yapması ve rakip güçler karşısında kırılğan askeri yapısını güçlendirmek için sürekli askeri harcamalara yatırım yapması başta ABD olmak üzere batıya bağımlı bir ülkeye konumuna düşmesine neden olmuştur (Çomarlı, 2020: 38-39).

2.3. Yemen'in Suudi Arabistan Açısından Jeopolitik ve Stratejik Önemi

Yemen önemli liman kentleri, yeraltı zenginlikleri, çeşitli su yolları ve ticaret yollarına sahip olmasının yanında önemli bir ham madde olan petrolü taşıyan gemilerin buradaki güzergâhları kullanarak petrolü başka bölgelere transfer etmesi dolayısıyla jeopolitik ve stratejik öneme sahiptir. Sahip olduğu jeopolitik ve stratejik önem dolayısıyla başta Suudi Arabistan olmak üzere birçok devletin üzerinde giriştiği güç mücadelesinin sahası haline gelerek istikrarsız bir ülke konumuna düşmüştür (Arslan, 2020: 23-24). 1990'lı yıllar boyunca Riyad rejimi Yemen'in zayıf ve kırılğan yapısından faydalanarak petrol

rezervlerini ve Kızıldeniz'deki adaları ele geçirmek amacıyla sürekli Yemen siyasetine müdahalede bulunarak iki ülke arasındaki krizi tırmandırmıştır (Karadere, 2015: 15). Suudi Arabistan geçmişten beri Yemen'le gerek stratejik ve jeopolitik gerekse sınır sorunları nedeniyle gergin ilişkiler yaşamıştır. Taraflar 1934'de Taif antlaşmasını, 2000'de Cidde antlaşmasını imzalayarak gergin ilişkilere son vermek istemiştir. Ancak Suudi Arabistan Yemen üzerindeki emellerinden vazgeçmediği için rakip güçlerle Yemen üzerinde bir vekâlet savaşı sürdürmektedir. Bugün vekâlet savaşı daha çok Ortadoğu'daki bölgesel rakibi İran'la arasında devam etmektedir. Özellikle bu rekabet İran'ın İslam Devriminden sonra dış politika farklı bir siyaset izlemesiyle başlamıştır. İran ve Suudi Arabistan Yemen'in stratejik önemi üzerine iki rakip güç olarak sahada yerini alarak birbirlerinin etkisini kırmak ve bir denge ya da üstünlük politikası yaratmaya çalışmaktadır. Bu rekabet istikrarsızlaşan Yemen sınırlarında tırmanarak devam etmektedir (Qadri, 2016: 1). Özellikle de Arap Baharı'ndan sonra dengelerin değişmesi ve Riyad rejiminin Yemen'de kendisine yakın olarak gördüğü rejimin başarısız olması üzerine Suudi Arabistan açısından Yemen'in önemi bir kat daha artmaktadır. Yemen'in sahip olduğu önemli boğaz, körfez ve okyanusları da göz önünde bulundurarak kendisine rakip güç olan İran'ın egemenliğini aşmak istemektedir (Bayraktar, 2020: 39).

2.4. Yemen Krizinde Suudi Arabistan'ın Oynadığı Rol

2.4.1. Suudi Arabistan, Koalisyon Güçleri ve Kararlılık Fırtınası

Suudi Arabistan'ın Yemen'le ilişkisi ve Yemen üzerindeki emelleri çok eskilere dayanmaktadır. Arap Baharı'nın da ortaya çıkmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. Suudi Arabistan emellerine hizmet edecek bir ülkeyi kontrolü altına almak ve sınırındaki Şiiilerin etkisini kırmak için 1978'ten beri Yemen siyasetinde önemli bir rol oynayan Ali Abdullah Salih'e olan desteğini sürekli olarak canlı tutmuştur. Böylece Suudi Arabistan Salih aracılığıyla ülkedeki askeri ve siyasi alana müdahale hakkını elde etmiştir (Kurt, 2019: 315). 1979 yılından sonra da bu hakkı genişletmek istemiştir. Çünkü 1979 İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra Şii eksenli yayılcı bir politika izleyen İran'ın bu politikasından Suudi Arabistan rahatsızlık duymuştur. Kendisine sınırı

bulunan Yemen’de Şia mezhebinin bir kolundan gelen Zeydi Husilerin de etkilenebileceği korkusuyla buraya verdiği önemi bir kat daha artırmıştır (Deniz, 2018: 77-78).

Arap Baharı patlak vermeden önce de Yemen hükümeti kuzeyde Zeydi Husilerle güneyde ayrılıkçı Hirak hareketiyle ve 2009’dan beri eylemlerde bulunan el-Kaide ile mücadele etmekteydi. Yemen iktidarı bu mücadelede ülkenin büyük bir kısmında kontrolü kaybetmiştir. Suudi Arabistan bu durumu hem kendisine hem de Salih rejimine tehdit olarak algılamıştır. Bütün yaşananları kendi güvenliğine tehdit olarak algılayan Suudi Arabistan tarihi iç savaş ve darbelerle dolu olan ve kırılğan bir yapıya sahip olan Yemen’de manevra alanını genişletmek istemiştir (Gün, 2013:125).

2010 yılında Arap halklarının bazı talepleri doğrultusunda Tunus’ta başlayan halk ayaklanmalarının bir durağı da Yemen’dir. Uzun zamandan beri iktidarda bulunan Salih’e karşı protestolar başlamıştır. Salih protestoları engellemek için bir yandan muhaliflere çeşitli vaatlerde bulunmuş diğer yandan da sıkı güvenlik tedbirleri almak zorunda kalmıştır. Ancak Salih’e bağlı güçlerin doğrudan göstericileri hedef almasıyla birçok göstericinin hayatını kaybetmesi ve orduda çatlakların meydana gelmesi dolayısıyla kriz hızla tırmanarak Salih’in de iktidarının son bulmasına giden sürecin önünü açmıştır (Tinas, 2020: 123).

Suudi Arabistan, müttefiki Salih’i ve Yemen üzerindeki etkisini kaybetmeye başlayınca geçiş sürecine odaklanarak ülkedeki kontrolü tekrardan elde etmek istemiştir. Bunun üzerine Riyad yönetimi Salih’in yardımcısı Hadi ve KİK ile işbirliği gerçekleştirerek Salih’e yargı dokunulmazlığı tanımak ve ülkedeki İran destekli Husileri ile Mısır’daki Müslüman kardeşlerin Yemen’deki uzantısı olan İslah Partisinin etkisini kırarak istikrarlı bir Yemen yaratmayı hedeflemiştir. Riyad rejimi amaçlarını 2013’te çalışmalarını başlattığı Ulusal Diyalog Konferansı aracılığıyla gerçekleştirmeyi planlamıştır. Ancak Husiler 2014’te Ulusal Diyalog Konferansı’yla yollarını ayırarak başta başkent Sanaa olmak üzere ülkenin birçok vilayetinde kontrolü ele geçirmiştir (Kurt, 2019: 315-316). Üstelik Husilerin hükümet sarayına saldırılar gerçekleştirmesi, hükümet yetkililerinin görevlerinden ayrılma kararı alması ve Yemen’de diplomatik çabalar sarf eden BM temsilcisinin de istifa kararı alması üzerine çatışma farklı bir yöne evrilmiştir (Semin, 2017: 91).

Bu durumu Hadi hükümeti ile birlikte Riyad yönetimi ve Körfez ülkeleri de kendilerine yönelik bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Geçiş sürecinin cumhurbaşkanı Hadi

Husilerin ilerleyişini durdurmak için BM ve Körfez ülkelerine Yemen'e acil müdahale için çağrıda bulunmuştur. Bu durumu fırsata çeviren Suudi Arabistan öncülüğündeki Körfez ülkeleri, 26 Mart 2015'te bir askeri koalisyon kurarak Kararlılık Fırtınası adındaki bir operasyonla Hadi'nin çağrısına cevap vermiştir. Ayrıca Suudi Arabistan bu koalisyonla Husilerle ittifak içerisinde olan İran'ın da nüfuz alanını daraltmayı hedeflemiştir (Kurt, 2019: 316). Çünkü nüfusun önemli bir kısmını oluşturan Şiiilerin İran desteğiyle güç kazanarak gerek yönetimi gerek önemli boğazlarda ve stratejik noktalarda kontrolü ele geçirmesi ve böylece Suudi Arabistan'daki Şiiilere de ilham kaynağı olabilmesi mümkündür. Bu nedenle Riyad rejimi Bahreyn, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Fas, Mısır, Sudan ve Pakistan'ın da dâhil olduğu bir koalisyon kurarak Husi ve müttefiki İran'ı dizginleyip güvenliğe dair endişelerini minimize etmek istemiştir (Deniz, 2018: 79).

Suudi Arabistan Körfez ülkelerinin güvenliğini ve Yemen'deki acil durumu göz önünde bulundurarak BM ve Arap Birliği'yle müzakereler başlatmadan Husilere karşı hava saldırılarına başlamıştır. Suudi Arabistan gerekçe olarak Yemen'de büyüyen krizin Arap Birliği'nin bütün ülkelerinin sorunu olarak değil de belli başlı ülkelerinin sorunu olarak görmesi ayrıca BM'nin bazı üyelerinin de müdahale aleyhinde karar vermesi dolayısıyla müzakereye başvurmamıştır. Öte yandan KİK ülkesi olan Umman İran'la çıkarlarını göz önünde bulundurup katılmazken İran'ın güneybatısında bulunan ve nükleer güce sahip olan Pakistan ise Husilerin büyük destekçisi olan İran'ın gücünü baskılamak için operasyona dâhil olmuştur (Semin, 2017: 92). Suudi Arabistan'a koalisyon güçleri dışındaki ülkeler de destek vermiştir. Bu destek uzun zamandan beri İran'la nükleer enerji konusunda anlaşmazlık yaşayan ABD ve diğer batılı ülkelere gelmiştir. ABD bu çerçevede Suudi Arabistan'ı destekleyerek İran'a karşı ise tepkisini ortaya koyarak Husiler aleyhinde başlatılan operasyona olumlu yaklaştığını göstermiştir (Öztop, 2019: 215). Koalisyon güçleri Husilerin ve Salih'in kontrolündeki bölgeleri havadan ve karadan kuşatarak geniş çaplı bir operasyon başlatmıştır. Ancak Suudi Arabistan ve öncülüğündeki Koalisyon güçleri Husiler karşısındaki lojistik ve askeri güç üstünlüğüne rağmen bir başarı yakalayamadığı gibi oluşturduğu güç boşluğu da Arap Yarımadası El Kaide'sinin ülkede hızla ilerlemesine ve manevra alanını genişletmesine de yol açmıştır. Ülkede çatışmanın farklı bir boyut kazanması üzerine BM Husilere geri çekilme çağrısında bulunmuştur. Fakat sonrasında rejim güçlerinin AYEK (Arap Yarımadası El-Kaide'si) ve Husilere karşı kazanımlar elde

etmeye başlaması üzerine BM'nin çabalarıyla Kuveyt'e müzakereler başlatılmıştır. Ancak BM'nin diplomatik girişimleri sonuçsuz kalmıştır (Tinas, 2020: 125).

Kısaca 2010 yılında Tunus'ta başlayan halk ayaklanmaları Yemen'de de domino etkisi yaratarak Husilerin 2014 yılında Salih rejimini protesto etmelerine yol açmıştır. Salih'in görevini devralan Hadi'nin Husilerin askeri kanadı olarak bilinen Ensarullah Hareketi'nin ilerleyişini durdurmak için başta Suud rejimi olmak üzere Körfez ülkelerine askeri müdahale çağrısında bulunmuştur. Suudi Arabistan Hadi'nin çağrısına Zafer Fırtınası operasyonu ile cevap vermiştir. Ancak Suudi Arabistan yaptığı askeri operasyonla ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Aynı zamanda bölgesel bir rekabette neden olarak Yemen'i uluslararası güçlerin de rahatlıkla müdahalede bulunduğu bir çatışma sahası haline getirerek mevcut duruma farklı bir boyut kazandırmıştır (Mabrouk, 2020: 456).

Mansur Hadi'nin müdahale çağrısına karşılık 2015'te Suudi Arabistan öncülüğünde başlayan operasyonların meşruluğu ise uluslararası hukukta tartışma konusu olmuştur. Operasyonun BM antlaşmasının 7. bölümünde yer alan kuvvet kullanma istisnalarının hangi maddelerine dayandırılarak gerçekleştirildiğine dair somut bir veri mevcut değildir. Operasyonun bireysel meşru müdafaa mı yoksa kolektif meşru müdafaa mı dayandırılarak yapıldığı ise tartışma konusu olmuştur. Saldırıların kolektif meşru müdafaa olması için ülkeye dışardan bir saldırının söz konusu olması gerekmektedir. Ancak Yemen'deki bu durum farklı grupların birbirleriyle çatışmasıyla patlak verdiği için üçüncü bir devletin saldırısı söz konusu değildir. Bireysel meşru müdafaa çerçevesinde değerlendirildiğinde ise Suudi Arabistan sınırına yapılan Husi saldırıları gerekçe olarak gösterilmiştir. Fakat operasyon başlatıldığında böyle bir durum için net bir kanıtın varlığı söz konusu değildir. Özetle Suudi Arabistan düzenlediği operasyonla ülkede ağırlığını hissettirip Husi-İran ittifakını engellemeye çalışmak istemiştir. Öte yandan da güvenliğini garanti almak açısından Yemen'e operasyon düzenlemiştir (Can, 2020: 29-30). Fakat operasyon Suudi Arabistan aleyhinde sonuçlar doğurduğu gibi Yemen'deki çetrefili krizi de derinleştirerek başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Koalisyonun başarısız olmasının temelinde ise şu sebepler yatmaktadır;

- Plansız başlayan operasyonun isyancı Husilerle birlikte sivilleri de hedef alması ve bu durumun da Husileri zayıflatmak yerine güçlenmesine zemin hazırlaması.

- Ülke yönetimindeki zafiyet ve Salih'in Husilerle işbirliği sayesinde Husilerin hızla ilerleyerek güç dengesini değiştirmesi.
- Hükümetin isyancı Husiler dışında AYEK ve güneyinde ayrılık taleplerinde bulunan halkla da güç mücadelesi içerisine girmesi
- Hükümetin ve KİK'in geçiş sürecini iyi yönetememesi dolayısıyla İran şemsiyesi altındaki Husilerin manevra alanını genişletmesi
- ABD ve İngiltere'nin Yemen sorununa karşı ciddi bir tavır almaması
- Geçiş sürecinden sonra Mart 2013'te Suudi Arabistan öncülüğünde Yemen'i kurtarma ve Yemen'i yeniden inşa gibi temel amaçlarla başlatılan Ulusal Diyalog Konferansı sürecinin tıkanması
- Orduda ciddi bölünmelerin meydana gelmesi
- Bazı grupların siyasi menfaatleri için Arap Devrimi sonrası oluşan kaotik ortamı fırsata çevirerek Husilerle ittifak kurması. Buna ek olarak Suudi Arabistan hegemonyasını önlemek için dışardan da İran'ın destek vermesi. Kısaca Husilerin hem içerden hem dışardan destek almasıyla büyük bir güç kazanması
- Suudi Arabistan'ın Yemen'deki nüfuz alanının giderek azalması
- Yemen dosyasından sorumlu olan Emir Sultan bin Abdülaziz'in 2011'de ölmesinden sonra Yemen dosyasının el değiştirmesi ve Riyad rejiminin dosyaya gerekli önemi vermemesi
- Husilerin uzun zamandan beri girdiği çatışmalar dolayısıyla Suudi Arabistan ve liderliğindeki koalisyon güçlerine karşı askeri güç ve deneyim kazanması
- Şubat 2012'de Salih'ten yönetimi devralan Hadi'nin hem siyasi hem de yönetici yönünün zayıf olmasından dolayı Husilerin başkent Sanaa dâhil birçok vilayette hızla ilerlemesi (Alturkı, 2019: 10-17).

- Koalisyon güçleri arasındaki ihtilaf ve koordinasyon eksikliği gibi nedenlerle Suudi Arabistan'ın hedeflerine ulaşamaması

Sonuç olarak daha da saldırganlaşan Husiler Suudi Arabistan'a yönelik ciddi saldırılar gerçekleştirmiştir. Ses getiren saldırılarından bir tanesi de 2019 yılında Aramco petrol üretim tesislerine dronelarla düzenlediği saldırıdır. Aynı şekilde Asir bölgesindeki Abha Havalimanı'na da çeşitli saldırılar yapılmıştır. 2015'ten bu yana yapılan saldırılar Suudi Arabistan'a ciddi ekonomik kayıplar ve diğer bazı sorunları beraberinde getirirken Yemen'de de ekonominin kötüleşmesine, altyapının çökmesine ve insani felaketlerle yüzleşmesine neden olmuştur (Domazeti, 2021: 48-50). Yaklaşık altı yıl önce patlak veren Yemen iç savaşının aktörleri olan İran destekli Husiler ve Suudi Arabistan ile müttefikleri arasındaki çatışmalar bugün İHA'lar, füzeler ve roketler aracılığıyla devam etmektedir. Birleşmiş Milletler'in son zamanlarda aktardığı raporlara göre Husiler ve Koalisyon güçleri arasındaki çatışmalardan dolayı Yemen'in Marib vilayetinde ciddi bir insani kriz yaşanmaktadır. Ayrıca BM bu durumun da kitlesel bir göçe yol açabileceğini dile getirmiştir. BM Genel Sekreter Sözcüsü Stephane Dujarric 2021 yılında aktardığı verilere göre yaklaşık 15 bin insanın yerinden edildiği 20,7 milyona yakın insanın temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çektiğini ve buna ek olarak da ülkede yakıt sıkıntısının olduğunu ifade etmiştir. ABD bu kötü gidişatı durdurmak için bir ateşkes planını hazırlamıştır. Ancak barış planı Husiler tarafından şiddetle reddedilmiştir (<https://www.sondakika.com/yemen/>).

2.5. Yemen'in Suudi Arabistan Güvenlik Politikalarına Etkileri

Suudi Arabistan'ın jeopolitik arka bahçesi olarak gördüğü Yemen'e dair güvenlik politikaları çok eskilere dayanmaktadır. Riyad yönetimi kuruluşundan bu yana sınır komşusu olan Yemen siyasetini büyük bir titizlikle takip etmektedir. Yanı başında güçlü bir Yemen veya başka bir gücün garantörlüğünde bir Yemen'in olmasını daima güvenliğine bir tehdit olarak algılamıştır. Suudi devletinin ilk kralı İbni Suud hayattayken kendinden sonra tahtını devralacak evlatlarına “ Yemen'i zayıf tutun” ifadesiyle, Yemen'e yönelik güvenlik endişelerinin önemine dikkat çekmek istemiştir (Özbey, 2019). İbni Suud bir başka ifadesinde ise “Bizim için iyi veya kötü Yemen'den gelecektir” şeklinde açıklamada

bulunmuştur. Kral Suud bu ifadeyle de Suudi Arabistan-Yemen güvenliği arasındaki önemli bağa değinmek istemiştir (Can, 2020: 36).

Yemen'i Suudi Arabistan güvenlik politikası açısından önemli kılan temel avantajların başında jeopolitik konum, jeostratejik önem gelmektedir. Dezavantajların başında ise sınırlar ve Yemen'de artan nüfusla birlikte yükselen milliyetçilik gelmektedir. Suudi Arabistan bu dezavantajlara karşı mücadele ederek hem emellerine ulaşmak hem de Yemen üzerinde hegemonya kurmak için çeşitli politikalara başvurmuştur. Suudi Arabistan'ın 1930'lü yıllardan sonra Yemen'in siyasi ve kırılabilir yapısından faydalanarak sınır genişletme politikalarına başvurmuştur. Politik hedeflerine ulaşmak için de ilk olarak Yemen'deki toprakları işgal etmeye başlamıştır. Zamanla Suudi Arabistan'ın Yemen topraklarıyla sınırlarını genişletme politikası iki devletin birbirlerini tehdit olarak algılamasına yol açmıştır. 1934 yılında Suudi rejimi Asir, Cizan ve Necran bölgelerini işgal ederek topraklarına katması üzerine iki ülke arasındaki güvenlik krizini tırmanmıştır (Özbek, 2019).

Suudi rejiminin bir diğer temel politikası da Kral İbni Suud'un söylemleri çerçevesinde zayıf bir Yemen yapısının var olmasına ve bu yapının da sürdürülmesine çaba sarf etmektir. Bu politikayı canlı tutmak için de Suudi rejimi Yemen'deki kabile yöneticilerine ve ulema sınıfına destek vermektedir. Son olarak da Suudi rejiminin başvurduğu bir diğer politika ise Selefilik ve ötekileştirme politikasıdır. Bu politikayla ilk olarak; Riyad rejiminin Salih'le yapacağı işbirliği sayesinde Yemen nüfusunun yaklaşık % 35'ini oluşturan Şii'nin çoğunlukta bulunduğu bölgelere Selefilik yayılmasını amaçlanmakta, ikinci olarak da; Sünnilerin ülke siyasetinde ve ekonomisinde temel rol oynaması için Şii nüfusunun gerek ekonomik gerekse politik olarak geri kalmasına yardımcı olmayı hedeflenmektedir (Can, 2020: 36). Ancak daha sonraları izlediği politikalardan radikal bir şekilde ayrılmak zorunda kalmıştır. Özellikle 1962 Darbesi, 1970'li yıllardan sonra İran ile ilişkiler ve 2010 Arap Devrimi gibi kritik dönemlerde Suudi rejimi güvenliğine yönelik tehdit algılayınca Yemen politikasında köklü değişiklikler yapmaya karar vermiştir.

1950'li yıllarda Mısır lideri Cemal Abdülnasır öncülüğünde başlayan Pan-Arabizm ve radikalleşme dalgası 1947-1991 yılları arasında Doğu Bloku ve Batı Bloku arasındaki soğuk savaşa benzer bir savaşın da Arap coğrafyasında da başlamasına neden olmuştur. Nasır bu radikalleşme dalgası ile eski yönetim şekli olan monarşiyi yıkıp yerine cumhuriyeti

getirmeyi hedeflemiştir. 1962’te Yemen’de Riyad yanlısı eski rejimin yıkılması monarşiyle yönetilen Suudi rejiminin güvenlik endişelerinin arttırmıştır. Bu değişim dalgası Yemen’de Riyad-Kahire rejimlerini karşı karşıya getirmiştir (Cleveland, 2008: 335). Uzun süre devam eden güvenlik problemlerinden sonra iki ülkenin yakınlaşarak ittifaklar kurup ilişkileri daha yumuşak bir zeminde devam ettirmesiyle son bulmuştur. Riyad-Kahire rekabetinden sonra Yemen yeni bir rekabete daha sahne olmuştur. Ortadoğu’nun başat aktörü İngiltere’nin Basra Körfezi’ndeki askeri ve siyasi hegemonyasının 1971’de son bulmasıyla bölgede İran ve Suudi Arabistan güç mücadelesi başlamıştır. Kimlik, mezhep ve yönetim şekilleri bakımından farklı özellikler taşıyan iki ülke birbirini dizginlemek için rekabete girişmiştir (Akdoğan, 2016: 16-19). İki ülke arasındaki gergin ilişkiler ara ara yumuşatıldıysa da 1979’da Muhammed Rıza Pehlevi’den yönetimi devralan İslam Devrimi lideri Ruhullah Humeyni döneminde ilişkiler tehlikeli bir boyut almıştır. İslam Devrimi’nin gerçekleşmesinden sonra İran’ın revizyonist politikalar izlemesi statükocu politikalar izleyen Suudi rejimini rahatsız etmiştir. Statükonun çökmesinden ve İran’ın yayılcı politikasından rahatsızlık duyan Riyad rejimi Tahran ile sorunlu bir döneme adım atmış olur. Özellikle devrimden sonra Tahran’ın Şii temelli bir dış politika izlemesi Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinde rahatsızlık oluşturmuştur. Körfez ülkeleri Tahran’ı baskılamak ve güvenlik endişelerini minimuma indirmek için 1981’de Riyad ‘da imzalanan bir antlaşmayla Körfez İşbirliği Konseyi’ni kurmuştur (Matınjavıd, 2019: 37-38).

Humeyni’den sonra normal bir seyirde devam eden ilişkiler 2005’te iktidara gelen Mahmud Ahmedinejad döneminde tekrar kırılma noktasına gelmiştir. 2010’nun sonlarına doğru başlayan Arap Baharı’yla tekrar canlanan İran’ın Şii temelli yayılcı politikası Tahran ve Riyad rejimini Yemen topraklarında karşı karşıya getirmiştir. Yemen dâhil Suudi yanlısı rejimlerini bu süreçte yavaş yavaş düşmesiyle Riyad rejimi mevcut dış politikası olan yumuşak güç yerine sert ve iddialı bir politika izlemeye başlamıştır (Acar, 2018: 89).

Öte yandan Zeydi olan Salih’in Suudi Arabistan aracılığıyla uzun zamandan beri pragmatist ve ayrımcı politikalar izlemesi Yemen’deki bazı kesimlerin hoşnutsuzluğuna neden olmuştur. Salih ve işbirlikçisi Suudi Arabistan ülkedeki tehditleri bertaraf etmek için bu politikalara başvurmasına rağmen 2004-2009 yılları arasında harekete geçen AYEK ve Husilerin hoşnutsuzluğunun artmasına ve grupların yönetimi protesto ederek şiddet eylemlerine başvurmalarına yol açmıştır. Ülkede meydana gelen gelişmelerin Suudi

Arabistan'ın güvenliği aleyhinde sonuçlar doğurmasına sebep olmuştur. Husilerin Arap Baharı sonrasında oluşan güç boşluğundan faydalanarak başkent Sanaa dâhil birçok vilayette kontrolü ele geçirmesiyle Suudi rejiminin güvenlik endişesi bir kat daha artmıştır. Bunun üzerine Suudi Arabistan İran destekli Husilere karşı 26 Mart 2015'te saldırgan bir politikaya başvurmuştur (Can, 2020: 36). Suudi Arabistan bu çerçevede İran ve Husilerden gelen tehditleri bertaraf etmek için güvenlik ve savunma temelli askeri ve politik ittifaklar kurmuştur. Arap NATO'su ve Arap Koalisyon güçleri şeklinde ittifaklar kurarak operasyonlarını bu ittifaklar aracılığıyla gerçekleştirmiştir (Acar, 2018: 139-171.). Suudi Arabistan, liderliğindeki güçlerle Yemen'e Kararlılık Fırtınası operasyonunu düzenleyerek İran-Husi nüfuz alanına yönelik geniş kapsamlı bir dengeleme ve mütecaviz bir politika izlemiştir. Böylece Riyad Kararlılık Fırtınası operasyonu ile ulusal güvenliğini garantiye alıp İran ve Husilerin nüfuz alanını daraltmayı hedeflemek istemiştir (Deniz, 2018: 79-78).

Ayrıca İran'la farklı amaçlara yönelik politikalar izleyen Riyad rejimi Yemen'de Tahran lehine oluşan atmosferi ve bölgesel hegemonyayı kendi lehine değiştirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede güvenlik politikalarını çeşitlendiren Riyad rejimi bu süreçte müttefiki ABD dışındaki güçlerden silah desteği alarak bağımsız bir güvenlik politikası izlemiştir. Özetle Riyad, İran ve İran destekli Husileri dizginleme ve ulusal güvenliğini garantiye almak için çeşitli operasyonlara ve politikalara başvurduysa da bu hegemonya yarışında başarısız olmuştur (Matınjavıd, 2019: 37-38). Sonuç olarak Suudi Arabistan izlediği yanlış politikalardan dolayı Tahran'la Yemen topraklarında sürdürdüğü vekâlet savaşında başarısız olduğu gibi ulusal ve bölgesel güvenliğinin de darbe almasına yol açmıştır. Bugün hala devam eden Yemen sorunu mevcut güvenlik krizini de iyice derinleştirmeye devam etmektedir.

2.6. Suudi Arabistan Açısından Yemen'in Geleceği

Basra Körfezinin bel kemiğini oluşturan ve bugün Ortadoğu coğrafyasında önemli hegemonik güçlerden biri olan Suudi Arabistan kuruluşundan bu yana güneyinde güçsüz ve istikrardan uzak bir Yemen inşa etmeyi dış politikasında düstur edinmiştir. Ancak 1979'da İran İslam Devrimi, 2003 yılında Saddam Hüseyin yönetiminde ABD'nin Irak işgali ve 2010'nun sonlarına doğru halk talepleri doğrultusunda başlayan rejim değişiklikleri Ortadoğu'daki güç dengelerini İran lehine değiştirmiştir. İran'ın devrim ihracı, monarşi karşıtlığı ve Şii hilali projesi gibi temel dış politika araçlarının Arap Baharı'yla birlikte daha

uygulanabilir hale gelmesiyle İran dış politikasından endişe duyan Riyad rejimi güç dengesini Tahran rejiminin aleyhine yönetebilmek için bugün Yemen topraklarında vekâlet savaşı vermektedir. Arap Baharı'yla potansiyel etkisi artan İran mezhep temelli politikalar üzerinden Şii nüfusa sahip ülkelerde nüfuz alanını genişletmeyi hedeflemektedir. Bu politikasını uygulayabileceği ülkelerden biri de Arap Baharıyla birlikte Salih rejimini deviren tarihin “Mutlu Arabistan'ı” Yemen'dir.

Husilerin 2014'te kritik noktalarda kontrolü ele geçirmesi ve Salih'ten sonra iktidarı devralan Hadi'yle giriştiği mücadele başarılı olması Riyad hükümetini endişelendirmiştir. Bu yüzden Yemen meşru hükümetinin daveti üzerine müdahale çağrısına ilk cevap Kral Salman rejiminden gelmiştir. Jeopolitik konum ve güvenli petrol sevkiyatı gibi kaygıları da göz önünde bulundurarak Arap Baharı'ndan beri İran'la zirve noktasına ulaşan karşılıklı düşmanlık ve rekabet ekseninde devam eden gergin ilişkileri de hesaba katarak güneyinde İran kontrolünde bir devletin kurulmasına karşı çıkmıştır. Riyad hükümeti 2015'te mütecaviz bir politika izleyerek Hadi hükümeti ve Husiler arasında başlayan iç savaşı bitireceğini ve ülkenin eski istikrarına kavuşması için de İran ve Husilere karşı geniş kapsamlı dengeleme politikası izleyeceğini vadederek ülkenin geleceğine yönelik senaryolar yazmıştır. Fakat Riyad rejimi çıkarlarını önceleyerek, Yemen'i belirsiz bir geleceğin içine çekmiştir (Çomarlı, 2020: 194-195).

Husi darbesinden sonra ülkenin geleceği için güneyde dört kuzeyde iki bölge olacak şekilde altı bölgeli federasyon planına karar verilmiştir. Ancak bu plan Husiler tarafından reddedilmiştir. Husilerin kararından sonra ülkenin altıya mı yoksa ikiye mi ayrılacağı ise hem belirsiz hem de tartışma konusu olmuştur (Uyanık, 2015). Yemen'de bir kazanım ve başarı elde edemeyen Riyad rejiminin temel amacı ulusal menfaatleri doğrultusunda Yemen'deki meşru hükümetin ayakta kalmasını sağlamak, güç dengesi mücadelesinde rakibi İran'ı geride bırakmak ve ülkesindeki hatırı sayılır Şii nüfusun Husilerden etkilenmesini önlemektir (Telci ve diğerleri, 2020: 15). Bu sebeple yaklaşık altı yıldır Yemen'de devam eden iç savaşın ve kaotik durumun sonlanması ve Yemen halkı ile Suudi Arabistan'ın istediği sonuçları alması amacıyla Husilerle barış müzakereleri başlatmıştır. 6 Aralık 2018'te BM Yemen Özel Temsilcisi Martin Griffiths' in diplomatik çabalarıyla İsviçre'de başlayan müzakereler sonucunda bazı taleplerin karşılanması koşuluyla taraflar arasında Stockholm Anlaşması imzalanmıştır. Bu talepler taraflar arasında esir değişimi,

liman kenti Hudeyde 'de ateşkes, Taiz kenti ve limanlar ilgili maddeleri içermekteydi (Ereli, 2020: 3-4). Ancak sonraki yıllarda meşru hükümet, Marib kentinde ve diğer bölgelerde artan Husi saldırıları ve en önemlisi de ülkeye büyük gelir sağlayan Hudeyde'nin Husi kontrolünde olması ve tarafların ateşkesi ihlal etmesi hasebiyle anlaşmanın iptali için çağrıda bulunmuştur (www.aa.com.tr).

Uzun zamandan beri siyasi istikrarsızlığın ve çatışmanın devam ettiği Yemen'in istikrarına ve geleceğine yönelik bir diğer antlaşmada Riyad Anlaşması'dır. Anlaşma Suudi Arabistan ve Koalisyon güçlerinin çabalarıyla meşru hükümet ve Birleşik Arap Emirlikleri destekli Güney Geçiş Konseyi (GGK) arasında Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da imzalanmıştır (www.indyurk.com). Anlaşmanın içeriği GGK'nin Aden kentinden çekilmesi, Hadi liderliğinde yeni bir hükümetin kurulması, askeri birliğin sağlanması ve Stockholm anlaşmasında olduğu gibi taraflar arasında esir değişimi ve askeri, siyasi, ekonomik ile güvenlik birimlerinde radikal değişiklik gibi maddeleri kapsamaktaydı (Akcan ve Doğan, 2020). Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Prens Faysal bin Ferhan, Yemen'de güvenlik ve istikrarının önemine değinerek kalıcı çözüm için her türlü desteği sağlayacağını dile getirmiştir. Savunma Bakan Yardımcısı Prens Halid bin Selman bin Abdulaziz ise twitter hesabında desteğini şöyle ifade etmiştir;

"Suudi Arabistan; Kral Selman ve Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın talimatları doğrultusunda, komşu ülke kardeş Yemen için güvenlik ve istikrarı sağlamayı, Yemen halkının arzularını yerine getirmeyi amaçlayan politikasını yansıtan tutarlı yaklaşımını sürdürüyor."

Diğer bir açıklama da Bakanlar Kurulu üyesi ve Dışişleri Bakanı Adil el-Cubeyr'den gelmiştir. Cubeyr de twitter hesabında şu ifadelere yer vermiştir;

"Sevgili Yemen için Riyad Anlaşması doğrultusunda yeni bir hükümet kurma konusunda elde edilenler; siyasi çözüme ulaşma, krizi sona erdirme, güvenlik ve istikrar sağlama ve kardeş Yemen halkının arzularını gerçekleştirme yönünde önemli bir adımdır."

Suudi Arabistan bu çabalarından sonuç elde edeceğini umut etse de anlaşmanın birleşik Yemen yapısına zarar vereceği gerçeğini de göz ardı edemezdi. Anlaşmayla birlikte Güney Yemen Geçiş Konseyi'nin özerkliği tekrar gündeme gelmiştir (www.indyurk.com).

Suudi Arabistan'ın tavizlerine ve girişimlerine rağmen somut bir sonuç elde edilememiştir. Ayrıca BAE'nin farklı ajandaları olması ve BAE'nin GGK'yi ulusal menfaatleri için kullanması hasebiyle siyasi bir çözümden uzak bir anlaşmanın ötesine geçilememiştir. Ülkedeki krize yönelik anlaşmalar Yemen halkına umut ışığı olmadığı gibi Riyad rejimine de birçok olumsuzluk getirmiştir. Riyad ve Stockholm anlaşmasından sonuç alamayan Riyad rejimi ulusal menfaatleri için müteceviz politikalarına devam etmiştir (Ereli, 2020: 6).

Dış politikası daha çok sınırında güvenli bir Yemen istemesine bağlı olarak şekillenen Suudi Arabistan Kararlılık Fırtınası Operasyonu ile ülkenin eski siyasi güvenliğine kavuşacağını ve bölgede statükonun da çökmesinin önüne geçeceğini vadederek ülkenin geleceğine yönelik sinyal vermiştir. Koalisyon güçleri arasında çıkar anlaşmazlıklarının ortaya çıkması ve Yemen'in geleceği ve istikrarı için önemli olan Riyad anlaşmasının başarısız olması dolayısıyla Husilerin de bu durumu kendi lehine yönetmesi ülkedeki bilançoyu ağırlaştırmıştır. Operasyonlardan dolayı Yemen ekonomisi iyice zarar görmüştür. Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu ve Uluslararası insan hakları örgütlerinin açıklamalarında binlerce insanın öldüğü, milyonlarca insanın açlık sınırında olduğu ve yaklaşık yarım milyon Yemenlinin ise kolera hastalığı ile mücadele etmek zorunda kaldığını ifade edilmiştir. Ayrıca bugün tüm dünyada etkisini gösteren Kovid-19 salgını insani krizin derinleştiği Yemen'de de etkisini göstermeye başlamıştır. İç savaştan dolayı çöken sağlık sistemi nedeniyle ülke hem salgınla hem de diğer hastalıklarla mücadele etmede yetersiz kalmıştır (İbicioğlu ve Alsharif, 2020).

Tüm barış müzakerelerine rağmen yaklaşık altı yıldır süren yıpratıcı savaşın nereye evrileceği ise belirsizdir. Ayrıca Suud aile iktidarı arasında devam eden görüş ayrılığı da bu belirsizliği destekler niteliktedir. Son olarak Suudi Arabistan müttefiki ABD'de de yapılan seçimlerden sonra yönetimi Donald Trump'dan devralan Joe Biden selefi Trump'dan farklı bir siyaset izleyerek Yemen'de Riyad destekli meşru hükümet ve İran destekli Husiler arasında devam eden savaşa lojistik ve askeri destek vermeyeceğini açıklamıştır. Beyaz Saray'a gelen Biden Yemen'de barış ve istikrarın sağlanması için 'Yemen'deki savaş artık bitmeli' şeklinde çağrıda bulunmuştur. Riyad rejimine verdiği silah yardımını durduran Biden başta Suudi Arabistan olmak üzere BAE ve diğer koalisyon güçlerinin barış için somut adımlar atması yönünde de çağrı yapmıştır. Ayrıca Biden bölgedeki gelişmeleri daha yakından takip edebilmek için Tim Lenderking'i özel temsilci olarak bölgeye atadığını ve

buna ek olarak insani krizin derinleştığı bölgelere yapılan yardımların güvenli bir şekilde ulaştırılması için Husileri yabancı terör listesinden çıkardığını dile getirmiştir (www.bbc.com , 2021).

ABD'nin yeni lideri Biden'ın açıklamalarından sonra savaşın sona mı ereceği ya da başka bir yöne mi evrileceği ya da Riyad'ın en büyük müttefiki ABD'nin sahadan çekilmesiyle Suudi Arabistan'ın Yemen'e yönelik politikalarında değişiklik olup olmayacağına ilişkin sorular gündeme gelmiştir. Suudi Arabistan'ın son zamanlarda BM gözetiminde bulunduğu barış girişimleri kısmen de olsa bu sorulara cevap niteliğindedir. Riyad Biden kararından sonra ülkedeki siyasi krizin çözümü ve ateşkes için bir barış planı sunmuştur. Barış planı önemli limanların ve havaalanlarının tekrar açılıp işlek hale gelmesi ve tarafların aynı masada görüşmesini sağlayacak şekilde önemli maddeler içermektedir. Suudi Arabistan Prensi ve Dışişleri Bakanı Faysal Husilerin anlaşmaya razı olması durumunda barış planının derhal işleyeceğini dile getirmiştir. Meşru hükümet anlaşmaya razı olduğunu bildirirken Husiler ise liman ve havaalanlarının açılmasına sıcak bakmakla birlikte Suudilerin saldırgan politikalarından rahatsız olduğunu ve bu saldırılarının durdurulması şartıyla anlaşmaya taraf olabileceğini açıklamıştır. Kısaca bu durum Riyad rejiminin ülkenin geleceği için somut adımlar atmaya hazır olduğunu destekler niteliktedir (www.dw.com).

3. BÖLÜM

İRAN'NIN YEMEN POLİTİKASI

3.1.Etnik ve Mezhepsel Olarak İran

Ortadoğu'nun bel kemiğini oluşturan ve jeopolitik açıdan önemli bir konumda yer alan İran zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin yanında etnik ve mezhep çeşitliliği bakımından da zengin bir yapıya sahiptir. Etnik ve mezhepsel olarak heterojen bir yapıya sahip olan ülke demografik olarak incelendiğinde yaklaşık 85 milyon nüfusuyla dünyada 18. sırada yer almaktadır. Nüfusun yarısından fazlasını Arap, Azeri, Kürt, Türkmen, Beluç, Lur ve Glek gibi etnik gruplar oluştururken geri kalan nüfusu da Farslar oluşturmaktadır. Mezhep/din haritasına baktığımızda ise çoğunluğu Müslümanlar oluştururken geri kalan kısmı da Hristiyan, Yahudi ve Zerdüştler gibi dinler oluşturmaktadır (Eroğlu, 2016: 21-22). Buradaki

Yeni iktidar için de bu iki kavram toplumsal yapıda ve iç ve dış politikada önemli faktörler olmuştur. 1979'da Batı ve ABD yanlısı Rıza Pehlevi'nin monarşi yönetiminin yıkılması akabinde kurulan İran İslam Cumhuriyetinin referandumdan geçen yeni anayasasınının 12. ve 177. maddeleri gereğince resmi dinin İslam resmi mezhebin ise Caferilik (İsnaaşeriyye) olduğuna karar verilmiştir. 13. Maddesinde ise Zerdüşt Hristiyan ve Yahudilerin ibadet ve eğitim özgürlükleri çerçevesinde anayasa da dinleri resmî kabul edilirken diğer dinler ise bu üç grubun aksine birçok kısıtlamaya ve zorbalığa tabi tutulmuştur (Onat, 2013: 224). Tek Şii devlet olma özelliğine sahip İran'da Safevi devleti döneminde siyasi bir hareket olarak ortaya çıkan Şiilik ve Şiileştirme politikası böylece Humeyni'nin iktidara gelişiyle ivme kazanarak İran dış politikasında önemli bir argüman haline gelmiştir. İran bu eksende bölgede ağabey rolüyle Şii nüfusa sahip ülkelere yönelik Şiileştirme politikalarına başvurarak nüfuz alanını genişletmeyi hedeflemiştir (Sürücü, 2020: 28-43).

İran'ın 1979'dan sonra dış politikasında gerek devrim ihracı gerekse de İslami ideolojileri kullanması Sünni ve Şiiiler arasındaki rekabeti de gün yüzüne çıkarmıştır. İran İslam Devriminden sonra normal bir seyirde devam eden rekabet ABD'nin Irak işgali ile güç dengesinin Şiiilerin lehine değişmesi üzerine rekabet daha hissedilir hale gelmiştir. İran işgalden sonra durumu lehine yöneterek bölgede potansiyel etkisini artırmıştır (Demir, 2019: 240). Böylece ABD işgaliyle bölgede Şii kuşağı faktörü belirginleşmeye başlamıştır. İran bu süreçte kendisine yönelik tehditleri bertaraf etmek için bu faktörü dış politikada bir enstrüman olarak kullanmıştır. Uzun zamandan beri Irak'ta yönetimden dışlayan Şii kesimin yönetimde egemen olmaya başlaması bölgede mevcut Şii tehdidini, rekabeti ve çekişmeyi de bir kez daha gün yüzüne çıkarmıştır (Şahin, 2006: 40-41).

Önceleri Osmanlı ve İran arasında olan bu rekabet bugün İran ve Suudi Arabistan arasında devam etmektedir. Bu rekabet ve çekişme bölgede vekâlet savaşıyla kendini göstermiştir. Arap Baharı'yla da bu vekâlet savaşları zirve noktasına ulaşmıştır. İran'ın dış politika unsurlarından biri olan Şiilik Arap Baharı'nda İran'ın ulusal menfaatleri doğrultusunda şekillenmiştir. İran Arap Baharı sürecinde iktidar değiştiren Yemen'de Husiler kanalıyla bu politikasını faaliyete geçirmeye çalışmaktadır (Sürücü, 2020: 43).

Özetle Ortadoğu da devlet politikalarında ekonomik, siyasi ve kültürel faktörler önemli olduğu kadar mezhep ve etnik faktörler de önemlidir. Özellikle Arap Baharı'yla

mezhepsel sorunlar ağırlığını hissettirmiştir (Demir, 2019: 241). Bugün Suudi Arabistan ve İran arasında Yemen’de devam eden vekâlet savaşının nedenlerinden biri de mezhepsel çekişmeden kaynaklanmaktadır.

3.2. İran Dış Politikası

Kadim bir kültüre sahip olan İran stratejik coğrafi konumuyla, enerji nakil yollarıyla ve yeraltı zenginlikleriyle her zaman emperyalist güçlerin ilgi odağı ve mücadele sahası olmuştur. Zaman zaman etnik, din, siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı da ülkeyi dış müdahalelere açık hale getirmiştir. Tüm bu etkenler ve yaşadığı siyasi olaylar ayrıca benimsediği ideoloji dış politikasını şekillendirmede temel rol oynadığını söylemek mümkündür (Efegil, 2012: 55). İran siyasi tarihinin başlangıcı her ne kadar tartışma konusu olsa da Şiilik İran’ın inşasında temel rol oynamıştır. Bu dönem de daha çok 1501-1760 yılları arasında Şah İsmail tarafından kurulan Safevi Hanedanlığına denk gelmektedir. Safevi Hanedanlığının yıkılmasından sonra Nadir Şah liderliğinde Afşar hanedanlığı ve sonrasında da Zend Hanedanlığı kurulmuştur. Ağa Muhammed Han Kaçar Zendleri ortadan kaldırarak 1925 yılına kadar sürecek olan Kaçar Hanedanlığını kurmuştur. Son olarak İngilizlerin desteğini arkasına alan Kazak Tugayı komutanı Rıza Han’ın Kaçar Hanedanlığına son vererek 1979 İran İslam Devrimi’ne kadar sürecek olan Pehlevi Hanedanlığı dönemini başlatmıştır (Karakaya, 2016: 181-186). Şubat 1979’da yaşanan devrim İran için dönüm noktası olmuştur. Bu minvalde İran dış politikası esasen devrim öncesi ve devrim sonrası yaşanan siyasi dönüşümler ekseninde ikiye ayrılabilir. Devrim öncesi İran dış politikasını şekillendiren temel unsurların başında Pehlevi Hanedanlığında İran’da artan İngiliz ve Rus nüfuzu sorunu gelmektedir. İkinci dünya savaşının patlak vermesinden sonra İngiltere ve Rusya arasında başlayan nüfuz kapışması İran’ın işgaliyle neticelenmiştir (Doster, 2012: 45).

1941-1946 İngiliz-Rus işgallerinin gerçekleşmesinde hem İran’ın ulusal güvenliğini tehdit eden hem de küresel ve bölgesel açıdan prestijini artıran enerji nakil yollarının ve petrolün önemli bir etkisi olmuştur (Efegil, 2012: 60). Özellikle o dönemde ekonomik darboğazdan geçen Sovyetler Birliği için petrol zengini olan İran’ın işgali kaçınılmazdır. İngiliz-Rus işgalinden sonra Rıza Şah oğlu Muhammed Rıza Şah Pehlevi

lehine tahtından feragat ederek işgalci güçlerin baskısıyla ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak bu süreçte yükselen İran milliyetçiliği, Şah'a duyulan öfke, iç huzursuzluklar, büyük güçlerin müdahaleleri ve Şah'ın batının ekonomik çıkarlarına hizmet edecek şekilde anlaşmalar imzalaması ve buna ek olarak İran'ın batının ticari sahası haline gelmesi Milli Cephe lideri Muhammed Musaddık'ın başa gelmesinin yolunu açmıştır (Cleveland, 2008: 208-215). Muhammed Musaddık başa gelir gelmez bir dizi reformlar başlatmıştır. Yeni liderin öncelikle batıya ayrıcalık tanıyan anlaşmaları feshetmesi ve petrolü millileştirmesiyle İran yeni bir döneme adım atmıştır. Ekonomik anlamda ülkesine tam bağımsızlık getirerek uzun zamandan beri İngilizlere petrol konusunda verilen imtiyazları da kaldırmıştır. İngiltere özellikle İngiliz Petrol Şirketi Anglo-Iranian Oil Company (AIOC) ile İran'da petrolden büyük bir kar elde etmekteydi. Musaddık'ın petrolü millileştirmesiyle hem ülkesindeki İngiliz etkisi azaltmış hem de ülkesinin sömürgeci devletlerinin pazarı haline gelmesinin önüne geçmiştir (Kuduoğlu, 2019: 43-44). Ancak 1951'de başa gelen demokratik lider Musaddık'ın iktidar ömrü kısa olmuştur. 1953'te ABD'nin gizli servisi CIA ve İngilizlerin gizli servisi MI6'nın ortak çabasıyla başlatılan Ajax Operasyonu ile Musaddık devrilmiştir (Yurdakurban, 2007: 5).

İran dış politikası açısından dönüm noktası olan Musaddık döneminin (1951-1953) bitmesiyle Kaçar Hanedanlığından sonra iktidara gelen Pehleviler yönetimdeki etkinliklerini tekrar kazanmıştır. Böylece ulusalcı ve demokratik lider Musaddık'a karşı başlatılan Ajax operasyonundan sonra Muhammed Rıza Şah Pehlevi İngilizlerin de desteğiyle tam yetkiyle siyasal iktidarı kontrolü altına almıştır. Şah işgalci güçlerin etkisinin hüküm sürdüğü bir ülkenin sembolik lideriydi. Babası iktidarı boyunca İran'ın küresel siyasete söz sahibi olabilmesi için mücadele etmiştir. Ancak babası kendisine milli gururuna darbe indirilmiş yoksul bir halk, işgalci güçlerin tekelinde bir iktidar ve ekonomiden başka bir şey bırakmamıştır (Gündoğan, 2010: 103-105). Şah iktidara gelir gelmez bu sürecini izlerini ortadan kaldırarak dış politikada da selefi Musaddık'tan farklı bir yol izlemek istemiştir. Bunun için Şah iktidarını sağlamlaştırmak, kapsamlı bir modernizasyon programını başlatmak ve ülkesini küresel siyasete söz sahibi yapmak gibi birtakım hamleler gerçekleştirmiştir. Şah selefi Musaddık'ın tersine batının İran siyasetindeki etkisini azaltmak yerine genelde batı özelde de ABD güdümünde bir politika izleyerek bu etkiyi maksimuma çıkartmak istemiştir. Şah Sovyetler Birliği'nin komünizm ve sosyalizm tehdidinden dolayı İngiltere'nin de kolonyal geçmişi dolayısıyla küresel etkisinin azaldığını göz önünde

bulundurarak ABD ile stratejik ilişkilerini geliştirmeye odaklanmıştır (Efegil, 2012: 65-66). Şah'ın bu hamlesi ABD'nin bölge siyasetinde İngiltere'nin yerini alarak önemli bir aktör haline gelmesine ve yanı sıra İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarının da baltalamasına neden olmuştur. Böylece İran dış politikasında yeni bir dönemin kapıları da aralanmıştır (Kurtuluş, 2008: 67). Şah Soğuk Savaş'ın iki önemli aktörü olan ABD ve SSCB arasındaki gerilimde ABD'nin yanında olduğunu belirtmek için ABD'nin Sovyetler Birliği'nin komünizm yayılmacılığını engellemek için başlattığı kuşatma politikasına destek verdiğini açıklamıştır. Şah zaman zaman da İran'ın jeopolitik önemine değinerek kuşatma politikası için temel bir aktör olduğunu belirtmekten kaçınmamıştır. ABD güdümünde bir dış politika izleyen Şah hem kendi etkinliğini artırarak ülkesinde ekonomik kalkınmayı sağlamak hem de ABD'nin bölgesel ayağını güçlendirmek için askeri ve ekonomik taleplerde bulunmuştur (Efegil, 2012: 65). ABD hükümeti ise daha çok İran'da etkinliğini artırmak için Şah'ın taleplerini olumlu karşılamıştır. ABD hükümeti özellikle askeri talebi fazlasıyla karşılama ihtiyacı hissetmiştir (Taflıoğlu, 2013: 636).

Şah bir yandan ABD'nin etkisini sınırlı tutmaya çalışırken bir yandan da ABD ve batının bölge politikalarına destek vermiştir. Şah batıya olan desteğini SSCB öncülüğünde başlayan komünizm dalgasını engellemek için 1955 yılında kurulan güvenlik ve savunma örgütü olan Bağdat Paktı'na katılarak göstermiştir (Efegil, 2012: 65-66). Şahın dış politikası daha çok soğuk savaşın iki süper gücü olan ABD ve SSCB'ye göre şekillenmiştir. Şah ABD güdümünde bir siyaset izleyen Arap devletleriyle yumuşak ilişkiler sürdürürken komünizm yanlısı Arap ülkelerle de sert ilişkiler sürdürmüştür. Ancak 1950'li yıllarda Nasır öncülüğünde başlayan Pan-Arabizm dalgası İran'ın müttefiki olduğu Arap devletleriyle ilişkisini olumsuz yönde etkilemiştir. Pan-Arabizm ve Nasır'ın Ortadoğu coğrafyasında başlattığı hoşnutsuzluk dalgasının etkisiyle Irak'ta Tuğgeneral Abdülkerim Kasım liderliğinde bir askeri darbe gerçekleştirmiştir. Darbe İran'ın batı yanlısı bir müttefikini kaybetmesine ve ilişkilerin kötü bir zeminde başlamasına önayak olmuştur. Mısır yanlısı Suriye ile ilişkiler iyileşme göstermezken İsrail'le yumuşak bir seyirde devam eden ilişkiler ise İran'a yönelik Arap devletlerinin tepkisine yol açmıştır (Demir, 2020: 6).

Şah batıyla daha sıcak ilişkiler kurmaya başladıkça halk nezdinde Amerikan karşıtlığı da artmaya başlamıştır. Şah başa gelir gelmez halkın hoşnutsuzluğunu kazanmıştır. Şah rakibi Musaddık'ın liderliğini yaptığı Milli Cephe ve taraftarlarına ve diğer rakibi Tudeh

Partisi ve taraftarlarına karşı acımasız ve tahammülsüz politikalar uygulayarak halkın nefretini kazanmıştır. Şah tahammülsüz politikalarını 1957'de İsrail ve ABD'nin ortak çabasıyla kurduğu SAVAK adlı iç güvenlik servisiyle yürütmüştür. Böylece Şah muhaliflerini SAVAK aracılığıyla susturmuştur (Cleveland, 2008: 326). Son olarak 1960'lı yıllarda Ak Devrim adı altında başlatılan kapsamlı modernizasyon programı ve 1973'te küresel çapta etki yaratan petrol krizi ile sonrasında Ayetullah Humeyni ve yandaşlarının Şah'a karşı sert muhalefeti Pehlevi iktidarının sonunun gelmesine ve İran'da yeni bir dönemin de başlamasına giden sürecin yolunu açmıştır. 1963'teki Ak Devrim kapsamlı sosyal reformların yanı sıra arazi bölüştürmesine dayalı toprak reformu ve kadınlara da ilk kez oy kullanma hakkı tanıyan maddeler içermekteydi. Şah Ak Devrimle iktidarını sağlamlaştırmak, bazı kesimlerin desteğini almak ve arazi sahibi ve ulema sınıfının da etkisini kırmayı amaçlamıştır. En önemlisi de Şah feodal yapısının izlerini yok etmek istemiştir. Ancak reform şahın yandaşlarını memnun ederken başka kesimlerin de muhalefetine yol açmıştır. Başta o dönem halk için önemli dini lider olarak bilinen Ayetullah Humeyni ve ulema sınıfının Şah'a ve reformlarına tepkisi sert olmuştur (Gündoğan, 2010: 106-116).

Humeyni'ye göre Şah batı fikirlerini empoze etmenin yanı sıra toprak reformuyla yabancı güçlerin menfaatlerini perçinlemeye ve ülkesini batı emperyalizmine teslim etmeye çalışmıştır. Humeyni sert muhalefetinden dolayı Şah tarafından 1963'te yaklaşık 16 yıl sürecek olan sürgün için Türkiye'ye gönderilmiştir. Sürgün yeri Türkiye'den sonra birçok ülkeye uğrayan Humeyni muhalefetini ve propagandalarını video ve kaset yoluyla sürdürmeye devam etmiştir (Karakaya, 2016: 191). Humeyni sürekli Şah'ı İran'a ihanet etmekle ve İran'ı ABD'ye satmakla itham etmiştir. Humeyni sürgün yıllarında Velayet-i Fakih ya Hükümeti İslami adlı eserini kaleme almıştır. Daha sonra Şii dini öğretilerine dayanan İslam Devriminin ideolojik alt yapısını oluşturacak bu eser son ve kayıp imam Mehdi'den sonra kimin yönetimin başına geçeceği yönündeki tartışmaları önlemenin yanı sıra Şah'ın yönetimindeki İran'ın ne şekilde yönetileceği bilgisini de içermekteydi. Halkın birçok kesiminin Humeyni'nin görüşlerini benimsemesi Şah'ın iktidarının sonunu getiren en önemli unsurlardan biri olmuştur (Cleveland, 2008: 471-472). O dönemde ikinci önemli unsur da 1973'te patlak veren Petrol Krizi ve 1975'te İran halkının demokrasi taleplerine karşın geçilen tek partili sistemdir. Şah'ın ulema sınıfına ve çarşı esnaflarına karşı tahammülsüz politikaları ve petrol nedeniyle artan fiyatlar, işsizlik ve yüksek enflasyon gibi

problemler halkın tepkisine yol açmıştır. Ayrıca halkın tepkilerine rağmen Şah'ın yabancılara iktisadi ayrıcalıklar tanıyarak ülkesini yabancıların pazarı haline getirmesi ve yanı sıra 1977'de ABD'de iktidara gelen Carter'ın batı kültürünü İran'a empoze etmeye çalışması ve yine aynı yıl İran ekonomisinin çökmesinin halk üzerinde ağır bir etki yaratması dolayısıyla tepkiler zirve noktasına ulaşmıştır (Karakaya, 2016: 192-193).

Son olarak İran'da en çok satılan gazetelerden birinin Humeyni'ye yönelik ağır hakaretlere yer vermesi Kum şehrinde başlayan protestoların fitilini ateşlemiştir. Humeyni ise sürgün yeri Necef'te Şah ve yabancı işbirlikçilerine karşı sert muhalefetine devam etmekte ısrarcı olmuştur. Söylemleri devrime evirilerek halk gösterilerini tetiklemenin yanı sıra uzun zamandan beri Şah'ın acımasız politikalarına karşı direnen muhalefetin de sesi olmuştur. Kısa süre içerisinde Şah'ın monarşisine karşı Humeyni'yi alternatif olarak gören birçok kesim tarafından başlatılan protestolar Kum şehrinin dışına taşımıştır. Böylece tüm İran'a yayılan protestolarda halkın her kesimi Şah'a karşı birlik olarak Humeyni'nin adını telaffuz etmeye başlamıştır. Şah'ın aleyhinde büyüyen gösteriler neticesinde Şah ve ailesi 16 Ocak 1979'da ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır. Artık Humeyni'nin ülkesine dönmesi için bütün engeller ortadan kalkmıştır. Humeyni Şah'ın ülkeden kaçışından iki hafta sonra yandaşlarıyla birlikte devrimin lideri olarak Paris'ten Tahran'a ayak basmıştır. Kraliyet rejiminin bitmesinden sonra Humeyni fikirleri ekseninde 30-31 Mart'ta yapılan referandumdan halkın büyük bir desteğini alarak İran İslam Cumhuriyetini resmen ilan etmiştir (Çomarlı, 2020: 24-25).

Böylece inşa edilen yeni devletle birlikte yeni söylemler tarzında bir dış politika da başlamıştır. İran artık ABD güdümünde bir politika izlemediği gibi ABD'nin de Sovyetler Birliği'ne karşı başlattığı kuşatma politikasına devam edemeyeceğinin de işaretini vermiştir. Humeyni hem ABD hem de Sovyetler Birliği ile ilişkilerini dengelemeye çalışmıştır. ABD her ne kadar yeni İran hükümetini yok saysa da yeni hükümet Batı karşıtı İslami çizgide bir dış politika izlemeye başlamaya çoktan karar vermiştir. Humeyni ayrıca rejim karşıtlarını da devre dışı bırakarak teokratik bir devlet düzeni inşa etmiştir. Humeyni'nin dış politika anlayışı da bu dönemde Çinli devrimci ve siyasetçi olan Mao Zedong dış politikasıyla paralellik göstermiştir. Özellikle Mao'nun 1949'da gerçekleştirdiği Komünist Devrim sonrası fikirleri ve daha sonra da devrimin ruhunu canlandırmak için 1966-1976 yılları

arasında Kùltür devrimi adında başlattığı hareket ekseninde belirleyen fikirleri İşlam Devrimi lideri Humeyni'nin fikirleriyle benzerlik taşımıştır (Efegil, 2012: 66).

Ayrıca Humeyni'nin dış politikada en çok önem verdiği unsurların başında Devrim ihracı gelmektedir. Humeyni bu sùreçte şii nüfusa sahip ùlke ve gruplarla iletişime geçerek İşlam Devrimini dış dũnyaya ihrac etme çabasına girişmiştir. Humeyni döneminde dış politikayı etkileyecek iki önemli olay yaşanmıştır. Birincisi 1979'da ABD büyükelçiliğinin Humeyni yanlısı İrani öğrenciler tarafından basılması ve öğrencilerinin tutukladığı Amerikan personellerinin 444 gün sonra serbest bırakmasıyla biten ancak ABD-İran ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilecek olan Rehine Krizi'dir (Cleveland, 2008: 478). İkincisi ise İran-Irak arasında řatt'ül-Arap sorunu nedeniyle başlayan ve sekiz yıl sùrecek olan ekonomisinin ciddi anlamda zarar görmesi ve milyonlarca insanın ölümlüyle sonuçlanan yıpratma savaşıdır. İki olay sonrasında ABD- İran ilişkileri ciddi anlamda zarar gördüğü gibi daha sonra da 1991 yılında başlayan körfez savaşıyla da Humeyni'nin “ Büyük şeytan” olarak isimlendirdiği ABD'nin bölgeye yerleşmesine neden olmuştur. Diğer önemli bir gelişme ise 20.yy'da Sovyet Rusya'sının Afganistan işgalidir. İran Sovyet Rusya'sının saldırılarına karşı ABD'yle silah alımı için gizli görüşmeler başlatmıştır (Efegil, 2012: 66).

Gerek Saddam Hüseyin yönetiminde Irak'la yapılan savaş gerekse ABD ile yapılan silah alışverişi İran ekonomisinin zayıflatmasına ve İran'ın uluslararası siyasette yalnız kalmasına neden olmuştur. 1989'da cumhurbaşkanı olan Ali Ekber Haşimi Rafsancani Humeyni'nin idealist politikalarını terk ederek dış politikada pragmatist bir politika izlemiştir. Özellikle Humeyni'nin “ne Doğu ne Batı” yaklaşımını terk ederek “hem Güney hem Kuzey” anlayışını benimsemiştir (Sarı, 2017). Yumuşak ilişkiler ekseninde bir dış politika izleyen reformist lider savaş nedeniyle darbe alan ekonomisini güçlendirmek için Avrupa ve Arap ùlkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Dış politikada sık sık ekonomik işbirliğine vurgu yapan Rafsancani'nin dış politika hedefleri şöyledir;

* Devrim ihracı ve yalnızcılık politikasının terk ederek İran'ın dış dũnyayla entegre olmasını sağlamak

* ABD'nin kuşatma politikasını engellemeye çalışmak

* Orduda yapılandırmayı sağlamak

* Ekonomiyi iyileştirmeye yönelik bir dış politika izlemek temel hedefleri arasındadır.

Ayrıca Rafsancani askeri teçhizat alışverişi için Rusya ve Çin ile stratejik ilişkiler içerisine girmektedir. Özellikle de Sovyetler Birliği'nin tarihe karışmasından sonra oluşan belirsiz durumun İran'ı endişelendirmesi dolayısıyla Tahran hükümeti Rusya'yla ilişkilerini geliştirmek için adım atmaya itmiştir. Bu eksende Tahran hükümeti Orta Asya ve Kafkaslara yönelik politikalarına ağırlık vermiştir. Özetle Rafsancani savaş sonrası zarar gören ekonomisini onarmak ve uluslararası siyasette yalnız kalan ülkesinin dışa açılımını sağlamak için ekonomik ve dışa yönelik bir politika izlemiştir. İki dönem cumhurbaşkanlığı yaptıktan sonra anayasa gereğince görevi sona eren Rafsancani'nin görevini “değişimin öncüsü” olarak bilinen Hatemi devralmıştır. Hatemi ABD'nin uyguladığı ambargolar ve düşük petrol gelirleri dolayısıyla ülkesinin ekonomik sıkıntılarla boğuştuğu bir süreçte göreve gelmiştir. Hatemi ekonomisini iyileştirmek için dış dünyaya karşı ılımlı bir dış politika izlemiştir. Hatemi bu minvalde medeniyetler arası diyalogun önemine vurgu yaparak ilişkilerin yumuşak bir zeminde devam etmesi için gerekli çabayı sarf edeceğini de dile getirmiştir. Hatemi selefi Rafsancani'nin pragmatik anlayışını ve ekonomik işbirliğine dayalı politikalarını sürdürerek Avrupa ve Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmiştir (Efegil, 2012: 66-67).

Hatemi'nin dış politika anlayışı daha çok “birlikte yaşam ve medeniyetlerarası diyalog” çerçevesinde şekillenmiştir. Hatemi'nin dış politikası dış dünyadan olumlu karşılık bulmasına rağmen ABD ile arasında geçmişten gelen husumetten dolayı ABD'den karşılık bulamamıştır. ABD'nin İran'ı şer ekseninde göstermesi ve 11 Eylül olaylarından sonra İran'ı terörü desteklemekle suçlaması nedeniyle Hatemi 'nin diyalog girişimleri sonuçsuz kalmıştır (Yeğin, 2014: 3). Ayrıca iç dinamikler de dış politikanın işleyişine engel olmuştur. Statükoya hâkim muhafazakâr kesimin devrim ruhuna bağlılığı Hatemi 'nin ABD ile sıcak ilişkiler geliştirmesini engellemiştir. Hatemi dönemi İran dış politikasını genelde şu şekilde özetlemek mümkündür; İç ve dış politika arasındaki dengeyi sağlamak, AB ve Ortadoğu ülkeleriyle istikrar ve iktisadi kalkınma için ilişkilerin sıcak tutulması, devrimin olumsuz etkisini azaltmak ve ABD- İran arasındaki düşmanca retoriği ortadan kaldırmak, uluslararası toplum ve örgütlerle iyi ilişkiler geliştirmek ve medeniyetler arasındaki diyaloga önem vermek şeklinde sıralanabilir (Demir, 2020: 16-17).

2005 yılında ağırlıklı olarak dini kesimin desteğini arkasına alan Devrim Muhafızları Ordusunun eski üyesi Ahmedinejad seçimlerden zafer ile ayrılmıştır. Devrimci ruha sahip Ahmedinejad ılımlı ve reformist olan Hatemi ve Rafsancani'den çok daha farklı bir dış politika izlemiştir. Kısaca Ahmedinejad devrimci lider Humeyni'nin dış politika anlayışını yeniden canlandırmaya çabalamıştır. Bu çerçevede İslami devrime geri dönüş, İslam anlayışı ve ideolojisine sık sık vurgu yapmıştır. Dış politika da sert bir söylem tarzı benimseyen Ahmedinejad Batı ve ABD ile yapıcı ilişkiler kurmaktan kaçınmıştır. Ayrıca ülkedeki ekonomik sorunlara rağmen nükleer program konusunda ciddi adımlar atmaktan kaçınmıştır (Efegil, 2012: 67).

Agresif dış politika anlayışı ve İsrail aleyhindeki söylemleri bölge ülkeleri ve İsrail'i rahatsız etmiştir (Yurdakurban, 2007: 25). 2013'te oyların yarısını alarak iktidara gelen Hasan Ruhani selefi Ahmedinejad'tan farklı bir dış politika izlemiştir. Devrimci ve sert söylemlerin ağır bastığı Ahmedinejad döneminin tersine Ruhani'nin yumuşak politikası Batının sempatisini kazanmıştır. Ruhani, ABD ve diğer batılı ülkelerin yaptırımlarından dolayı kötüye giden ekonomisini düzeltmek ve bu yaptırımları sonlandırmak için P5+1 olarak bilinen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi ülkeleri ve Almanya ile nükleer enerji programı konusunda uzlaşmaya varmıştır. Ruhani bu hamle ile uluslararası siyasetteki imajını da iyileştirmek için adım atmış olmaktadır. Ayrıca İran nükleer müzakereler neticesinde dış dünyayla iyi ilişkiler içerisine girerek ekonomik iyileşmeye dair umutların da doğmasına zemin hazırlamıştır. 2016 yılında ABD'nin 45. Başkanı olarak göreve gelen Donald Trump döneminde ilişkiler tekrar bozulmuştur. Ayrıca İran'ın Yemen başta olmak üzere Arap Baharı'yla birlikte iktidar değiştiren ve iç savaş eşiğine gelen ülkelere müdahale etmesi de ilişkilerin bozulmasında rol oynayan temel unsurlardan bir tanesidir. Ancak Kudüs Gücü'nün komutanı Kasım Süleymani'nin ölümü ve 2021'de ABD'de iktidara gelen Joe Biden birlikte ABD'nin Ortadoğu'daki etkinliğini artırması ile İran'ın daha sıkıntılı bir döneme girmesine ve dış dünyadan dışlanmasına da yol açmıştır (Demir, 2020: 18-19).

Yemen'in İran Açısından Jeopolitik ve Stratejik Önemi

Arap Yarımadası'nın kilit bir noktasında yer alan Yemen İran jeopolitiği açısından birçok alanda önemli bir rol oynamaktadır. Yemen stratejik önemini daha çok batı ve güney kıyılarında yer alan Kızıldeniz, Aden Körfezi ve Arap Denizi'ne borçludur. Ayrıca İran

açısından Yemen'in jeopolitik ve stratejik önemini artıran diğer bir unsur da petrol ve ticaret için önemli geçiş kapısı olan Kızıldeniz'i Aden Körfezi'ne bağlayan Babülmendep Boğazı'dır. Ayrıca İran destekli Husilerin Babülmendep Boğazı'nı kapatmaları durumunda uluslararası petrol transferinin yaklaşık % 20'sini engellemiş olmaktadır. Kısaca Yemen stratejik ve jeopolitik önemi dolayısıyla İran ve Suudi Arabistan'ın rekabet sahası haline gelmiştir. Özellikle de İran'ın Yemen'in Hizbullah'ı olarak gördüğü Husiler vasıtasıyla Kızıldeniz'de söz sahibi olmaya başlaması rakip iki devlet arasındaki rekabeti ve sürtüşmeyi hat safhaya çıkartmıştır. Hegemonya mücadelesinde kullanan bir diğer argüman da İran ve Suudi Arabistan'ın menfaatleri uğruna kullandıkları din ve mezhep kartıdır. 1979 İran İslam devrimiyle birlikte İran dış politikasında radikal değişimler yaşanmıştır. Devrimden sonra Şii ideolojisine sık sık vurgu yapan Humeyni İran iç ve dış politikasında Şii teori ve fikirlerine ayrı bir önem atfetmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise İran Şii Hilali Projesi kapsamında Şii nüfusa sahip ülkelerde nüfuzunu artırmak için Şiiliği dış politikada bir argüman olarak kullanmaktadır (İvak, 2019: 95-96). Şii Hilali içerisinde yer alan ülkelerin başında Lübnan, Yemen, Suriye, Bahreyn, Irak ve Şii nüfusa sahip olan diğer Sünni ülkeler gelmektedir. Bu durum da Yemen, İran'ın dış politikasında Şii ideolojisi aracılığıyla iç siyasetine müdahale ettiği ülkelerin başında gelmektedir (Tamer, 2017: 47).

Ayrıca Şii nüfusun İran güvenlik politikalarına katkı sunmaları yanı sıra zengin kaynaklara sahip bölgelerde yaşaması dolayısıyla İran'a büyük bir avantaj sağlamaktadır. Özellikle Humeyni iktidarında SSCB'nin Afganistan işgali ve iktidarından sonra ABD'nin Afganistan ve Irak işgali, Selefilik ideolojisini benimseyen DEAŞ'ın bölgedeki etkin faaliyetleri ve 2011'de başlayan halk hareketiyle Şiilik ideolojisi önemli bir unsur haline gelmiştir. İran bölgede güç dengesinin değişmesinden sonra dış politika da Şiiliği yumuşak güç olarak kullanmaktan caymıştır. İran'a bağlı Devrim Muhafızları Ordusu'nun bölgede Şii gruplara bağlı milis güçlere askeri eğitim ve operasyonel destek vermesi bu kanıyı destekler niteliktedir. Ayrıca İran hükümeti DMO aracılığıyla Şii gruplarla patronaj ilişkisi kurmaktadır. Bu kapsamda Yemen İran Şii jeopolitiğinde önemli bir rol oynamaktadır. Yemen'in İran için diğer bir stratejik önemi ise Afrika kıtasına uzanan köprü konumunda olmasıdır. Yemen'in Asya ve Doğu Afrika kıtalarının geçiş noktasında olması ve İran'ın bu stratejik konum aracılığıyla Afrika'da etkinliğini artırmak istemesi Yemen'in İran açısından jeopolitik ve stratejik önemini göstermektedir. İran ayrıca bu bağlantıyla Afrika'da Şiilik unsurunu etkin kullanabilecek olmasının yanı sıra Suudi Arabistan'ın da çıkarlarını kendi

lehine tehdit edebilecektir. İran Afrika'daki etkinliğini ve çıkarlarını Şii milis grup olan Husiler aracılığıyla kazanmaktadır. İran bu kapsamda elde ettiği avantajlarla Husileri desteklemek ve Afrika kıtasındaki amaçlarını gerçekleştirmek istemektedir. Ancak İran'ın bu amaçlarına ulaşabilmesi için de Husilerin devlet olma özelliği kazanması gerekmektedir. Bu kapsamda İran'ın Afrika'daki emellerine ulaşması için uzun bir süreç gerekmektedir. İran Husiler aracılığıyla Yemen'in jeopolitik ve jeoekonomik değerlerini kullanarak Suudi Arabistan'ı bölgede kuşatmayı amaçlamaktadır. İran'ın uzun vadeli hesaplarına göre eğer Suudi Arabistan'ın kuşatma politikası başarılı olursa bu diğer Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinde de domino etkisi yaratacaktır. Böylece İran'ın Şii ideolojisi de kolay yayılma imkânı bulabilecektir. Aynı zamanda İran'ın "Pers Hayat Sahası" kuramında Yemen'in Afrika'ya açılan kapısı konumunda olması stratejik açıdan önem arz etmektedir. Ayrıca Irak'ta ABD işgali sonrası oluşan istikrarsızlık ile Yemen ve Suriye'de Arap Baharı'yla birlikte patlak veren iç savaş İran'ın Devrim ihracı ve Şii ideolojisinin yayılmasını hızlandıran temel unsurların başında gelmektedir. İran bu süreçte Yemen'de Şii milis grup Husiler aracılığıyla durumu lehine yönetebilmeyi elde etmiştir. Diğer bir deyişle İran'ın bölgedeki temel amacı Şii unsurlar aracılığıyla krizi kendi lehine yönetebilmek ve rakibi Suudi Arabistan'ı da kendi çıkarları çerçevesinde kuşatmaktır (Tamer, 2017: 47-48).

Yemen Krizinde İran ve Ensürallah Örgütü

Basra körfezinin önemli gücü olan İran ile Suudi Arabistan arasındaki hegemonya mücadelesi dolayısıyla Yemen uzun yıllardır İran gündemini işgal etmektedir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Tahran'ın bölgesel nüfuz mücadelesi Riyad ve Riyad öncülüğünde Tahran'a karşı başlatılan kuşatma ittifakını rahatsız etmiştir. Riyad ulusal güvenliğini garantiye almak için ABD ve İsrail gibi yeni müttefiklerin desteğine ihtiyaç duymuştur. Ancak Riyad ve ABD arasındaki silah alışverişi bölgesel güvenlik ve istikrarı tehdit ettiği gibi Tahran ve Riyad arasında oluşabilecek güvenlik krizine de davetiye çıkarmıştır. Riyad'ın bölgesel rakibi İran kendisine yönelik tehditleri bertaraf etmek, bölgesel çıkarlarını korumak ve rakiplerinin nüfuzunu kırmak için vekâlet savaşı politikasını kullanmaktadır. İran'ın bu politikası daha çok 1979'da Şah rejiminin yıkılmasıyla ve yerine Humeyni liderliğinde İslami rejimin kurulmasıyla daha belirgin hale gelmiştir. Humeyni'nin İran'ı 1980'lerde Sünni kesime karşı Şii ideolojisini kullanarak Şii nüfusa sahip ülkelerin din

anlayışını resmi diniyle senkronize etmeye çalışarak bu ülkelerin iç siyasetine müdahale girişiminde bulunmuştur. Tahran bu çerçevede Yemen’de Sünni ekole yakınlığıyla bilinen Zeydi Şiilere karşı yumuşak gücünü kullanarak ülkenin iç siyasetine müdahale etmiştir. İran bu bağlamda kendisinin fikri ve ideolojik alt yapısını oluşturan ve daha çok Şah’ın despotik yönetimine ve Lübnan’daki işgalci İsrail güçlerine karşı oluşturulan Hizbullah modeline benzeyen ve Husilerin askeri kanadı olan Ensarullah Örgütü aracılığıyla müdahalede bulunmuştur (Koç, 2019). Askeri kanadının liderleri Bedreddin el-Husi ve oğlu Hüseyin Bedreddin el-Husi İran ve Lübnan’da Şii eğitim veren okullarda dersler almıştır dolayısıyla hem büyük oranda İran’ın ideolojik ve fikri alt yapısına sahip Lübnan’da askeri ve siyasi parti olan Hizbullah’tan hem de İran İslam Devrimi lideri İmam Humeyni’ni tarafından geliştirilen Velayet-i Fakih doktrininden etkilenmiştir. Bu durum İran’ın Zeydi Husilerle tarihsel ilişkiler içerisinde olduğunu ve birbirlerini de zaman zaman desteklediklerini göstermektedir (Kızılay, 2021).

Ancak Yemen hükümeti ve diğer bölgesel ve küresel aktörler tarafından İran’ın Husilere lojistik, finansman ve askeri teçhizat desteği verdiğini yanı sıra DMO (Devrim Muhafızları Ordusu)’nun da Şii milis güçlerine askeri eğitim verdiğini iddia etmelerine rağmen bu iddialar Tahran hükümeti ve Şii milis güçleri tarafından inkâr edilmiştir (Sinkaya, 2015: 60-62). 2009-2011 yılları arasında İran’a ait gemilerin Yemen’deki Şii milislere silah ve diğer savaş malzemeleri sevk ettiği uluslararası kanıtlar dâhilinde ve BM tarafından doğrulanmıştır. 2015-2016 yılları arasında ise İran destekli isyancıların İran yapımı silah kullandığını ve birbirleriyle bağlantı içerisinde olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca Husilere askeri malzeme taşıyan birçok İran gemisi ele geçirilmiştir (<https://www.ankasam.org>).

Arap Baharı’nın Yemen’de vuku bulmasıyla muhaliflere karşı daha fazla direnemeyen Salih, 33 yıldır demir yumrukla yönettiği Yemen’de iktidarı yardımcısı Hadi’ye bırakmak zorunda kalmıştır. Tek adam olarak seçimlerden zaferle çıkan Hadi bütün siyasi kesimleri “Ulusal Diyalog Konferansı” adında tek bir çatı altında toplamıştır. Amaç siyasi krizin daha fazla büyümeden geçiş sürecini diplomatik kanallarla çözmektir. Tüm kesimlerin olumlu tepkilerine rağmen Ensarullah’ın süreci tanımaması ve başkent Sana’da kontrolü ele geçirmesi İran’ın da Yemen’in iç siyasetine müdahale etmesine davetiye çıkartmıştır (Sinkaya, 2015: 60-62). Tahran’ın meşru hükümeti hiçe sayarak Husilerle

birçok alanda anlaşma imzalayarak ikili ilişkilerini geliştirmiştir. Ayrıca Tahran Husilerin uluslararası siyasette tanınması ve söz sahibi olması için yoğun çabalar harcamaktadır (Kızılay, 2021). Tahran'ın Yemen'in içişlerine karıştığı iddialarını güçlendiren etken ise Yemen güvenlik güçleri ve Husi milis güçleri arasında 2004'te başlayan çatışmalardır. İran'ın özellikle dış politikasında Şii nüfusa sahip ülkelere yönelik mezhep temelli projesini yaymaya devam etmesi bu iddiaları destekler niteliktedir (Sinkaya, 2015: 60-62). Husilerin Yemen'de etkin olmasından sonra ortaya atılan iddialar Tahran hükümeti tarafından inkâr edilemez hale gelmiştir. Salih döneminde normal seyirde devam eden Tahran-Yemen ilişkileri Hadi döneminde bozularak bölgesel rakibi Suudi Arabistan'ın lehine güç dengesinin bozulmasına yol açmıştır. Ayrıca Hadi döneminde istenmeyen Tahranlı diplomatlar zaman zaman Yemenlilerin saldırısına da uğramıştır. Öte yandan Hadi Tahran'ı ülkedeki isyancı grupları desteklemekle suçlamıştır. Bu bağlamda İran gemilerinin Husi milislere destek verdiği iddiasıyla durdurulduğu ve Hadi'nin Tahran aleyhinde sert açıklamalar yaptığı da zaman zaman gündeme gelmiştir. Arap Baharı'ndan sonra Husilere karşı önemli noktalarda kontrolü kaybeden Hadi hükümetinin İran'dan siyasi çözüm için teklifte bulunmasına dair iddialar ortaya atıldıysa da iddiaları doğrulayan somut verilere rastlanmamıştır. Hadi ve Husi güçlerinin uzlaşmasından sonra ise Tahran hükümet yetkililerinden farklı mesajlar gelmiştir. Dışişleri Bakanlığı uzlaşmayı olumlu karşılarken Devrim Muhafızları Ordusu komutanlarından tuğgeneral Muhammed Rıza Nakdi ve İran dini liderin başdanışmanı Ali Ekber Velayeti'den gelen mesajlar ise İran-Husi ikili ilişkilerini su yüzüne çıkartacak ve ortaya atılan iddiaları doğrular nitelikteki açıklamaların başında gelmiştir. Velayeti, İslami uyanışa geçen Husi ailesinin gerçekleştirdiği devrimden hoşnutluğunu şu ifadelerle dile getirmiştir; *'Hizbullah'ın Lübnan'da üstlendiği rolü, Ensarullah'ın da Yemen'de üstlenmesini umut ediyorum'* şeklinde açıklama yapmıştır (<https://www.aa.com.tr>).

Ensarullah'a bağlı militanların 15 Şubat 2015'te yönetime el koymasına üzerine Körfez ülkeleri tepki olarak Yemen'deki büyükelçiliklerini kapatmıştır. Ayrıca BM'ye de çağrıda bulunarak krizin daha fazla tırmanmadan duruma acil siyasi bir çözüm üretmesi gerektiğine değinmişlerdir. Çağrı davetine Tahran hükümetinden olumlu açıklamalar gelmiştir. Öte yandan hükümetin önemle üzerinde durmasına rağmen Tahran'da bazı kesimler Husi milisleri devrimci olarak görerek, Ensarullah'ın hükümet güçlerine karşı başarısını da Abdülmelik Husi'nin posterlerini açarak kutlamışlardır. Bu da İran Devrim ihraç

politikasının Ensarullah vasıtasıyla Yemen’de karşılık bulduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca DMO üyeleri Ensarullah’ın Hizbullah’ın Yemen’deki uzantısı olduğuna değinmiştir. İran’ın bölgedeki pozisyonu göz önünde bulundurulduğunda bu benzetmenin bölgesel rakipleri tarafından dile getirilmesi kaçınılmazdır. Tahran’ın Ensarullah ile bağlantısı hasebiyle bölgesel güç dengesini yakın zamanda tehdit edeceğini de göstermektedir. Ancak doğrudan İran tarafından temelleri atılan ve İran’ın fikri alt yapısı tarafından şekillenen Hizbullah bölgesel bir direniş hareketi iken Ensarullah ise Yemen’deki siyasi olaylar çerçevesinde oluşan ulusal bir harekettir. Bu nedenle İran ve Hizbullah arasındaki ilişki İran-Husi arasındaki ilişkiden daha güçlüdür. Ayrıca Ensarullah ülkedeki Sünni örgüt, küresel ve bölgesel güçlerle çatışmasına rağmen rakipleri karşısında ciddi bir başarı elde etmiştir. Ensarullah daha sonra Yemen’in güneyinde büyük bir güç elde eden Selefî örgüt El-Kaide’yi ortadan kaldırmak için yoğun çaba harcamıştır. Husi lideri Abdülmelik Husi hükümet güçlerinin ülkedeki El-Kaide varlığına göz yumduğunu ve pasif davrandığını belirterek bu durumun sorumluluğunu üstlendiklerine değinmiştir (Sinkaya, 2015: 60-62).

İran için Yemen’in önemli olmasının temel sebebi yukarıda da bahsedildiği üzere, Yemen’in Tahran’ın dış politika amaçlarına hizmet ediyor olmasıdır. Özellikle İran dış politikası için bazı unsurlar hayati önem taşımaktadır. Bu unsurların başında İran’ın ideolojik mücadelesi, jeopolitik üstünlüğü, Şii Hilali ve Devrim ihracı projesi gelmektedir. Ayrıca Yemen’in Tahran’ın Afrika’ya açılan ayağı olması ve bölgesel rakibi Riyad’ı tehdit eder hale gelmesi açısından önemlidir. İran Ensarullah vasıtasıyla stratejik noktalarda kontrolü ele geçirerek Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerini tehdit ederek bölgesel güç dengesini lehine çevirmiştir. Yemen’in stratejik noktalara yakın olması İran’ın bölgede jeopolitik üstünlük kazanması için önemli rol oynamaktadır. İran ayrıca gerek İslam devriminden önce gerek devrimden sonra sıkı ilişkiler geliştirdiği Husi ailesini kutuplaştırarak Ensarullah örgütünün temelini atılmasında pay sahibi olmuştur. Tahran adı son yıllarda sıkça geçen Irak’ta terör örgütü olan DEAŞ’a karşı kurulan Gönüllü Halk Birlikleri olarak da bilinen Haşdi Şabi örgütüne benzer bir model yaratmak istemektedir. Tahran Lübnan’da Hizbullah aracılığıyla yakaladığı başarıyı Yemen’de Ensarullah aracılığıyla yakalamak istemektedir. Ayrıca Tahran vekil savaşçıları bölgesel ve küresel aktörlere karşı savunma amaçlı kullanmaktadır. Bu bağlamda Yemen’deki Ensarullah Örgütü de Tahran savunma sistemi için önemli bir rol oynamaktadır (Koç, 2019).

Yemen'in İran'ın Güvenlik Politikalarına Etkileri

Bir ülkenin Milli Güvenlik Doktrini için yumuşak güç ve sert güç unsurları önemli kavramların başında gelmektedir. Yumuşak güç unsurlarının başında ideoloji, dini değer ve inançlar gelirken sert güç unsurlarının başında ise askeri, politik ve ekonomik kapasite gelmektedir. Bir devlet bu soyut ve somut unsurları kullanarak hem uluslararası siyasete söz sahibi olabilir hem de rakiplerinden gelen tehditleri bertaraf edecek avantaja sahip olabilmektedir (Yeğin, 2017: 11-12).

İran'ın bu avantajı elde etmesi için ulusal güvenlik doktrininin bir parçası sayılan füze savunma sistemi ve sert gücün önemli bir unsuru olan askeri kapasitesini artırması gerekmektedir. İran'ın ulusal güvenlik doktrini ve bölgesel çıkar faaliyetleri stratejik noktalar hâkimiyeti, İsrail, Şii nüfusa sahip ülkeler ve kendisine tehdit olarak algıladığı Sünni ülkeler çerçevesinde şekillenmektedir. İran'ın bu bağlamda rakiplerine karşı güç dengesini lehine çevirmek için enerji jeopolitiğinde sahip olduğu merkezi konumu koruması, savaş kapasitesini artırması ve silahlı kuvvetlerin önemli bir birimi ve İran'ın füze sisteminin koruyuculuğunu üstlenen DMO'nun gelişmesinde gereken rolü üstlenmesi gerekmektedir (Coşkun, 2015: 21-23). Önce Irak'ta ardından 2011'de Arap Baharı'yla birlikte iç savaşa sürüklenen Suriye'de çatışmaların seyrinin değişmesinden sonra Arap Baharı'nın bir diğer durağı da Yemen olmuştur. Yemen'de Şii milislerin yönetime karşı ayaklanmasıyla birlikte bölgede güç dengesi İran lehine değişmiştir. Yemen'in yaklaşık % 35'in üzerinde Şii nüfusunun olması dolayısıyla İran kendine alan açabileceği önemli bir mevzi olarak görüp bu bölgeyi değerlendirmiştir. Böylece Yemen'deki çatışmaya vekil savaşçılar aracılığıyla dâhil olarak baş aktör rolüyle sahada yerini almıştır. Ayrıca Irak'ta DEAŞ'a karşı mücadele veren Şii gruplardan oluşan İran destekli Haşdi Şabi milis güçlerinin DEAŞ'ın Irak'ta zayıflamasıyla birlikte İran'ın tüm gücünü Yemen'de toplamaya başlamasına yol açmıştır (Tamer, 2017: 49-50). Aynı zamanda İran Husiler vasıtasıyla 1979'dan sonra gelenek haline getirdiği vekil aktörler aracılığıyla savunma stratejisi ile konvansiyonel düzeyde bir savaşa dâhil olmadan küresel ve bölgesel rakiplerine karşı kendisini savunma ve güvenliğini garanti altına alma fırsatı yakalamıştır (Kurt, 2019: 308). Ayrıca İran bölgesel rakibi Suudi Arabistan'a karşı da Yemen'de jeostratejik açıdan önem taşıyan enerji ve ticaret güzergâhlarında bulunan yerlerde Husiler aracılığıyla da söz sahibi olabilmek fırsatı elde etmiştir. Özellikle Yemen Ortadoğu petrolünün Kızıldeniz ve Aden Körfezi üzerinden

dünya pazarlarına transfer edilmesi dolayısıyla kilit bir noktada yer almaktadır. Yemen'in jeostratejik konumu geniş çaplı değişimlere yol açması ve bölgenin yeniden dizayn edilmesi bakımından kritik önemdedir (Öztürk, 2019: 96). Bu da Yemen'in İran'ın güvenlik politikaları açısından önemini ortaya koymaktadır. Kısaca İran rakiplerini zayıflatmak ve bölgesel çıkarlarını korumak ve genişletmek için vekil savaşçılar aracılığıyla sınır ötesi mücadeleler vermektedir. Özellikle Ortadoğu coğrafyasında Şii Hilali Projesi kapsamında güvenlikleştirdiği Yemen başta olmak üzere Şii nüfusa sahip ülkeler İran için hayati önem taşımaktadır. İran güvenlikleştirdiği ve hayati önem atfettiği bu sorunlar güvenlik kaygılarını derinleştirmektedir. Bu nedenle İran bu sorunları aşmak için sağlam adımlar atmaktadır. Bu bağlamda İran milli güvenlik doktrini daha çok Şii Hilali ülkeleri ve Şii jeopolitiği çerçevesinde şekillenmektedir. Yemen bu açıdan İran güvenlik doktrininde giderek önem kazanmaktadır. İran böylece gerek Husiler gerekse diğer Şii milislerden oluşan güvenlik çemberi sayesinde kendi milli güvenliğini koruyabilecek ve sınır ötesinden gelen tehditleri de engelleyebilecektir. İran kısaca gelen tehditlere karşı kendisini savunabilmek için Şii güvenlik çemberini kalkan olarak kullanmaktadır (Tamer, 2017: 49-50)

İran Açısından Yemen'in Geleceği

İran jeopolitik önemi hasebiyle tarih boyunca büyük güçlerin rekabet ve çatışma sahası olmuştur. Ancak büyük güçler İran coğrafyasından çekilmesine rağmen İran sürekli bir işgal sendromu ve sürekli bir çevrilmişlik hissinden kurtulamamıştır. Bu nedenle İran varlığını devam ettirebilmek için tehdit olarak gördükleri aktörlere karşı periferi ve periferi ötesinde müdafaaya geçmeye çalışmıştır (Jahangiri, 2019: 613). Bu ekseninde İran bölgesel rakip olarak gördüğü Suudi Arabistan'ı çevrelemek istemiştir. Ayrıca İran Yemen'de dünya enerji akışı açısından stratejik öneme haiz Babül Mendep Boğazı'nı Husiler vasıtasıyla kontrol altına almak istemiştir. Tabi amaçlarına da sert güç ve yumuşak güç unsurlarına başvurarak ulaşmaktadır (Ünal, 2016: 335). İran aynı zamanda Babül Mendep Boğazı'nı kendisine uygulanan yaptırımlara karşı dengeleyici bir unsur olarak da kullanabilecektir. İran böylece bu politikalarla hem varlığını devam ettirebilecek hem de bölgede etkinliğini artırabilecektir. Yemen'de etkisini devam ettirebilmek için Tahran'ın güvenliği önemli parametrelerin başında gelmektedir (Jahangiri, 2019: 616). İran Yemen'de genel olarak iki boyutlu bir dış politika izlemektedir. Sert güç politikası ekseninde Yemen'deki Zeydi

Husilere ekonomik, politik ve silahlı destek verirken yumuşak güç politikasında ise sert güç politikasından farklı olarak toplum mühendisliği diyebileceğimiz başka bir din, medya, altyapı ve eğitim desteği vermektedir. Bu sayede Husiler aracılığıyla Yemen’de ideolojisini ayakta tutabilecektir (Ünalmiş ve Başaran, 2019: 63-64). Böylece İran Yemen’de Husilere destek vererek Yemen politikasına dâhil olmuştur. Ayrıca realist bir dış politika izleyerek Yemen’i araçsallaştıran Tahran’ın Yemen geleceği için yapacağı hamleler önem arz etmektedir. Bu nedenle Tahran Yemen gündemini yakından takip etmektedir. 2015 yılında Yemen’de iç savaşın patlak vermesi ve Riyad öncülüğünde başlatılan askeri operasyon nedeniyle hem alt yapısı zarar görmüş hem de insani kriz de derinleşmiştir (Koca, 2021: 231).

BM (Birleşmiş Milletler) Yemen’deki insani krizin daha fazla derinleşmemesi için uluslararası topluma acil insani yardım çağrısında bulunmuştur (<https://tr.euronews.com>). BM’nin çağrısına karşılık İran hükümetinden cevap gecikmemiştir. İran hükümeti her türlü yardım ve diyaloga hazır olduğunu açıklamıştır. Ayrıca İran hükümeti Yemen’de siyasi çözüm için meşru hükümete karşı ayaklanan Husilerin de içinde bulunacağı bir iktidar yapısı kurulması fikrini de dile getirmiştir. İran uzun zamandır Yemen siyasetinden dışlanan ve Ortadoğu coğrafyasında başlayan halk hareketleriyle birlikte devrik lider Salih iktidarına karşı Yemen’de önemli noktalarda kontrolü ele geçiren Zeydi Husilerinin Yemen siyasetinde söz sahibi olmasını hedeflemiştir (Semin, 2017: 89-90). İran’ın bu kararını olumlu karşılamayan Suudi Arabistan Yemen’de statükonun korunması ve Salih’in partisi olan Genel Halk Kongresi liderliğinde tekrar bir hükümetin kurulması talebinde bulunmuştur. Talebinin karşılık bulması için de Husilere karşı çatışmanın dozunu artırmıştır. BM’nin diplomatik çaba ve girişimlerine rağmen Tahran ve Riyad’ın abartılı taleplerinden vazgeçememesi nedeniyle Yemen’de siyasi bir çözüm üretilmemiştir. Ancak Yemen’deki durumun siyasi bir çözümden uzak olması İran’ın da buradaki hedeflerini baltalamıştır. Bu durum daha çok bölgesel rakibi Suudi Arabistan ve Yemen’deki meşru otoriteye karşı desteklediği Husilerin başarısız olmasından kaynaklanmıştır. Tahran rakibi Riyad’a karşı bölgedeki etkinliğini artırmak için Husilere askeri eğitim vererek Hizbullah modeli bir güç oluşturma çabasına girişmiştir (<https://t24.com.tr>). Bu bağlamda İran, Husilerin de ülke siyasetinde söz sahibi olabileceği bir gelecek tayin etme ve bölgedeki nüfuzunu artırma hedeflerini hayata geçirmek için kısa zaman içerisinde harekete geçmelidir. Ancak Tahran hükümeti sert Yemen politikasına rağmen yine de Yemen’deki krizi diplomatik kanallarla

çözmek istemektedir. Fakat dış politikasında ve Ortadoğu'daki faaliyetlerinde önemli bir rol oynayan DMO'nun ve İran kabine üyelerinin arasındaki görüş ayrılığından dolayı Yemen'deki siyasi krizin diplomatik kanallarla çözülmesi pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca DMO hükümetlerin hoşnut olmadığı dış politikalarına karşı sempaticanlarıyla birlikte sert bir duruş sergilemektedir. Aynı şekilde çıkarlarının zedelendiğini düşündüğü dış politikaları engellemek için de sert bir tavır takınmaktadır (Farzam, 2020: 11-13). DMO benzer tavrı Yemen politikasında da sergilemektedir.

DMO'nun Zeydi Husilerin ülke siyasetinde söz sahibi olmasına veya kesin bir başarı yakalamasına kadar mücadele ve etkinliğini artıracaklarını dile getirmiştir. Ancak 2015 yılında bazı stratejik noktalarda kontrolü ele geçirmesinin dışında fazla bir başarı yakalamayan Husilerin DMO'nun Yemen'de hedeflemek isteklerinin pek de mümkün olmadığını göstermektedir. Bu nedenle DMO'nun kabine üyelerinin siyasi çözüm için Husilerin de içerisinde bulunacağı geniş çaplı bir hükümet kurulması talebini kabul etmeleri daha yerinde olacaktır. Ancak DMO ve Husilerin arasındaki sıcak ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda İran'ın "*ülkenin kuzeyinde, uluslararası arenada tanınan Husi liderliğinde bir hükümet*" kurmak istediği söylenebilir. Tahran hükümetinin asıl amacı ise artan mücadelenin dozunu düşürmek ve sıcak çatışmalar nedeniyle fay hatlarının derinleştiği Yemen'de diplomatik girişimler kanalıyla çözüm üretmek ve Husilerin ülke siyasetinde dışlanmasını engellemektir (<https://www.ankasam.org>).

Tahran hükümeti 6 Aralık 2018'de Yemen hükümeti ve Husiler arasında gerçekleşen Stockholm Barış Anlaşmasını olumlu karşıladığını öne sürmüştür. Ayrıca Tahran Hükümeti daha önceden de BM'ye sunduğu barış planı teklifini hatırlatarak Yemen'deki fiili savaşa son verilmesi ve kritik boyutlara ulaşan insani kriz için çözüm üretilmesi istediğini dile getirmiştir. Buna ek olarak da Tahran rejimi Husiler ve Yemen'deki hükümet yetkilileri arasında müzakerelerin başlatılması ve ülkede kurulacak geniş çaplı hükümette de Husilerin de söz sahibi olması talep etmiştir. Stockholm Barış görüşmeleriyle birlikte Hudeyde kenti kurtarılmıştır (Kurt, 2019: 318-319). Ancak koalisyon güçlerinin ülkedeki bazı önemli noktalarda hâkimiyet kurmak istemesi üzerine İran dış politikasında etkin bir rol oynayan DMO'nun Husilere ilişkin yeni hamlesi de tartışma konusu olmuştur. Aynı zamanda ABD'nin de Riyad'a olan desteğine son vermesi üzerine İran'ın bölgesel rakibine karşı avantajlı duruma düşürmüştür (<https://www.ntv.com.tr>). Böylece DMO diplomatik

kanallarla çözüm üretmek yerine Husilere yönelik politikalarına ağırlık vermek isteğini ortaya koymuştur. Öte yandan koalisyon güçleri tarafından kurtarılan Hudeyde kenti dışında diğer kentlerde bilanço giderek ağırlaşmaktadır. Ayrıca ABD'nin yaptığı açıklamalara göre Yemen'de siyasi çözüm istemelerine rağmen DMO aracılığıyla Husilere her türlü askeri eğitim, lojistik ve diğer türlü desteği esirgemeyen İran'ın ve bölgesel rakibi Suudi Arabistan'ın çatışma hatlarını derinleştirdiğine değinmiştir (<https://www.dw.com/tr>).

Yine ABD'nin 2018'te yaptığı açıklamaya göre İran'ın rakibi Suudi Arabistan'ın bölgedeki etkinliğini kırmak için Husilere destek amaçlı gönderdiği İran yapımlı hava araçlarını ele geçirdiğini dile getirmiştir. ABD, İran'ın BM'nin uyguladığı ambargo kararını hiçe sayarak Husiler aracılığıyla hem Yemen'de hem de bölgede nüfuzunu artırmak istediğini belirtmiştir. Bu durum İran Dışişleri Bakanlığı'nın DMO'dan farklı bir politika izlemediğinin de altını çizmektedir. İran ayrıca nüfuzunu genişletmek ve rakiplerine karşı kendini savunmak için balistik füze geliştirmektedir. İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, bu durumu şu ifadelerle açıklamıştır ; *“Bize neden füze geliştirdiğimizi soruyorlar. Kendimizi başka nasıl savunacağız. İran'ın kendini savunmaktan başka çaresi kalıyor mu? Uluslararası hukuk çerçevesinde savunma yeteneklerimizi geliştirmekte kararlıyız.”* Bu durum Tahran'ın gelecekte Yemen'de etkin bir rol oynayacağını göstermektedir. Ayrıca DMO üst düzey komutanlarının da Tahran rejiminin Husileri desteklediğini ve bölgesel çıkarları için işlevselleştirdiğini dile getirmiştir. Üst düzey komutanlardan biri *“Yemenlilerden Suudi Arabistan'a ait iki petrol gemisine saldırılarını istedik. Onlar da bunu yaptı.”* şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bu durum DMO ve İran Dışişleri Bakanlığının dış politikada anlaşmazlık yaşadığını göstermektedir. Böylece Tahran hükümeti Yemen dosyasına ve Yemen'in geleceğine yönelik hassas bir politika ve denge izlemelidir. Dışişleri Bakanı Zarif bu politikayı şu şekilde ifade etmiştir ; *“Ruhani 'nin yaklaşımı, direniş politikaları ile dış politikaya esneklik kazandırma arasında hassas bir dengeleme eylemi gerektirmektedir.”* Tahran hem bölgede nüfuzunu artırmak hem de Yemen'de fiili savaşın son bulmasını istemektedir (<https://www.ankasam.org>).

Aynı zamanda bölgede küresel aktör olan ABD'nin Yemen'deki barış ve çözüm için İran'a ihtiyaç duyduklarına değinmiştir. BM Yemen Özel Temsilcisi Martin Griffiths'in İran'a resmi ziyaret gerçekleştirmesi bu kanıyı destekler niteliktedir. İran ABD'nin Yemen açılımını olumlu karşılayarak, Yemen Krizi sayesinde uzun zamandan beri nükleer enerji

programını nedeniyle devam eden diplomatik sorunlardan dolayı karşıt bir politika izlediği ABD ile de bir araya gelme fırsatı elde etmiştir. Ayrıca vekil savaşçıların giderek ülkede krizi derinleştirdiği ve İran'ın vekil savaşçıları vasıtasıyla bölgede giderek etkinlik kazandığı gerçeği dolayısıyla Yemen barış görüşmelerinde İran'ın önemli rolünü ortaya koyar niteliktedir. (Caner, 2021).

SONUÇ

Yemen'de bugün hala devam eden savaşın ekonomik, politik, mezhepsel ve tarihsel birçok nedeni bulunmasına rağmen bölgesel iki rakip olan Suudi Arabistan ve İran aralarındaki hegemonik mücadelenin dozunu artırarak ülkede fay hatlarının derinleşmesine neden olmuştur. Yemen büyük bir insani trajediyle karşı karşıya kalmasına rağmen Tahran ve Riyad'ın birçok cephede çatışan tarafların abartılı taleplerini göz önünde bulundurarak kendilerine yakın gruplara çıkarları doğrultusunda destek vererek çatışmanın seyrini değiştirmiştir. Çatışmanın şiddetlenmesinde mezhepsel nedenler önemli bir rol oynasa da diğer faktörlerin de büyük etkisi söz konusu olduğu için ülkede bir mezhep savaşı verildiği söylemek doğru değildir. Asıl sorun ülkenin zayıf ve parçalanmışlık devlet yapısından kaynaklanmaktadır. Bölünmüş yapı zamanla farklı mezheplerin benimsenmesine ve mezheplerin de Yemen'de faaliyetlerde bulunarak zamanla birer siyasi aktör olarak ortaya çıkmalarına neden olmuştur. İran ve Suudi Arabistan bu farklılıklardan faydalanarak çatışmayı mezhepsel bir boyuta taşımak istemiştir. Ülkenin kırılma yapısı göz önünde bulundurulduğunda ülkenin içinde bulunduğu durumda kendi imkânlarıyla güvenlik, siyasi ve sosyal problemlerin üstesinden gelmesi mümkün gözükmemektedir. Tarihi çatışmalarla geçen Yemen daha önceleri de iç savaş ve bölgesel güç mücadelelerinin yaşandığı bir bölge olarak adından söz ettirmiştir. İran ve Suudi Arabistan'ın güç mücadelesi güçlü bir devlet mekanizmasının da oluşmasını engellemiştir. Yemen'in coğrafi yapısı, kabileler arasındaki çatışmalar, halkın yaklaşık % 35'ini oluşturan Zeydilerin ülke siyasetinde söz sahibi olmak istemeleri ve halk ile iktidar arasındaki anlaşmazlık bölünmeyi tetikleyerek siyasi bir birliğin oluşmasının önünü tıkamıştır. Yemen emperyalist güçlerin bölgede etkinliğini kaybetmesini lehine çevirerek siyasi birliğini kurmaya çabalamıştır. Kuzey Yemen ve Güney Yemen olarak bağımsızlığını kazanan iki devlet iç ve dış dinamiklerden kaynaklı pek çok sorunla uğraşmak zorunda kalmıştır. Farklı ideolojiler benimseyen iki devlet üstünlük mücadelesi

uğruna savaşarak devletlerini iflasın eşiğine getirmiştir. Ülkenin gelişmesi için birleşmeye yönelik yönelik talepler artınca her iki taraf 1990 yılında Ali Abdullah Salih liderliğinde birleşmiştir. Birleşme daha çok iki yapının birbiriyle rekabeti doğrultusunda şekillenmiştir. Rekabetin daha sonra iç çatışmaya evrilerek birçok kişinin hayatının kaybetmesine Salih'in ise Güney'e karşı ezici bir üstünlük elde ederek iktidarını güçlendirmesiyle neticelenmiştir.

Ancak Salih başa geldikten sonra uyguladığı yanlış politikalar nedeniyle günümüze kadar devam edecek olan Güney Yemen sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Güneyli ayrılıkçılar Salih'in ötekileştirme ve baskıcı politikalarına tepki göstererek ayrılık talebinde bulunmuştur. Salih dönemindeki ikinci önemli sorun da yine Salih'in yanlış politikalarından kaynaklanan Husi sorunudur. Salih'in kasıtlı olarak ekonomik ve politik ayrımcılık uyguladığı Husilerin 2004'te iktidarına karşı meydan okumasına neden olmuştur. Salih Husi ayaklanmasını sert bir şekilde bastırarak iktidarını sağlamlaştırdığını düşünürken ülkenin birçok yerinde kontrolü ele geçirerek hızla ilerleyen El-Kaide örgütü ile de ayrıca mücadele etmek zorunda kalmıştır. 2010 yılında emek, onur ve demokrasi gibi talepler doğrultusunda Tunus'tan başlayarak birçok Ortadoğu ve Afrika ülkesinde etkisini hissettiren Arap Baharı Yemen'de de etkisini hissettirmiştir. Arap Baharı'nın yer yer başarılı olması Yemen için ilham kaynağı olmuştur. Husiler başta olmak üzere halkın büyük bir kesimi Salih rejimini protesto etmek için sokaklara dökülmüştür. Halk ayaklanmalarını kontrol altına almayı başaramayan Salih ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Arap Baharı'yla Salih ve Husiler arasında başlayan güç mücadelesi Salih'in yetkisini yardımcısı Mansur Hadi'ye bırakmasıyla sonuçlanmıştır. Daha sonra mücadele Hadi hükümeti ve Husiler arasında ve sonrasında da İran ve Suudi Arabistan'ın müdahil olmasıyla çok taraflı bir mücadeleye doğru evrilmiştir. Aynı zamanda Tahran ve Riyad'ın jeopolitik ve ideolojik amaçları için savaşa müdahil olmasıyla kriz bölgesel bir sorun haline gelmiştir. Özellikle iki bölgesel gücün jeopolitik ve stratejik noktalara hâkim olma isteği onları Yemen topraklarında karşı karşıya getirmiştir. Yemen'in yeraltı kaynakları bakımından zengin olması, önemli ticaret ve su yolları üzerinde bulunmasının yanı sıra petrol ticaretinin de bu güzergâhlardan yapılması nedeniyle Tahran ve Riyad açısından jeopolitik ve stratejik öneme sahiptir. İran'ın İslam Devrimiyle başlayan jeopolitik ve stratejik güç mücadelesi Arap Baharı'yla güç dengesinin lehine değişmesi dolayısıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Özellikle İran'ın Husiler aracılığıyla başta Kızıldeniz olmak üzere birçok stratejik noktada kontrolü ele geçirmesi krizi tırmandırmıştır. İki ülkenin güç mücadelesinde güvenlik politikalarına katkı sunmaları açısından araç olarak

kullandıkları diğerk bir argüman da mezheptir. Özellikle İran bölgesel alanda nüfuzunu artırmak için dış politikada Şiiliği yumuşak güç olarak kullanmaktadır. Şiiliği dış politikada bir kalkan olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Yemen’de birçok alanda güç mücadelesi veren Tahran ve Riyad mezhebi sadece bir enstrüman olarak kullanmaktadır. Günümüze kadar devam eden güç mücadelesinde Yemen’in alt yapısı fazlasıyla zarar görmüştür. Eğitim, sağlık, işsizlik, göç, güvenlik gibi birçok problemle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Uluslararası toplumun müdahale etmemesi durumunda kriz giderek derinleşebilir. Ayrıca Suudi Arabistan öncülüğünde başlayan Kararlılık Fırtınası’nın da Yemen’e barış ve güven ortamı yaratmadığı gibi giderek amacından uzaklaşmıştır. Suudi Arabistan ve Batılı müttefiklerinin işbirliği nedeniyle İran’ın Aden Körfezi’ndeki etkisi azalmıştır. Kararlılık Fırtınası operasyonu nedeniyle Riyad hem ekonomik olarak darbe almaktadır hem de siyasi olarak yıpranmıştır. İki ülke arasındaki güç mücadelesi sadece Yemen’deki istikrarı değil Ortadoğu’daki istikrarı da etkilemiştir. Tahran ve Riyad arasındaki üstünlük mücadelesi aynı zamanda güvenlik ikilemi de oluşturmuştur. Her iki ülke de çıkarları uğruna Yemen gibi kırılgan yapıya sahip ülkelerde vekâlet savaşı yürütmektedir. Kendilerine yakın rejimlere destek vererek mevcut krizi derinleştirmektedirler. Tahran inkârlarına rağmen birçok kaynak tarafından Tahran’ın Husilere lojistik ve askeri destek verildiği doğrulanmıştır.

Yaklaşık altı yıldır devam eden savaşta BM’nin diğerk üçüncü taraf ülkelerinin müzakere ve diplomatik girişimlerine rağmen Yemen’deki çok taraflı çatışma bitmek yerine iyice derinleşmektedir. Birleşmiş Milletler Yemen Özel Temsilcisi Martin Griffiths ateşkesi sağlama ve kalıcı barış ortamını tesis etmek için taraftarlara çağrıda bulunmuştur. Tahran ve Riyad’ın Griffiths’in Yemen açılımına olumlu yaklaşımlarının yanında Yemen’in sorununun çözümüne dair tekliflerini de BM’ye sunmuştur. Tahran BM’nin ateşkes, kalıcı barış tesisine ve insani kriz çözümüne ek olarak Husilerin de içinde yer alacağı geniş çaplı ulusal bir hükümetin tesis edilmesini dile getirmiştir. Riyad ise Tahran’ın kararına karşılık olarak statükonun korunmasını savunmuştur. Ayrıca askeri operasyonlara hız vererek uzun zamandan beri Genel Halk Kongresi liderliğindeki iktidarı yeniden canlandırmak istemiştir. Tahran hükümeti sık sık Husilerin bir aktör olarak tanınmasını ve Husilerin geleceğinde söz sahibi olmadığı bir Yemen’de ateşkesin ve kalıcı barışın sağlanmasının mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Riyad ise Tahran’ın diyalog tekliflerine sürekli karşı

çıkmaktadır. Bu bağlamda Tahran ve Riyad arasındaki rekabet, jeopolitik hesaplar ve karşılıklı düşmanlık bitmediği sürece ve yanı sıra uluslararası kararlı bir yaklaşımın söz konusu olmadığı sürece hem Yemen hem de Ortadoğu coğrafyası istikrara kavuşmayacaktır.

ÇÖZÜM VE ÖNERİLER

* Tarafların BM girişimiyle başlatılan müzakere sürecine kararlı bir şekilde destek vermeleri ve barış görüşmelerinin de başarıya ulaşması için silahları bırakması gerekmektedir.

*Tarafların ateşkes kararına uyması, BM ve diğer uluslararası örgütler gözleminde silahlar toplanmalıdır.

* Anayasa yeniden düzenlenmeli ve çatışma boyunca zarar gören ordu ve hukuk yeniden tesis edilmelidir.

* İnsani krizin derinleştiği bölgelere güvenli bir şekilde yardımların ulaştırılması günlük hayatı kolaylaştırabilir.

* Hasar gören eğitim ve sağlık kurumlarının yeniden tesis edilmesi özellikle halkın sağlık olanaklarına erişmesini ve personel, tıbbi cihaz ve ilaç gibi eksiklerinin giderilmesi çalışılmalıdır.

* Tahran ve Riyad'ın aralarındaki güç mücadelesini bitirmeleri istikrara giden yolun önündeki engelleri kaldırabilir.

* Savaşın fiilen sona ermesi için savaşa ayrılan bütçenin ortadan kaldırılması, taraflar arasındaki silah alışverişinin yapılmasının önlenmesi ve BM'nin bu yöndeki çağrılarının dikkate alınması gerekir.

* Riyad'ın uyguladığı ekonomik yaptırımları kaldırmasıyla ekonomik hayat ve ticaret normale dönebilir.

* Küresel güçlerin ve uluslararası kuruluşların desteğiyle devlet mekanizması yeniden inşa edilebilir.

* Ülkenin bütünlüğünün korunması açısından geniş çaplı ulusal bir hükümet tesis edilmelidir.

* Tüm tarafların katılabileceği adil ve demokratik seçimler yapılmalıdır.

* Başa gelecek yeni rejimin Salih'in nepotist politikalarının bir daha uygulanmamasına ve liyakatin esas alınmasına dikkat etmelidir.

* Çatışma esnasında hasar gören ya da yıkılan kamu binalarının yeniden inşa edilmesi ve liyakatin dikkate alınması şartıyla gerekli personeller istihdam edilmelidir.

* Riyad öncülüğünde başlatılan askeri operasyon nedeniyle evsiz kalan halkın ihtiyaçlarının karşılanması ve yeni evlerin yapılması gerekir.

* Halkın güvenli gıda ve temiz suya erişiminin kolaylaştırılması sağlamalıdır.

* Son olarak da Riyad ve Tahran'ın Yemen üzerindeki abartılı çıkarlarından vazgeçmesi ve güç mücadelesini bırakması kaybolan istikrarı yeniden getirebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2018). *Devrim sonrası İran dış politikasının bölgesel güvenliğe yansması* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Acet, G.S. (2017). Yemen’de İç Savaş ve İnsani Krizin Boyutları. *Sosyal Bilimler Çalışmalar Dergisi*, 13,114-125.
- Açıkalın, S., Coşkun, G., & Laçiner, S. (2010). *Yemen Dosyası, Fakirlik ve terör kaskacında bir ülke* (Vol. 41). USAK Books.
- Akdoğan İ. (2016). ‘İran Devrimden Arap Baharına Suudi Arabistan- İran İlişkileri. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 8(73), 16-19.
- Akdoğan, İ., & KALAYCI, R. (2014). Suudi Arabistan’da İhtiyaci Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 155-184.
- Akpınar, K. (2019). *Yemen Krizi Ve Dış Müdahaleler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Akyurt, M.A. (2010). Yemen 2010. *Ortadoğu Yıllığı*.
- Alowaa, A. (2019). *Siyasi Aktivizm Aracı Olarak Sosyal Medya: Yemen Örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alturkı, H. A. (2019). *Yemen Suudi Arabistan Krizinin Yemen Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Polis Akademisi/Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arı, T. (2012). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Bursa: MKM Yayınları, Cilt:1.
- Arı, T. (2015). Yemen’de Arap Baharı’ndan Husi Darbesine: Bir Demokrasi Denenmesinden Başarısız Devlete Mi ?. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*.
- Arslan, H. (2020). Vekâlet Savaşları Bağlamında Suudi Arabistan-Husi Çatışmasının ve Aramco Saldırısının Bölgesel ve Küresel Güvenliğe Etkileri. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(1), 19-32.
- Arslan, I. (2016). Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel Küresel Güç Mücadelesi. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 17-48.
- Ataman, M., & Akdoğan, İ. (2013). Suudi Arabistan 2013. *Ortadoğu Yıllığı*.
- Aydın, F. (2006). *Yurt dışı müteahhitlik hizmetleri Yemen Cumhuriyeti örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydıntepe, M. ve Artokça, İ. (2018). Yemen. *TASAM*, No:55.
- Ayhan, V. (2010). Yemen İç Savaşı: İktidar Mücadelesi, Bölgesel Etkiler ve Türkiye İle İlişkiler. *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*.
- Bacık, G. (2011). *Arap Baharı’ndan Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın Geleceğine Bakmak*, Çerçeve Dergisi, (57), İstanbul.
- Balcı, A. (2005). Yemen 2005. *Ortadoğu Yıllığı*.

- Balcı, A. (2006). Yemen 2006. *Ortadoğu Yıllığı*.
- Barlak, Y. (2013). *Dini ve Siyasi Yönden Osmanlı Devleti İdaresinde Yemen (1872–1909)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Bayraktar, B. (2020). Bölgesel Liderlik Arayışı ve Suudi Arabistan: Farklılaşan Tehditler ve Yeni Dış Politika. *Ortadoğu Etütleri*, 12(1), 16-47.
- Büyükkara, M. A. (2011). Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Hûsî Hareketi. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (30), 115-152.
- Cingöz, M. (2018). *Ortadoğu'da İran - Suudi Arabistan Mücadelesi Ve Yemen Sorunu: Sosyal İnşacı Bir Analiz*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cingöz, M. (2019). Yemen Krizinin Kökeni. ORSAM.
- Cleveland, W. L., & Harmancı, M. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Coşkun, B. (2015). Güvenlik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye Ve İran. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 2(4), 5-23.
- Coşkunoğlu, C. (2015). *Yemen Vazat-Luhye Mıntika Kumandanlığı Harp Ceridesine Göre I. Dünya Savaşı Ve Yemen Cephesi (I. Defter, S. 181 28 Nisan 1331-8 Eylül 1331)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Karat ekin Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Çakaloğlu, C. (2009). Yemen İsyanı ve Tokat Redif Taburu (1905-1906). *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 24-46.
- Çetin, A. (2012). Arap Baharı ve Türkiye. Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Stratejik Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÇAVSAM).
- Çimen, A. (2015). *Kısa Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çomarlı, E. (2020). *İran ve Suudi Arabistan Rekabetinin Ortadoğu'daki Çatışmalar Üzerindeki Etkisi: Yemen Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Bayezid Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demir, L. (2020). *Arap Baharı Sonrası İran Dış Politikasında Vekâlet Savaşları: Irak, Suriye ve Yemen*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demir, Y. (2019). Emperyalist Devletlerin Ortadoğu'da Mezhep Oyunları: Sünnî-Şii Çatışması. *Turkish Journal of Shiite Studies*, 1(2), 234-246.
- Deniz, Y. (2018). Orta Doğu'da Vehhabi-Şii Mücadelesi. *TESAM Akademi*, 5(1), 63-95.
- Diriöz, A. O. (2012). Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 4(39), 94-100.
- Domazeti, R. (2021). *Suudi Arabistan Raporu: Muhammed bin Selman 'ın İktidar Yürüyüşü ve Reform Süreci* Rapor no.135. İstanbul: İNSAMER.
- Domazeti, R. (2019). *Yemen Raporu: Çöken Bir Devletin Enkazında Barışı Arayan Bir Halk*. İNSAMER.
- Doster, B. (2012). Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu politikası. *Ortadoğu*

Analiz, 4(44), 44-51.

- Döner, E. (2014). Dine İlişkin Bazı Bilgi, Rivayet Ve Kıssaların Hareket Noktası Yemen/Yemen Yahudi Ve Hıristiyanları. *Dini Araştırmalar*, 18(46 (15-06-2015)), 209-232.
- Efegil, E. (2012). İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 4(48).
- Efegil, E. (2013). Suudi Arabistan'ın dış politikasını şekillendiren faktörler. *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 104-113.
- Ereli, G. (2020). Koalisyon'un Yemen Müdahalesi 2020'de Sonlanacak mı ?. ORSAM, No: 112.
- Eroğlu, Y. (2016). *Demografik özelliklerin İran jeopolitiğine etkisi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Farzam, R. (2020). İran Dış Politikasında Devrim Muhafızları Ordusunun Artan Etkisi. İran Araştırmaları Merkezi.
- Ferhavi, F. (2015). *Stratejik Etkileşimler: Arap Dünyası, Türkiye ve Afrika*. Ankara: Usak Yayınları.
- Gerges, F. A. (2014). *Yeni Ortadoğu: Arap Dünyasında Protesto ve Devrim*. (M. İkbâl Saylık ve Timur Demirtaş. Çev.), İstanbul: İyidüşün Yayınları.
- Gezgin, F. ve Muslu, E. (2013). *Yemen 2013. Ortadoğu Yılığ*.
- Gökalp, Y. Yemen'de İslam Siyasi Düşüncesinin Şekillenmesinde Mezhep Faktörünün Etkisi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 2(Special Issue 1), 291-304.
- Gültekin, H., & Tilkiş, S. (2018). Hadislerde Yemen Ve Yemenliler. *Journal of International Social Research*, 11(60).
- Gün, M. S. (2012). Yemen'de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, (22).
- Gündoğan Ü. (2010). *İran ve Ortadoğu*. 1. Baskı, Ankara: Liberte.
- Hasan, O. N. A. T. (2013). İran İslam Devrimi ve Şiilik. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6(2), s-223.
- Hatipoğlu, T. (2004). *Yemen'in Osmanlı'dan Ayrılışı (Kopuşu)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İvak, V. (2019). *Yemen İç Savaşı'nın Jeopolitik Ve Bölgesel Etkileri*. Marmara Üniversitesi/Orta Doğu Ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Jahangiri, C. Ç. (2019). İran'ın Tehdit ve Risk Halkaları Ekseninde Güvenlik Yaklaşımları: Teorik Bir Değerlendirme. İstanbul Üniversitesi/XI. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi.
- Karaaslan, T. (2006). *Ortadoğu'nun Coğrafyası*. Ankara: Nobel Basımevi.
- Karadere, M. L. (2015). Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi. İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Karakaya, S. (2016). İran. H. Öztürk (Ed.), *Modern Ortadoğu Siyasi Tarihi* (181-205). İstanbul: BİLGESAM Yayınları.

- Karaköse, H. (2019). Osmanlı Yönetimindeki Yemen’de İngiliz Siyaseti (Birinci Dünya Savaşı’nın Sonuna Kadar). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 34.
- Karaoğlan, A. (2017). Yemen Tefsir Kültürü Üzerine Bazı Mülâhazalar. *Kent Akademisi*, 10(32), 512-541.
- Kaya, E. (2009). Yemen'de Birleşmenin İkinci Sınavı. *BİLGESAM*.
- Kırık, A. M. (2012). Arap Baharı Bağlamında Sosyal Medya-Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 87-98.
- Kışlakçı, T. (2013). *Arap Baharı*. İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık.
- Koca, N. (2021). Yemen’de Çatışmalı Süreç ve Dinamikleri. *Hacettepe University Journal of Economics & Administrative Sciences/Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(2).
- Kocatepe, D. (2017). Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 67-101.
- Köseoğlu, Ö. (2008). Yemen 2008. *Ortadoğu Yıllığı*.
- Kuduoğlu, A. (2019). İran’da Musaddık Dönemi: 1951-1953. *İran Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 37-62.
- Kurt, H. (2013). *Yemen(Fiziki ve Beşeri Coğrafya)*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, 43. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurt, V. (2015). “Devrim” den Askeri Müdahaleye Yemen. SETA.
- Kurt, V. (2019). Arap İsyancıları Sonrasında Ortadoğu’da Vekâlet Savaşları: Yemen Örneği. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7(1), 307-326.
- Kurtuluş, R. (2008). Rıza Şah Pehlevi. TDV İslam Ansiklopedisi, 35, 67.
- Kutbay, D. B. H. (2013). Arap Baharının Türkiye’ye Olan Ekonomik Ve Sosyal Etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 147-162.
- Küçükönder, O. (2007). *Yemen-Türkiye Ticari İlişkileri*. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.
- Mabrouk, S. (2020). Dış Müdahaleler ve Bunların Yemen Krizine Etkileri. *Ortadoğu Etütleri*, 12-2 (2020): 455-479.
- Matınjavıd, M. (2019). *İran ve Suudi Arabistan İlişkilerinde Uyuşmazlık Nedenleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mercan, M. (2014). Yapısal Sorunların Gölgesinde Değişim Sancısı: Yemen’de Halk Ayaklanması Ve Sonrası. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 21-34.
- Mirizada, M. (2016). *Suudi Arabistan’ın azınlık politikası ve İran’ın Suudi Arabistan’da yaşayan Şiiiler üzerindeki etkisi*. Sakarya Üniversitesi/Ortadoğu Enstitüsü, Sakarya.
- Muslu, E. (2011). Yemen 2010. *Ortadoğu Yıllığı*.
- Muslu, E. (2015). Yemen 2015. *Ortadoğu Yıllığı*.
- Necmettin, Acar, N. (2018). Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu’da Güvenlik Ve Dış Politika: Suudi Arabistan Örneği. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 139-171.

- Özey, R.(2012). *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Öztop, M. (2019). Suudi Arabistan dış Politikasında Muhammed Bin Selman'ın "Bumerang" etkisi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 203-230.
- Öztürk, H. (2016). *Modern Ortadoğu Siyasi Tarihi*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Öztürk, S. (2019). Nedenleri Ve Sonuçları Bağlamında Yemen Savaşı. *Avrasya Etüdleri*, 55(1), 83-98.
- Qadri, F. M. A. (2016). *Yemen'de Suudi Arabistan-İran rekabeti (1990-2016)*. (Yayımlanmış Yüksek Lisan Tezi). Sakarya Üniversitesi/Ortadoğu Enstitüsü, Sakarya.
- Saray, M. (1999). *Türk-İran İlişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Semin, A. (2015). Yemen Krizi, Husiler ve İran-Körfez Güç Mücadelesi. *İstanbul: Bilgesam*.
- SEMİN, A. (2017). Yemen Krizinde Suudi Arabistan ve İran'ın Bölgesel Güç Mücadelesi. *Bilge Strateji*, 9(17), 85-104.
- Sert, S. (2016). Birinci Dünya Savaşı'nda Yemen, Osmanlı Devleti'nin Temsilcisi Vali Mahmut Nedim Bey'in Yemen'deki Faaliyetleri. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 121-139.
- Sırma, İ.H. (1994). *Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyanları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Sırma, İ.H. (2010). *Ano Yemen'dir*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Sinkaya, B. (2015). İran-Yemen İlişkileri ve Ensarullah Hareketi. *Ortadoğu Analiz*, 7(67), 60-62.
- Sodan, R. (2011). *Orta Doğu Durum Raporu*. Adıyaman: İpekyolu Kalkınma Ajansı.
- Sürücü, B. (2020). *Suriye İç Savaşında İran'ın Rolü: Şiliğin Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Şahin, M. (2006). Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar Ve Engeller. *Akademik Orta Doğu*. Cilt 1, Sayı 1, s. 39-55.
- Şahin, M. ve Doğan, H. (2016). G-20'nin Arap Üyesi: Suudi Arabistan. *Akademik Orta Doğu*, Cilt 11, Sayı 1, 2016.
- Tafloğlu, M. S. (2013). II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme. *Electronic Turkish Studies*, 8(7).
- TAMER, C. (2017). *İran'ın Kara Hâkimiyeti Teorisi Bağlamında Yemen Politikası*. Ankara: Ankasam.
- Telci, İ. N vd. (2020). Yemen İç Savaşı: Bölgesel ve Küresel Aktörler, Yerel Unsurlar ve Çatışmanın Geleceği. ORSAM, No:9.
- Tinas, M. (2020). Yemen İç Savaşı'nda Husiler: Vekâlet İlişkisinin Karmaşık Yapısı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 117-136.
- Tomar, C. (2013). *Yemen*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 43. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Turan, Ö. (2003). *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*. İstanbul: Acar Matbaacılık.

- Uğurlu, N., & Uğurlu, Ö. A. (Eds.). (2007). *Yemen: Savaşanlar Anlatıyor*. Örgün Yayınevi.
- Ünal, B. (2016). Yemen. H. Öztürk (Ed.), *Modern Ortadoğu Siyasi Tarihi* (335-343). İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- Ünal, Ç. (2018). *Yemen Tarihi Hakkında Yazılmış Türkçe Eserler*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Can, Yakup. (2020). Arap Baharı Sonrası Yemen: Ülkedeki Temel Aktörler Ve Koalisyon Operasyonlarının Meşruluğu. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(20), 27-57.
- Yeğin, A. (2014). Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası. *SETA Perspektif*, 32, 1-4.
- Yeğin, A. (2017). *İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları*. İstanbul: SETA.
- Yelseli, D. (2017). *Suudi Arabistan'ın Yemen Müdahalesi ve Avrupa Birliği'nin Müdahaleye Bakışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yeşilyurt, Y. (2011). *Medeniyetlerin Beşiği Kadim Bir Osmanlı Ülkesi Yemen*. İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılığı.
- Yeşilyurt, Y. ve Şığva, B. (2011). Yemen'in Tarihi-Coğrafi Durumu ve Yeniden Fethine Dair Bir Manzume. *Tarih Dergisi*, Sayı: 51.
- Yeşilyurt, Y. (2011). *Yemen'de Osmanlı-İngiliz Mücadelesi (1871-1914)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yıldırım, E. (2013). Yemen: Ortadoğu'nun Taşrasındaki Çatışma. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*.
- Yıldızgil, B. (2016). *El-Kaide Terör Örgütü ve Küresel Uzantıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Yeniüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz Şahin, T. (2014). *Soğuk Savaş Sonrası Arap Ortadoğu'sunun Siyasi Tarihi*.
- Yılmaz, T. (2011). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*. Ankara: Barış Kitap.
- Yurdakurban, İ. (2007). *Devrim sonrası İran dış politikası (1979-2005)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yünce, M.E. (2019), *Çatışma Üzerine Yapısal Kuramlar: Ukrayna ve Yemen Örnekleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

İnternet siteleri

- Yemen'in Eğitim Sistemi Savaştan Harap Oldu. <https://www.bolgegundem.com/yemenin-egitim-sistemi-savastan-harap-oldu-401104h.htm> (Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- Yakut, Ö. Ve Hıra, İ.H. (2015). Yemen Raporu. <https://www.gencidsb.org/yemen-raporu/>
- Yorulmaz, S. (2020), Uluslararası Müdahaleler Karmaşık İç Dengeler ve Işığında Yemen Krizi. <https://www.dunyabulteni.net/dubam-ortadogu/uluslararasi-mudahaleler-karmasik-ic-dengeler-ve-isiginda-yemen-krizi-h427970.html>
- Sümer, V. (2016). Yemen'in Su Krizinin Arkasındaki Siyasi İktisadi Faktörler.

<https://www.orsam.org.tr/tr/yemen-in-su-krizinin-arkasindaki-siyasi-iktisadi-faktorler/>

- Tafloğlu, S. (2009). Yemen'de Suudi Arabistan-İran Mucadelesi. <https://www.orsam.org.tr/tr/yemen-de-suudi-arabistan-iran-mucadelesi/>
- Ayhan, V. (2009). Yemen'de İç Savaş: Ortadoğu'da Şii-Sünni Gerginliğinin Yayılması, <https://www.orsam.org.tr/tr/yemen-de-ic-savas-ortadogu-da-sii-sunni-gerginliginin-yayilmasi/>
- Ayhan, V. (2010). Yemen: ABD' nin Yeni Savaşı mı?, <https://www.orsam.org.tr/tr/yemen-abd-nin-yeni-savasi-mi/>
- Ayhan, V. (2011). Yemen'de Salih Karşıtı İsyân: İkinci bir Libya Mı? , <https://www.orsam.org.tr/tr/yemen-de-salih-karsiti-isyani-ikinci-bir-libya-mi/>
- Caner, M. (2021). Yemen Krizinde Yeni Sayfa, <https://www.orsam.org.tr/tr/yemen-krizinde-yeni-sayfa/>
- Doğan, S. (2011). Yemen'deki Çatışma ve El Kaide, <https://www.orsam.org.tr/tr/yemen-deki-catisma-ve-el-kaide/>
- Kaya, M. (2011). Yemen'de "İstikrar İçinde Geçiş" Mümkün mü?, <https://www.orsam.org.tr/tr/yemen-de-istikrar-icinde-gecis-mumkun-mu/>
- Yemen'i Katleden Husiler Kimdir ? THM Haber - 2014 - thmhaber.com.
- Husiler kimdir? <https://www.sabah.com.tr/galeri/aktuel/husiler-kimdir> (Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- BBC News. (2012), Yemen'de seçim sandıklarında şiddet, https://www.bbc.com/tr/ haberler/2012/02/120221_yemen_elections.
- Kızılay, Ş. (2021). İran'ın Yemen'deki Adı Husiler mi?. <https://www.dsjournal.org/iranin-yemendeki-adi-husiler-mi/>
- Al Jazeera Turk. (2013). Kronoloji: Yemen'in dönüm noktaları, www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-yemenin-donum-noktalari . (Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- Al Jazeera Turk. (2012), Yemen'de yeni dönem. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/yemende-yeni-donem>. (Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- İran'ın Ortadoğu'daki nüfuzu: Hamas, Hizbullah, Husiler. <https://t24.com.tr/haber/iran-in-ortadogu-daki-nufuzu-hamas-hizbullah-husiler,820800>. (Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- İran'ın Dini ve Etnik Yapısı. <https://tarihbilgi.org/iranin-etnik-dini-yapisi/> (Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- Yemen'de Husilerin ilerleyişi sürüyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemende-husilerin-ilerleyisi-suruyor/109318> .(Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- Tamer, C. (2017). İran'ın Yemen'deki Faaliyetleri, <https://www.ankasam.org/iranin-yemendeki-faaliyetleri/>

- Tamer, C. (2018). İran'ın Yemen'deki Geleceği, <https://www.ankasam.org/iranin-yemendeki-gelecegi/>
- Tamer, C. (2019). İran'ın Yemen Politikasının Geleceği, <https://www.ankasam.org/iranin-yemen-politikasinin-gelecegi/>
- Saraçlı, M. (2007). İran'da Azınlıklar http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu4%20makale/murat_saracli.pdf
- Özbey, F. (2019). Suudi Tahtı Üzerinde Yemen Kâbusu, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suudi-tahti-uzerinde-yemen-kabusu/1541032>.
- İbicioğlu, S. (2020). Husilerin Marib saldırılarının ardından Yemen'de 'Stockholm Anlaşması iptal edilsin' sesleri yükseliyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/husilerin-marib-saldirilarinin-ardindan-yemende-stockholm-anlasmasi-iptal-edilsin-sesleri-yukseliyor/1978766>
- Riyad Anlaşması'nın Yemen krizine kapsamlı çözüm getirmesi bekleniyor. <https://www.indyturk.com/node/289001> .(Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- Akcan, N. Ve Doğan, A. (2020). Riyad Anlaşması'nın Başarısız Olmasındaki Etkenler, ORSAM. <https://www.orsam.org.tr/tr/riyad-anlasmasinin-basarisiz-olmasindaki-etkenler/>
- İbicioğlu, S. ve Alsharif, E. (2020). Yemen'deki savaşın 6'ncı yılında ülkenin geleceği hala belirsiz, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemendeki-savasin-6nci-yilinda-ulkenin-gelecegi-hala-belirsiz/1793862>
- Biden: Diplomasi yeniden merkezde olacak, ABD Yemen'deki operasyonlara destek vermeyecek (. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55942682> .(Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- Suudi Arabistan Yemen için barış planı sundu. <https://www.dw.com/tr/suudi-arabistan-yemen-i%C3%A7in-bar%C4%B1%C5%9F-plan%C4%B1-sundu/a-56954453> .(Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- Sarı İ. (2017). Rafsancani'nin İran'ı, İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) <https://Iramcenter.Org/Rafsancani-Nin-Iran-I/>
- Koç, M. (2019). Ensarullah Örgütü: Yemen'deki İran, <https://iramcenter.org/ensarullah-orgutu-yemendeki-iran/>
- BM Yemen için yine acil yardım çağrısı yaptı. <https://tr.euronews.com/2017/04/25/bm-yemen-icin-yine-acil-yardim-cagrısı-yaptı> .(Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- Karabacak, S. ve Uçar, M. N. (2019). Yemen'de taraflar arasında imzalanan Stockholm Anlaşması kağıt üstünde kaldı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemende-taraflar-arasinda-imzalanan-stockholm-anlasmasi-kagit-ustunde-kaldi/1682461>
- Yemen krizinde önemli gelişme: ABD, Suudi Arabistan'a desteği kesti. <https://www.ntv.com.tr/dunya/yemen-krizinde-onemli-gelisime-abd-suudi-arabistana-destegi-kesti,SQ4bi188rkaEQ-sNYnfU8Q> .(Erişim Tarihi: 07.17.2021).
- Yemen'de barışı sağlamak için ilk yeşil ışık. <https://www.dw.com/tr/yemende-bar%C4%B1%C5%9F%C4%B1-sa%C4%9Flamak-i%C3%A7in-ilk-ye%C5%9Fil-%C4%B1%C5%9F%C4%B1k/a-46119432> .(Erişim Tarihi: 07.17.2021).

<https://www.sondakika.com/yemen/> .(Erişim Tarihi: 07.17.2021).

Çamlı, M. (2016). [İran'ın Dini ve Mezhebi Azınlıkları](http://tebaren.org/?p=356) , <http://tebaren.org/?p=356>

Çetin, İ. (2015) “Vehhabilik”, <http://www.tariharastirmalari.com/vehabilik.html>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Besra TOKTAŞ

Yabancı Dili: Türkçe, İngilizce

Eğitim Durumu

Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi- Uluslararası İlişkiler (2017)

Yüksek Lisans: AEÜ, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Bildiri

Selçuk 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Karaman 24-25 Temmuz 2021

13. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara 7-9 Ağustos 2021

Yayınlar: Uluslararası Sempozyum